

GAZDÁLKODÁS

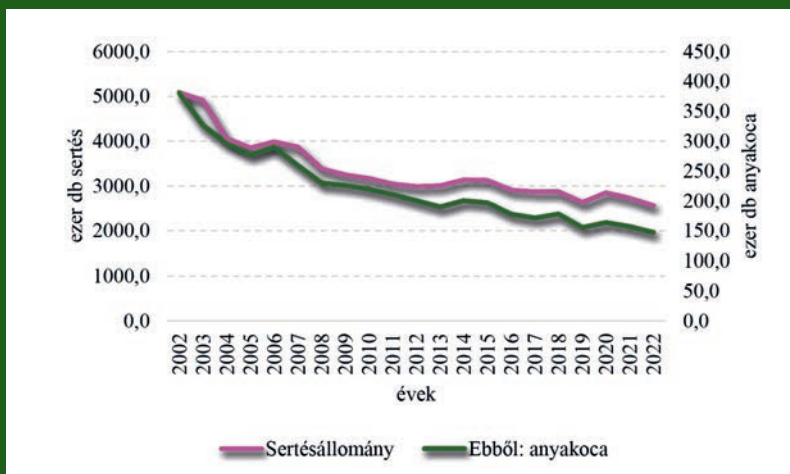
www.hermanottointezet.hu

AKI Agrárközgazdasági
Intézet

Scientific Journal on Agricultural Economics

A TARTALOMBÓL

A magyarországi sertés- és anyakoca-állomány 2002–2022 között

Forrás: Marczin et al. tanulmánya

Vágyvezérelt
gondolkodás vagy
bizonyítékalapú
tervezés?

A hazai bormarketing
aktuális kérdései

A sertéságazat
helyzetének
bemutatása

Az EU vidékfejlesztési
politikájának aktuális
irányai

Merre tart az európai
és a hazai
vidékfejlesztés?

Néhány gondolat a
magyarországi vidéki
térségekről

GRASSLANDHU

ÉRTÉKES GYEPEINK A BIOLÓGIAI SOKFÉLELÉSÉG SZOLGÁLATÁBAN

A **LIFE IP GRASSLAND-HU**
(LIFE17 IPE/HU/000018) projekt
az Európai Unió LIFE programjának
támogatásával valósul meg.

TARTALOM

TANULMÁNY

- Lakner Zoltán*: Vágyvezérelt gondolkodás vagy bizonyítékalapú tervezés?
Vélemények, viták az európai agrárgazdaság jövőjéről 201
- Tessényi Judit – Katona Norbert*: A hazai bormarketing stratégiai dimenziói 212
- Marczin Tamás – Kovács Krisztián – Nagy Adrián Szilárd – Vida Viktória*:
A sertéságazat helyzetének bemutatása (jövedelmezőség, hatékonyság) 226

VITA

- Maácz Miklós*: Az EU vidékfejlesztési politikájának aktuális irányai és ezek megjelenése a magyar KAP Stratégiai Tervben 247
- Vulcz László*: Merre tart az európai és a hazai vidékfejlesztés? 267
- Lipták Katalin*: Néhány gondolat a magyarországi vidéki térségekről 277

-
- Előfizetői felhívás 287
- Summary 281
- Contents 286

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA

a Szerkesztőbizottság elnöke

KAPRONCZAI ISTVÁN

főszerkesztő

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

doktori iskolák koordinátora

RIEGER LÁSZLÓ

felelős koordinátor

BARANYAI ZSOLT

BORBÉLY CSABA

GODA PÁL

HEGYI JUDIT

KÁPOSZTA JÓZSEF

LAKNER ZOLTÁN

KEMÉNY GÁBOR

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

POÓR JUDIT

RÁKOS MÓNIKA

SZABÓ G. GÁBOR

SZALMÁNÉ CSETE MÁRIA

SZŰCS ISTVÁN

TÖRÖK ÁRON

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

ALVINCZ JÓZSEF

CSÁKI CSABA

FERTŐ IMRE

FORGÁCS CSABA

JUHÁSZ ANIKÓ

LEHOTA JÓZSEF

MAGDA SÁNDOR

NÁBRÁDI ANDRÁS

PUPOS TIBOR

POPP JÓZSEF

SZŰCS ISTVÁN

UDOVECZ GÁBOR

//////////////////////////////////////TUDOMÁNYOS CIKK//////////////////////////////////////

Vágyvezérelt gondolkodás vagy bizonyítékalapú tervezés? Vélemények, viták az európai agrárgazdaság jövőjéről

LAKNER ZOLTÁN

Kulcsszavak: biotermesztés, EASAC, élelmezésbiztonság, környezetvédelem, ökológiai gazdálkodás, versenyképesség
JEL-kód: Q10, Q18, Q19

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az Európai Unióban évtizedek óta tart a vita arról, hogy az agrárgazdaság fejlesztésében és az agrárpolitikai szabályozásban a gazdasági (ökonómiai) vagy a természet- és környezetvédelmi (ökológiai) szempontok kapjanak-e prioritást. Az Európai Akadémiák Tudományos Tanácsadó Testülete 2022 áprilisában közzétett, programadó szándékú tanulmányában egyértelműen olyan élelmiszer-termelő rendszer kialakítását szorgalmazza, mely a célszerűnek vélt ökológiai szempontokat állítja előtérbe. Elemzéseink azonban azt igazolják, hogy a klímaváltozás, az élelmiszerek iránt jelentkező, szükségszerűen árnyelő hatású globális keresletnövekedés, a nemzetközi élelmiszer-ellátó hálózatok természeti (pl. járványok) vagy emberi (pl. háborúk) tényezők hatására kialakult bizonytalanságának időszakában, a bioökonómiára történő áttérés során nem indokolt a meglévő termelési lehetőségek kihasználtságának csökkentésére törekedni. A sok esetben vélelmekre vagy prekoncepció alapján összeválogatott forrásokra alapozott, divatos jelszavakat hangoztató javaslatok helyett bizonyítékokon alapuló, felelős, hosszú távú stratégia kialakítására van szükség. Az okszerű talajerő-gazdálkodás, a növénytermesztés és az állattenyésztés megfelelő integrációja, a mezőgazdasági kibernetika és a precíziós gazdálkodás, a korszerű, génszerkesztésre alapozott biotechnológia alkalmazása, valamint az ökonómiai és ökológiai értelemben egyaránt optimális üzemméreték kialakítása egyidejűleg biztosítja a természeti, gazdasági és társadalmi szempontokat egyaránt kielégítő, fenntartható fejlődési pálya kialakítását Európa agrártermelésében.

BEVEZETÉS

Nyilvánvaló, hogy az agrárgazdaság szerepe, jelentősége minden társadalomban az érdeklődés homlokterében áll. Sárándi (1986) szerint „ha az embernek egyáltalán vannak alapvető, »elidegeníthetetlen«, mintegy a »természetből folyó« jogai, akkor ezek közül az első az, hogy egyék”. Fischer

(1943) szép megfogalmazásával: „az élelmiszer annyira alapvető emberi szükségletet elégít ki, hogy enélkül nem értelmezhető a másik két alapszükséglet, a biztonság és a szeretet kielégítése sem.” Az Európai Unió mezőgazdasága és élelmiszeripara nagy, és számos szempontból nyitott kérdésekkel szembesül. Ezek közül kiemelendők a globális klímaváltozás; a változó fogyasztói

igények és a folyamatosan növekvő, olykor egymásnak is ellentmondó fogyasztói követelmények; és az újabb tagállamok felvétele. A korábbi időszakok tapasztalatai és a belőlük levont következtetések egyáltalán nem biztos, hogy megbízható választ adnak az új kihívásokra. Ennek jellemző példája az ön-ellátottság kérdése. Amikor a Közös Agrárpolitika kialakult, az Európai Unió jogelődjének akkori tagállamai nem voltak képesek az önellátás biztosítására, később pedig a KAP működésének eredményeként egyfajta szabályozási túllendülés (*owershoot*) valósult meg, és jelentős eladatlan készletek keletkeztek. Ennek hatására az unió olyan szabályozást alkalmazott, mely a termelés csökkentésére ösztönözte a gazdálkodókat. Az elmúlt évek eseményei, mindenekelőtt a Covid-19-hez kapcsolódó események és az ukrajnai háború arra hívják fel a figyelmet, hogy az önellátást és az élelmiszer-önrendelkezést mégsem lehet zárójelbe tenni, mert az átalakuló helyzetben egyre nagyobb mértékben van szükség a belső erőforrások észszerű allokációjára. A bemutatott példák közül szemléletesen látható, hogy az Európai Unió egésze nagyon jelentős döntési dilemmák előtt áll, melyek a korábitól gyökeresen eltérő, új megközelítéseket igényelnek. Ezt felismerve a különböző európai uniós döntés-előkészítő műhelyekben jelentős viták folynak arról, milyen irányokba kellene átalakítani az unió Közös Agrárpolitikáját, melyek lehetnek azok a fejlődési célok, amelyek hosszú távra jelölik ki a szükséges teendőket. A vitában sokféle nézetrendszer és érdekcsoport ütközik. Úgy tűnik, hogy az elmúlt években az olyan megközelítések kerültek előtérbe, melyek az európai zöld mozgalmakhoz és az ökológiai mezőgazdasági probléma megközelítésének irányához kapcsolódnak. Ebbe a vitába illeszkedik az Európai Akadémiák Tudományos Tanácsadó Testülete (EASAC): Regeneratív mezőgazdaság Európában című tanulmánya (EASAC, 2022) [a továbbiakban: Tanulmány], mely – véleményünk szerint – az organikus mezőgazdasági ter-

melés ideológiája körül tömörült ideológiai és érdekcsoportok, valamint a zöld lobbiz (Hjort et al., 2021) egyfajta kiáltványának, programadó nyilatkozatának is tekinthető. A munka zárt rendszerbe foglalva, készítőinek kinyilvánított szándéka szerint, „a meglévő metaanalízisek és szisztematikus áttekintések” széles körű elemzése alapján kísérli meg összefoglalni az európai agrárfejlődés kívánatosnak vélt fejlesztési irányait.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az Európai Unióban az agrártermelés és szabályozásának kérdése – történelmi, társadalmi és nem utolsósorban pártpolitikai okokból – különösen fontos. Jól igazolja ezt, hogy az EU központi költségvetésének még mindig mintegy harminc százalékát, mintegy 60 milliárd eurót, a Magyarországon évente előállított hozzáadott érték közel felét teszi ki a Közös Agrárpolitika (KAP) finanszírozása. Ennek fényében nem meglepő, hogy az uniós országok politikusai és polgárai egyaránt szeretnék mérni, elemezni az agrárgazdaságra elköltött források hatékonyságát. Az európai agrárszabályozással kapcsolatos viták különösen élessé váltak a múlt század nyolcvanas éveitől, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a lobbierdekek befolyásolta, szűk látókörű és bürokratikus akkori uniós vezetés olyan közgazdasági környezetet teremtett, mely gyakran versenyképtelen agrártermékek tömegének sok esetben nem kellően környezetkímélő módon történő előállítására ösztönzött. Az így létrejött termékefelesleg piaci levezetése természetesen újabb terhet jelentett az EU költségvetése számára. Ekkor formálódott ki az a gondolkodási irány, hogy a gazdasági szempontok egyoldalú érvényesítése mellett (és részben helyett) kapjon fokozódó szerepet az ökológiai tényezők figyelembevételével, a természeti erőforrások védelme is (Weinschenck, 1986). Az ökonómiai vagy ökológiai fejlesztés dilemmája évtizedek óta van jelen az európai agrárközgazdasági és gazdaságpolitikai vitákban, dialektikusan formálva az agrárpolitikát.

CÉLOK

Munkánk célja, hogy a hivatkozott dokumentum megállapításait, javaslatait ütköztesse a szakirodalomban meglévő, bizonyítékokon alapuló állításokkal. Kiinduló hipotézisünket a dokumentumban szereplő megállapítások alkotják. Ebből adódóan a következő hipotéziseket állítjuk fel.

H₁: Az Európai Unió mezőgazdaságának növelésére, a termelés további bővítésére nincs szükség, mert a társadalmi, gazdasági és természeti folyamatok lehetővé teszik az uniós igények gazdaságos és biztonságos kielégítését.

H₂: Az agrártermelés intenzitásának csökkentése hozzájárulhat az élelmezés-biztonság növeléséhez, a mezőgazdasági műtrágya-felhasználás csökkenthető a termelés intenzitásának visszaesése nélkül.

H₃: Az állattenyésztésben fokozott szerepet kaphat a legeltetéses, extenzív állattenyésztés, mert ez kisebb környezeti terhelést okoz.

H₄: A biogazdálkodás elterjesztése lehetővé teszi a mezőgazdaság okozta környezeti terhelés csökkentését, és ezzel kimutatható módon hozzájárul a fenntarthatóság elvén alapuló mezőgazdaság gyakorlati megvalósításához.

H₅: A kisméretű üzemek részarányának növekedése a környezetkímélő technológiák elterjedését, összességében a mezőgazdaság környezeti lábnyomának csökkenését eredményezi.

H₆: A rövid ellátási láncok hozzájárulnak a környezetterhelés csökkentéséhez.

H₇: A korszerű géntechnológia alkalmazása biztonságosabb és kiszámíthatóbb mennyiségű termékek előállításának lehetőségét teremti meg.

H₈: Az állategészségügyi menedzsment radikális átalakításával, mindenekelőtt az antimikrobás hatású állatgyógyászati készítmények alkalmazásának visszaszorítására, lehetővé válik a kiszámítható és nagyobb hatékonyságú termék-előállítás.

VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

Munkánk során a szakirodalom feldolgozásával vizsgáltuk az előző pontban vázolt hipotézisek érvényességét. Dolgozatunk ezen részében az egyes témakörökben leginkább relevánsnak tekinthető szakirodalmi forrásokat vettük figyelembe. Ismeretelméleti megközelítésben: vizsgálataink során a Tanulmányban felvetett hipotéziseket a szakirodalomban ismertett kutatási eredmények mint bizonyítékok fényében vizsgáltuk.

VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK

Mekkora mezőgazdaságot akarunk?

A Tanulmány helyzetelemző részének első tételmondata, hogy a világ mezőgazdasági termelése jelentős környezeti terhelést okoz, és ez ellentétes a hosszú távú, többek között az ENSZ által meghatározott fenntartható fejlődési célokkal. Mielőtt ennek elemzésébe bocsátkoznánk, véleményünk szerint ezzel párhuzamosan azt is rögzíteni kellene, hogy az EU mezőgazdasági termelésében végbement műszaki-technológiai fejlődés korábban soha nem látott gazdagságú élelmiszer-kínálatot, bőséges és biztonságos élelmiszer-ellátást tett lehetővé Európában. Jól érzékelteti ezt, hogy például a francia háztartásokban az élelmiszerekre fordított kiadások aránya fél évszázad alatt megfeleződött, 30%-ról 15%-ra csökkent; napjainkban egy közepes méretű magyar áruház annyiféle terméket kínál, mint amekkora választékot a teljes magyar élelmiszeripar állított elő harminc évvel ezelőtt. Kialakult az élelmiszer-biztonság ellenőrzésének uniós szintű ellenőrzési és szabályozási rendszere, folyamatosan nő az élelmiszer-biztonsági vizsgálatok száma és aránya, csökkentek az élelmiszer-eredetű megbetegedések. Az agrártermelést csökkenő környezetterhelés jellemzi. Jól mutatja ezt, hogy az EU mezőgazdasága napjainkban 28%-kal kevesebb

üvegházhatású gázt bocsát ki (FuelsEurope, 2022), mint harminc évvel ezelőtt, lényegében csökkenő mennyiségű ösztmütrágya- és lényegében azonos szintű növényvédőszer-felhasználás mellett. Ugyanakkor az EU agrártermelésében képződött, inflációs hatásoktól megtisztított hozzáadott értéke 13%-kal nőtt (Faostat, 2022).

Nyilvánvaló, hogy ez a helyzet a környezet mint erőforrás igénybevétele nélkül nem érhető el. Nyitott kérdés, mekkora intenzitással használjuk ezeket az erőforrásokat. A tanulmány álláspontja egyértelmű: a szabályozórendszer átalakításával el kell érni a termelés extenzifikálását, és a döntésekben az ökológiai megfontolások prioritását minden esetben, a gazdasági szempontokhoz képest. A deklarált cél egyértelmű: legyen Európa mezőgazdasága kisebb és környezetkímélőbb. Véleményünk szerint ezt akkor lehetne megtenni, hogyha egyidejűleg teljesül három feltétel:

1. ha a klímaváltozás hatásai kedvezően érintik az európai mezőgazdaságot: több termék biztonságos, kiszámítható előállítására nyílik mód;
2. ha a belföldi igényeket az unió gyorsan és egyszerűen képes kielégíteni az importból;
3. ha az unió gazdasága jelentősebb meg-
rázkódtatás nélkül képes lemondani a termelés-csökkenés hatására kieső, a belföldi és exportárualapokat érintő visszaesésről.

Jelenleg azonban ezen feltételek közül egyik sem teljesül, mert (ad 1): a klímaváltozás hatásainak számszerűsítésére számos modell készült. Ezek között van olyan, amelyik szerint a termelés jelentős növekedésére nyílik majd mód (ilyet használ a Tanulmány), ez azonban csak egy a lehetséges klímaforgatókönyvek közül. Más források (pl. Van Meijl et al., 2016; Hasegawa et al., 2018; Deepak et al., 2019) azonban egyértelműen olyan következtetésre jutnak, hogy Európa mezőgazdasági termelését kedvezőtlenül érinti majd a

klímaváltozás: a növénytermesztés termésmennyisége 5-15%-kal csökkenhet fél évszázad múlva. (ad 2) Az elmúlt évtizedek világgazdasági folyamatait az is jellemezte, hogy az agrártermékek árszínvonalának emelkedése elmaradt az energiahordozók és az iparcikkek árához képest. Jelenleg azonban a folyamat megfordulni látszik. Ennek három fő oka a klímaváltozás miatti termőterület-átrendeződés, a népességnövekedés és az átalakuló éttrend. Különösen figyelemreméltó az átalakuló éttrend hatása: Colen et al. (2018) számításai szerint minden egység GDP-növekmény 1,3 egységgel növeli az italipari termékek, 0,5 egységgel a tej- és a tojás, valamint a hús iránti keresletet. Femenia (2019) számításai szerint az élelmiszerek globális jövedelemrugalmassága az állati eredetű termékek esetén a legmagasabb: Ázsiában 0,71-0,82, Fekete-Afrikában 0,80-0,84. Ez azt jelenti, hogy ha elfogadjuk a mértékadó nemzetközi szervezetek előrejelzéseit, melyek szerint Afrika gazdasága évente legalább 5%-kal növekszik a 2022–2030-as időszakban, akkor csak ez a tény önmagában több mint egyharmadával növeli az állati termék fogyasztását a régióban. (ad 3) Az EU gazdaságának az agrártermelés és az agrártermékek feldolgozására épülő bioökonómia kiemelkedő fontosságú területe. Az európai élelmiszeripar árbevétele közel 1100 milliárd euró (csak emlékeztetőül: a CAP éves támogatása 60 milliárd euró), ez az érték az unió feldolgozóiparában létrehozott hozzáadott érték 11,4%-a, lényegében azonos, mint az értéktermelése (11,8%), meghaladva a közúti gépjárműgyártásét (10,6%) és a fémfeldolgozásét (9,3%). Az európai élelmiszeripar több mint egy magyarországnyi munkavállalót, 4,5 millió embert foglalkoztat. Ha nemcsak az élelmiszeripart, hanem a mezőgazdaságban termelt anyagokat feldolgozó egyéb iparágakat, azaz a bioökonómia egészét vesszük figyelembe, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy az európai bioökonómia ma

2230 milliárd euró árbevétel termel, 613 milliárd euró hozzáadott értéket alkot és 17 506 millió embernek ad munkát (FoodDrinkEurope, 2022).

Az egyes nemzetgazdaságok szerkezetének elemzését lehetővé tevő input-output mátrix alapján viszonylag egyszerűen meghatározható, hogy egy-egy gazdasági szektor növekedése mekkora keresletnövekedést eredményez más szektorokban. Ha ennek alapján vizsgáljuk a mezőgazdaság és az attól elválaszthatatlan bioökonómia szerepét, akkor túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ezen ágazatoknak alapvető szerepük van a nemzetgazdaságok működtetésében. A francia élelmiszeripar egységnyi termelésnövekedése például 2,5-szeres keresletnövekedést indukál más szektorokban: ez sokkal több, mint például a számítógépek, elektronikai és optikai készülékek gyártása által generált többletkereslet (2,08), vagy a gépipar megfelelő értéke (2,45). Németországban is hasonló a helyzet: az EU meghatározó gazdaságában minden, az élelmiszer-fogyasztás bővítésére fordított euró 2,49-szeres addicionális keresletet generál, míg például a gyógyszeriparnál ez az érték mindössze 2,0, a közúti gépjárműgyártásnál 2,41. Ebből az következik, hogy az európai mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó szektorok fejlődése nélkül még a legnagyobb, legfejlettebb ipari hatalmak esetében sem képzelhető el tartós gazdasági növekedés Európában (OECD, 2022).

Ezen összefüggések fényében nyilvánvaló, hogy az agrártermelésből adódó árualap-kiesés az unió gazdaságának egésze szempontjából is stratégiai jelentőségű visszalépést okozna.

Összefoglalóan megállapítható, hogy sem a külpiacon, sem az európai gazdaság és társadalom egészének szempontjából nem tekinthető felelős stratégiának a mezőgazdasági termelés tudatos csökkentése, kiszolgáltatva Európa egyik meghatározó kritikus ellátási rendszerét a mind bizonytalanabb globális folyamatoknak.

Milyen legyen az agrártermelés?

A Tanulmány számos javaslatot tartalmaz, ezek egy része egyértelműen támogatandó, ilyen például az erdőszültség növelése és a növényvédőszer-felhasználás optimalizálása, célzottabb kijuttatással. Terjedelmi okok miatt nem vállalkozhatunk valamennyi ajánlás tüzetes vizsgálatára, de néhány kérdés esetében mindenképp ki kell térnünk a vágyvezérelt gondolkodás és a bizonyítékok közötti konfliktusokra.

A műtrágya-felhasználás csökkentése

A Tanulmány kiindulópontja a mezőgazdaságban felhasznált kemikáliák csökkenésére irányuló törekvés.

A nitrogénfelhasználás hatékonysága kétségtelenül erősen vitatott tény, de fontos látnunk, hogy a Tanulmányban hivatkozott, egy az interneten elérhetetlen, tudományos adatbázisokban nem szereplő tanulmányra hivatkozó adatnál a helyzet valószínűleg lényegesen kedvezőbb, Lassaletta et al. (2014), valamint Dobermann (2005) számításai szerint a nitrogénvesztés a közölténél sokkal kisebb. Látható, hogy ebben az esetben sem teljesül a szerzők célkitűzése, mely szerint komplex szakirodalmi elemzések alapján fogalmazzák meg javaslataikat. A kointegráció módszerével jól bizonyítható, hogy a nitrogén-műtrágyázás visszafogása már középtávon is a termelési színvonal csökkenéséhez vezet.

Legeltetési állattenyésztés

A Tanulmány elérendő célként a legeltetési gazdálkodás mind szélesebb körű elterjesztését fogalmazza meg. Ezt azonban az evidenciák nem igazolják.

Doole és Romera (2013) három tejtermelő farmmodellt hasonlítottak össze: egy teljesen saját erőforrásaira építőt, egyet, amelyik a takarmány 10-20%-át kívülről hozta és egyet, ahol a külső forrásból bevont takarmány aránya 25-50% volt. Számításuk alapján a termelt tej egységére vetített

üvegházhatású gázok kibocsátása ott volt a legalacsonyabb, ahol a külső forrásból vásárolt takarmány aránya a legnagyobb volt. Reinsch et al. (2021) tanulmánya ugyancsak arra hívja fel a figyelmet, hogy a fenntarthatósági szempontból legkedvezőbb értékek nem a teljes mértékben legeltető állattenyésztés esetében érhetők el, hanem a legeltetéses szarvasmarhatartás és az árunövény-termelő gazdálkodást integráló megoldások alkalmazásával, akkor, ha a felhasznált takarmány legalább fele a saját gazdaságból származik.

Escribano et al. (2020) számításai azt igazolták, hogy a juhtej előállításánál az egységnyi mennyiségű teje vetített üvegházhatású gázok kibocsátása a különböző tenyésztési rendszereknél egymástól jelentősen eltért, 1,77-4,09 kg CO₂/kg tejérték között változott, de a legmagasabb értékek az extenzív gazdaságokban voltak kimutathatók. Ezt erősítik meg Cortés et al. (2021) számításai is, aki szerint a nagyobb méretű tejtermelő tehenészetek kisebb környezeti terhelést okoznak.

A legeltetéses állattenyésztés talajra gyakorolt hatásait elemezve egyértelmű, hogy a folyamatos legeltetés csökkenti a talaj szervesanyag-tartalmát, a szakaszos legeltetésnek viszont lehetnek kedvező agroökológiai hatásai a klímaváltozás időszakában (Byrnes et al., 2018).

Robbins et al. (2016) a nagyszámú szakirodalmi forrás alapján sem tudott kimutatni érdemi összefüggést az állattenyésztő telepek mérete és az állategészségügyi színvonal, valamint az állatok jóléte között, sőt azt vélelmezték, hogy az állategészségügyi menedzsment magasabb színvonala miatt a nagyobb méretű állattenyésztő üzemekben kedvezőbb az állategészségügyi helyzet.

Az extenzív állattenyésztési rendszerek kétségtelen előnye, hogy az állatok eredeti, természetes életkörülményeihez ezek állnak a legközelebb, a fogyasztó számára egyértelműen kommunikálható, világos marketing-üzenet a „szabadon élő, boldog haszonállat”.

Ha azonban figyelembe vesszük a járványügyi kockázatokat, az állatok biztonságát és az egyenletes állomány kialakításának lehetőségét, valamint – nem utolsósorban – az alacsonyabb hatékonyságot, akkor a tömegtermelés szempontjából egyértelmű a zárt rendszerek előnye (Maes et al., 2020).

A biogazdálkodás

A Tanulmány szerint el kellene érni, hogy nyolc év múlva az EU mezőgazdasági termőterületének negyedén ökológiai (organikus, bio) termelés valósuljon meg. Ez azonban koránt sem biztos, hogy a környezet védelmét szolgálja, jelenleg nem rendelkezünk elégséges bizonyítékkal a biotermelés környezetvédő jellegéről, sőt a meglévő, viszonylag kis számú tanulmány éppen ennek ellenkezőjét igazolja. Lustigová és Kuskova (2006) vizsgálatai sem a cseh, sem a német példa alapján nem tudták egyértelműen igazolni, hogy az ökológiai gazdálkodást végző üzemek alacsonyabb környezetterheléssel működnek.

A hagyományos és az ökológiai gazdálkodásból származó sertéshústermelés CO₂ (Kool et al., 2009) kibocsátása között, a termékek egységére vetítve, a hagyományos üzemek bizonyultak környezetkímélőbbnek, a biogazdaságok alacsonyabb termelési hatékonysága miatt. Feng és Zhao (2020) Kínában hasonlították össze hagyományos és organikus farmokat a környezetterhelés szempontjából. Eredményeik alapján az ökológiai gazdaságok környezeti terhelése kismértékben alacsonyabb, mint a hagyományos mezőgazdasági üzemeké, de az eredmények számos esetben nem egyértelműek.

Az üzemméret

A tanulmány alapvető kiindulópontja, hogy a nagyobb méretű farmok működése erőteljesebb fajlagos környezetterheléssel jár. Ezt az állítást azonban semmilyen empirikus elemzés nem támasztja alá, sőt épp ellenkezőleg: a különböző európai orszá-

gokban végzett vizsgálatok ezen tétel ellenkezőjét igazolják (Westbury et al., 2011; Dabkiene et al., 2021). Nyilvánvaló, hogy a nagyobb méretű, korszerűbb technológiát alkalmazó agrárvállalkozások felkészültebb, képzetesebb tulajdonosai környezetkímélőbb technológiák megvalósítására képesek, mint azon kis méretű farmok esetében, ahol gyakran a túlélés egyetlen esélye a hozamfokozás.

A rövid ellátási láncok

A rövid ellátási láncok alkalmazása első pillantásra olyan célkitűzésnek látszik, mely hatékonyan szolgálja a környezeti terhelés csökkentésének ügyét. Ha azonban túllépünk a gyakran erősen leegyszerűsítő sztereotípiákon, és megkíséreljük az életciklus-elemzés módszerével, nagyon apró alkotóelemekre bontva az egyes tényezők környezeti terhelését, figyelembe véve nemcsak a termék, hanem a fogyasztó által megtett utat is, akkor azt tapasztaljuk, hogy ezen vélelmezett előny az esetek nagy részében nem igazolható (Majewski et al., 2020; Malak-Rawlikowska et al., 2020). A magyarázat itt is kézenfekvő: ha egy terméket kedvező termőhelyen, nagy mennyiségben állítunk elő, akkor annak környezeti terhelése még a megnövekedett szállítási távolság figyelembevételével is alacsonyabb lesz, mintha ugyanezt a tevékenységet a fogyasztóhoz közel, de a termék előállítása szempontjából optimálisnak tekintett termőhelytől távol valósítjuk meg.

A génszerkesztés

Mint utaltunk rá, terjedelmi okból nincs mód a Tanulmányban szereplő, általunk előremutatónak tekintett javaslat részletes bemutatására, egyet azonban, kiemelkedő fontossága miatt, feltétlenül meg kell említenünk. Ez a génszerkesztésben rejlő lehetőségek kihasználására irányul.

A genetikailag módosított növényekkel kapcsolatos uniós szabályozás lassúsága és körülményessége jól mutatja, hogy a szak-

politikai kérdések hogyan eshetnek a politikai alkuk áldozatává (Kiss et al., 2020). Az elmúlt években különösen élesen mutatkozott meg a helyzet tarthatatlansága a célzott génszerkesztés (*targeted genome editing*) szabályozásával kapcsolatos viták során. A génszerkesztés lényege, hogy a génszekvenciák ismeretében pontos, tervezett és egyértelműen kiszámítható beavatkozásra nyílik lehetőség.

Érthetetlen, hogy míg az EU évtizedek óta engedélyezi a mutagén vegyi anyagok és a besugárzás alkalmazását új fajták előállítására, addig a génszerkesztést továbbra sem tartja elfogadhatónak. Az amerikai hatóságok már jelezték, hogy a génszerkesztett növényeket nem tekintik genetikailag módosított (GM) növényeknek, azaz mentesülnek a GM-re vonatkozó szabályok alól. Az EU arra hivatkozik, hogy a jelenlegi GM-definíció szerint minden olyan termék GM-nek tekintendő, amely nem természetes rekombinációval vagy összeolvadással jött létre. Ennek ellentmond azonban, hogy az EU a múlt század hetvenes éve óta engedélyezi a mutagén vegyi anyagok és a besugárzás alkalmazását új növényfajták előállítására. A génszerkesztés során nem kerülnek idegen DNS-szekvenciák a növénybe, lényegében ugyanaz történik tervezett és irányított módon, mint ami a véletlen rekombinációk során minden élő növényi sejtben spontán módon végbemegy. Ebből az is következik, hogy – ellentétben a „valódi” genetikailag módosított termékekkel – ezen növényeknél nincs lehetőség a génszerkesztett és a nem génszerkesztett növények közötti különbség kimutatására (Hjort et al., 2021).

Összefoglalóan: az EU jelenlegi, a génszerkesztett növények alkalmazására irányuló szabályozása, bírósági gyakorlata elavult és tudománytalan. Alkalmazása egyértelműen rontja az európai mezőgazdaság versenyképességét (kisebb termésátlagok, alacsonyabb stressztűrés), fokozza az agrártermelés környezetterhelését (fokozott műtrágya- és növényvédőszer-felhasználás),

ellehetetleníti az innovatív biotechnológiai vállalkozások működését és ellentétes az uniónak a nemzetközi agrárkereskedelem liberalizálására tett kötelezettségvállalásaival.

Az állategészségügyi menedzsment átalakítása

A Tanulmány egyik legfőbb javaslata, hogy az antimikrobás hatású állatgyógyászati készítmények alkalmazását nyolc év alatt a felére kell csökkenteni. Sajnálattal kell tapasztalnunk, hogy ezen fejezetben nyoma sincs a bevezetőben ígért metaanalízisekre alapozott vizsgálatoknak, holott készültek ilyenek. A témakörben végzett alapos kutatómunka után Phillips et al. (2004) azt állapította meg, hogy az antimikrobás hatású állatgyógyászati készítmények alkalmazása az emberi szervezetre nagyon kis veszéllyel jár, hangsúlyozták viszont, hogy ezen készítmények elhagyása jelentős kockázatot rejt magában. Az idézett cikk bátor szerzői le merték írni: „Az elővigyázatosság elvének alkalmazása nem tudományos megközelítés, feltételezi, hogy [a későbbiekben] kockázatelemzésre kerül sor”. A tanulmány közlése óta eltelt években nem születtek bizonyító erejű vizsgálatok. A WHO 2018-ban ajánlásokat dolgozott ki az állategészségügyben alkalmazott antimikrobás készítmények felhasználására vonatkozóan, de ezek az óvatos, semmiféle számszerű értéket nem tartalmazó javaslatok is, a készítőik saját értékelése szerint, gyenge vagy nagyon gyenge minőségű bizonyítékokra alapozódnak (Aidara-Kane et al., 2018). Ennek fényében, figyelembe véve a klímaváltozás hatására jelentkező kockázatokat, a kívánatosnak tartott szabad állattartás okozta járványügyi kihívásokat, valamint a húsipari termékek iránti fokozódó keresletet, ez a javaslat nemcsak életszerűtlen, de felelőtlen is.

Az informatikai megoldásokkal támogatott mezőgazdaság

Az élet minden más területéhez hasonlóan a mezőgazdaságban is informatikai for-

radalom zajlik: a távérzékelési rendszerek kiterjedt alkalmazása, a precíziós növénytermesztés és állattenyésztés elterjedése olyan megoldásokat kínálnak, melyek jelentős hatékonyságnövekedést és a környezeti erőforrások kisebb mértékű felhasználását jelentik (Finger et al., 2019). Ezek alkalmazásáról alig esik szó a Tanulmányban, a „precíziós gazdálkodás” kifejezés mindössze egyszer szerepel. Ez ugyanolyan hiba, mint ha valaki az ipar vagy a háztartások működésének kívánatos jövőbeni fejlesztéséről úgy írna napjainkban, hogy ezen területek ötven évvel ezelőtti állapotát tekinti kiindulópontnak. Az olvasóban önkéntelenül felmerül a kérdés: csak nem azért maradt el ezen fejlesztések jelentőségüknek megfelelő tárgyalása, mert nem fértek bele készítőik vágyvezérelt preconcepciókon alapuló, a XIX. század bukólikus, paraszttromantikáját idealizáló világába?

KÖVETKEZTETÉSEK

Összefoglalóan megállapítható, hogy a szakirodalom bizonyítékokon alapuló elemzési módszerével a nyolc kiindulási hipotézisből mindössze egy bizonyult igazoltnak.

Mind a szakfolyóiratok, mind a közbeszéd elemzése egyaránt igazolja, hogy a mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó ágazatok, mindenekelőtt az élelmiszeripar fejlesztése továbbra is a széles körű társadalmi érdeklődés homlokterében áll. Az Európai Akadémiák Tudományos Tanácsadó Testületének szerzői kollektíváját köszönet illeti, amiért jelentős erőfeszítéseik révén összefoglalták, hogy a témával foglalkozó kutatók adott köre milyen főbb irányokban látja az európai mezőgazdaság jövőjét. A munka sok előremutató javaslatot is tartalmaz (pl. az erdőszültség arányának növelése, a kutatási és humán infrastruktúra fejlesztése), azonban számos olyan, nem kellően megalapozott, tudományosan alá nem támasztott gondolat és ajánlás is szerepel benne, melyek megvalósítása nem közeledést, hanem távolodást jelentene a szerzők

I. táblázat

Néhány, a regeneratív mezőgazdasági átalakítást célzó javaslat, azok bizonyítékalapú értékelése és megvalósulásuk lehetséges következményei
(Evidence based evaluation of the suggestions, concerning the regenerative agricultural transition and their potential consequences)

Javasolt intézkedés	Bizonyítékalapú értékelés	Lehetséges következmény
Az európai mezőgazdaság intenzitásának csökkentése	Nincs bizonyíték arra, hogy a csökkenő intenzitású mezőgazdaság egészében hatékonyabban szolgálná az ENSZ által elfogadott Fenntartható Fejlesztési Célkitűzésekben összefoglalt fejlesztési irányok valóra váltását, mint a modern, integrált, komplexen optimalizált agrártermelés	Növekvő importfüggőség; A megnövekedett szállítási és élelmiszerárak; A többszörösen hátrányos helyzetű csoportok élelmiszerbiztonsági helyzetének romlása; A távolságokból és a csomagolási többletköltségek-ből adódó fokozódó globális környezeti terhelés;
A nitrogénműtrágyák alkalmazásának radikális csökkentése	A mezőgazdasági termelés csökkenése	Az európai bioökonómia és az európai gazdaság zsugorodása
Legeltetéses állattenyésztés elterjesztése	A csak legeltetésre alapozott állattenyésztés fajlagos környezetterhelése igazoltan kedvezőtlenebb, hatékonysága rosszabb, állategészségügyi helyzete kedvezőtlenebb, mint a gazdaságon belüli és kívüli forrásokat optimálisan kombináló formák esetén	Növekvő környezetterhelés, romló hatékonyság és versenyképesség, alacsonyabb élelmiszer-biztonsági szint
Az állatgyógyászatban alkalmazott antimikrobiotikus gyógyszerek felhasználásának felére csökkentése	Az állatgyógyászati gyógyszerek kedvezőtlen humánegészségügyi hatásait nem igazolják szilárdan a megalapozott bizonyítékok, az állatorvosi gyógyászati készítmények alkalmazásának szükségességét viszont alátámasztja számos kutatási eredmény	Az állategészségügyi helyzet romlása, a zoonózisok fokozódó veszélye, az állattartás hatékonyságának és gazdaságosságának csökkenése, a növénytermesztés-állattenyésztés egyensúlyának további romlása
Az ökológiai gazdálkodás terjedjen ki Európa földterületének negyedére	Az ökológiai (bio-)gazdálkodás nagyobb környezeti terhelést okoz, mint a jelenlegi gyakorlat	Fokozódó környezeti terhelés, romló versenyképesség, csökkenő élelmiszerbiztonság
A kis méretű mezőgazdasági üzemek kapjanak fokozott támogatást	A kis méretű mezőgazdasági üzemek okozta fajlagos környezetterhelés nagyobb, mint a közép-üzemek esetében	Csökkenő méretgazdaságosság, növekvő környezetterhelés
Rövid ellátási láncok kialakítása	Élelciklus-elemzéssel nem igazolható ezek kedvező, a teljes ellátási láncra vetített hatása	Szuboptimális, a környezetet indokolatlanul terhelő ellátási láncok létrejötte

Forrás: saját összeállítás, 2023

által kívánatosnak tartott céloktól. Ezeket az 1. táblázatban foglaljuk össze.

A táblázatból látható, hogy a látszólag egyszerű és kézenfekvő megoldások, fejlesztési lehetőségek gyakran nem azonosak a tudományosan igazolt, valóban kisebb környezeti terhelést eredményező megoldásokkal.

Emberi és hatalomtechnikai szempontból egyaránt érthető, hogy az európai polgárok vissza szeretnék kapni az agrárvállalkozásokba fektetett bizalmukat, fenntartható fejlődésre, biztonságos termékekre vágnak. Az is természetes, hogy az igényt számos politikai párt, gazdasági érdekcsoport kísérli meg saját

céljai érdekében kihasználni. A tudósok felelőssége azonban éppen abban áll, hogy szembeszállva az indokolatlan leegyszerűsítésekkel képesek legyenek megmutatni

a társadalom egésze és mindenekelőtt a döntéshozók számára a valódi fejlődéshez vezető, bizonyítékokra alapozott cselekvési lehetőségeket.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Aidara-Kane, A., Angulo, F. J., Conly, J. M., Minato, Y., Silbergeld, E. K., McEwen, S. A. & Collignon, P. J. (2018). World Health Organization (WHO) guidelines on use of medically important antimicrobials in food-producing animals. *Antimicrob Resist Infect Control*, 7, p. 7. <https://doi.org/10.1186/s13756-017-0294-9>
- Baldoni, E., Coderoni, S. & Esposti, R. (2017). The productivity and environment nexus with farm-level data. The Case of Carbon Footprint in Lombardy FADN farms. *Bio-based and Applied Economics*, 6(2), 119–137. <https://doi.org/10.13128/BAE-19112>
- Byrnes, R. C., Eastburn, D. J., Tate, K. W. & Roche, L. M. (2018). A global meta-analysis of grazing impacts on soil health indicators. *Journal of environmental quality*, 47(4), 758–765. <https://doi.org/10.2134/jeq2017.08.0313>
- Colen, L., Melo, P., Abdul-Salam, Y., Roberts, D., Mary, S. & Paloma, S. G. Y. (2018). Income elasticities for food, calories and nutrients across Africa: A meta-analysis. *Food Policy*, 77, 116–132. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2018.04.002>
- Dabkiene, V., Balezentis, T. & Streimikiene, D. (2021). Development of agri-environmental footprint indicator using the FADN data: Tracking development of sustainable agricultural development in Eastern Europe. *Sustainable Production and Consumption*, 27, 2121–2133. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.05.017>
- Dobermann, A. R. (2005). Nitrogen use efficiency-state of the art. *Agronomy--Faculty Publications*, 316. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1319&context=agronomyfacpub>
- Escribano, M., Elghannam, A. & Mesias, F. J. (2020). Dairy sheep farms in semi-arid rangelands: A carbon footprint dilemma between intensification and land-based grazing. *Land Use Policy*, 95, 104600. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104600>
- Femenia, F. (2019). A meta-analysis of the price and income elasticities of food demand. *German Journal of Agricultural Economics*, 68, 1–78. <https://hal.science/hal-02103880/document>
- Feng, D. & Zhao, G. (2020). Footprint assessments on organic farming to improve ecological safety in the water source areas of the South-to-North Water Diversion project. *Journal of Cleaner Production*, 254, 120130. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120130>
- Fisher, M. F. K. (1943). Foreword. In Counihan, C., Esterik, P. V. (eds), *Food and culture*. Routledge, 1. p.
- Hasegawa, T., Fujimori, S., Havlík, P., Valin, H., Bodirsky, B. L., Doelman, J. C., ... Lotze-Campen, H. (2018). Risk of increased food insecurity under stringent global climate change mitigation policy. *Nature Climate Change*, 8(8), 699–703. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0230-x>
- Hjort, C., Cole, J. & Frébert, I. (2001). European genome editing regulations: threats to the European bioeconomy and unfit for purpose. *EFB Bioeconomy Journal*, 1, 100001, <https://doi.org/10.1016/j.bioeco.2021.100001>
- Kool, A., Blonk, H., Ponsioen, T., Sukkel, W., Vermeer, H., De Vries, J. & Hoste, R. (2009). Carbon footprints of conventional and organic pork: assessments of typical production systems in the Netherlands, Denmark, England and Germany Carbon footprints of conventional and organic pork: assessments of typical production systems in the Netherlands, Denmark, England and Germany. *Blonk Milieu Advies* [etc.].
- Lassaletta, L., Billen, G., Grizzetti, B., Anglade, J. & Garnier, J. (2014). 50 year trends in nitrogen use efficiency of world cropping systems: the relationship between yield and nitrogen input to cropland. *Environmental Research Letters*, 9(10), 105011, [10.1088/1748-9326/9/10/105011](https://doi.org/10.1088/1748-9326/9/10/105011)
- Lustigová, L., & Kuskova, P. (2006). Ecological footprint in the organic farming system. *Zemедelska Ekonomika-Praha*, 52(11), 35–41. [10.17221/5057-AGRICECON](https://doi.org/10.17221/5057-AGRICECON)

- Maes, D. G., Dewulf, J., Piñeiro, C., Edwards, S. & Kyriazakis, I. (2020). A critical reflection on intensive pork production with an emphasis on animal health and welfare. *Journal of Animal Science*, 98(Supplement_1), S15-S26. [10.1093/jas/skz362](https://doi.org/10.1093/jas/skz362)
- Majewski, E., Komerska, A., Kwiatkowski, J., Malak-Rawlikowska, A., Wąs, A., Sulewski, P., Golaś, M., Pogodzińska, K., Lecoeur, J.-L., Tocco, B., Török, Á., Donati, M. & Vittersø, G. (2020). Are short food supply chains more environmentally sustainable than long chains? A life cycle assessment (LCA) of the eco-efficiency of food chains in selected EU countries. *Energies*, 13(18), 4853. <https://doi.org/10.3390/en13184853>
- Malak-Rawlikowska, A., Majewski, E., Wąs, A., Golaś, M., Kloczko-Gajewska, A., Borgen, S., Coppola, E., Csillag, Peter., de Labarre, M. D. & Freeman, R. (2020). *Quantitative assessment of economic, social and environmental sustainability of short food supply chains and impact on rural territories*. European Union's Horizon 2020.
- Phillips, I., Casewell, M., Cox, T., De Groot, B., Friis, C., Jones, R., Nightingale, C., Preston, R. & Waddell, J. (2004). Does the use of antibiotics in food animals pose a risk to human health? A critical review of published data. *Journal of Antimicrobial Chemotherapy*, 53(1), 28–52. <https://doi.org/10.1093/jac/dkg483>
- Robbins, J., Von Keyserlingk, M., Fraser, D. & Weary, D. (2016). Invited review: Farm size and animal welfare. *Journal of Animal Science*, 94(12), 5439–5455. <https://doi.org/10.2527/jas.2016-0805>
- Sárándi, I. (1986). *A mezőgazdasági termékforgalom joga*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Van Meijl, H., Havlik, P., Lotze-Campen, H., Stehfest, E., Witzke, P., Domínguez, I. P., Bodirsky, B. L., van Dijk, M., Doelman, J. & Fellmann, T. (2018). Comparing impacts of climate change and mitigation on global agriculture by 2050. *Environmental Research Letters*, 13(6), 064021. [10.1088/1748-9326/aabdc4](https://doi.org/10.1088/1748-9326/aabdc4)
- Weinschenck, G. (1986). Der ökonomische oder der ökologische Weg. *German Journal of Agricultural Economics/Agrarwirtschaft*, 35(11), 321–327.
- Westbury, D., Park, J., Mauchline, A., Crane, R. & Mortimer, S. (2011). Assessing the environmental performance of English arable and livestock holdings using data from the Farm Accountancy Data Network (FADN). *Journal of Environmental Management*, 92(3), 902–909. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2010.10.051>

A hazai bormarketing stratégiai dimenziói

TESSÉNYI JUDIT – KATONA NORBERT

Kulcsszavak: borfogyasztás, stratégia, márkaépítés, borturizmus

Jel-kód: Q11, Q13, R 21

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

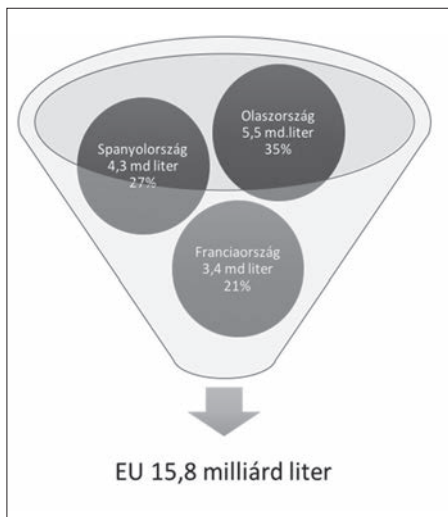
A növekvő borpiaci szerep fontos gazdasági és kulturális cél hazánk számára, ugyanakkor a hazai és nemzetközi piaci változások, a globális verseny fokozódása és a természeti kihívások közepette nagy kihívás egy stabil alapokon nyugvó, ugyanakkor rugalmas ágazati stratégia kidolgozása. Tanulmányunk alapvető célkitűzése, hogy azonosítsuk azokat a meghatározó tényezőket, amelyek mentén tovább erősíthetők a hazai bormarketing meghatározó stratégiai pillérei. Primer kutatásunkat aktuális nemzetközi és hazai vizsgálatok szisztematikusan feldolgozott szempontjaira illesztettük a meghatározó stratégiai dimenziók, a borturizmus kiemelt szerepe, illetve a megváltozott fogyasztói szokások mentén. A tanulmány négy, félig strukturált szakértői interjú tanulságait és főbb következtetéseit foglalja össze a borászati területen jelentős tapasztalattal rendelkező hazai szakértők bevonásával. Az interjúkat személyesen és telefonon keresztül bonyolítottuk le, majd pedig a tartalomelemzést követően, a felszínre került tényezőket egy átfogó SWOT-elemzésben szintetizáltuk. Az eredmények rámutattak arra, hogy az egyes termelőkön túlmutató regionális összefogás és olyan átfogó, koordinált nemzeti bormarketing-stratégia megvalósítása szükséges, amely eredményesen épít a bor társadalmi és kulturális dimenziójára, miközben képes fenntartható módon megválaszolni a folyamatosan változó, generációnként kis eltérést mutató fogyasztói szokásokat. A vázolt lehetőségek alapján a hazai, de még inkább a nemzetközi piacra lépést támogató alapvető feltétel a kutatási és fajtanevelési infrastruktúra fenntartása és annak eredményeire épülő stratégia kiépítése, kommunikálása lehet. Az etikus marketing irányvonalára illeszkedő központi koordináció szerepe kiemelten fontos azért is, mert differenciált módon kell megközelíteni az egyes generációk igényeit szolgáló üzleti és marketing-tevékenységeket, mindezt ráadásul más stratégiai jelentőségű ágazatok integrált irányításával együttműködve kell megvalósítani.

BEVEZETÉS

A bormarketing a marketingtevékenységeket olyan speciális területe, amely a bor, vagy boralapú termékek, illetve az ahhoz kapcsolódó támogató, vagy kísérő szolgáltatások népszerűsítésére fókuszál. A bormarketing alapvető célja, egyben fő mérőszáma az értékesített mennyiség (Hall és Mitchell, 2017). Az Eurostat felmérése alapján a 2019-es évben az európai

országokban összesen majd 16 milliárd liter bort termeltek (Eurostat, 2020). Bortermelésben az Európai Unió (EU) belül Magyarország a hatodik, 358 millió literrel (1. számú ábra). Hazánkban több mint 3850 liter bort állítottak elő területarányosan, így Magyarország 2019-ben az ötödik legtermékenyebb a bortermelést illetően (vg.hu, 2020). Az 1. számú ábrán is látható adatokat fontos kiegészíteni anynyiban, hogy Portugália 5%-át, Németor-

I. ábra
Az EU legnagyobb bortermelő országai,
2019
(The largest wine-producing countries in the
EU, 2019)

Forrás: saját szerkesztés eurostat, 2020. alapján

szág 4%-át, míg Magyarország az európai mennyiség 2%-át állítja elő.

Ha visszatekintünk az EU borpiacának a közös piacszerzés 1962-es kezdete óta történt alakulására, akkor – akár évtizedes távlatban is – jól érzékelhető a borpiac változása. 2013-ban átfogó borreformot is bevezetett az EU, amelynek fő céljai a következők voltak: (i) az európai bor versenyképességének fokozása, (ii) a piacsabályozás egyszerűsítése és átláthatósága, valamint (iii) az európai bortermelés legjobb hagyományainak megőrzése (Agriculture.ec, 2023). Az európai bor szerepének emelése indokolt is lehet, hiszen az olyan nagy termelők, mint az USA, Argentína, Chile, Ausztrália, vagy éppen Dél-Afrika és a feltörekvő nagy fogyasztói piacok, mint például Kína, jelentős változásokat hoznak a világ-szintű borkereskedelemben. További nagy kihívást jelent, hogy a változó fogyasztói igények erősen növelik az innovációs nyomást a szektorra (Jordão, 2023), ahogyan a klímaváltozás is jelentős hatást gyakorol

rolt a borszőlő fenntartható termesztésére (Navia-Osorio et al., 2023). Ohana-Levi és Netzer (2023) rámutattak arra, hogy a bortermelés jelentős, ugyanakkor késleltetett összefüggést mutat a borfogyasztással, ami értelemszerűen kapcsolódik a borimport és -export időbeli alakulásához is. A szerzők azt állítják, hogy a borpiacot mozgató fő erők egyrészt a gazdasági növekedés és a szélesebb körű verseny, másrészt az éghajlatváltozás egyértelmű nehezítő erőként hat az előállítói oldalra. Fontos fogyasztóoldali tendenciaként rajzolódik ki, hogy a nemzetközi borkínálatban megnövekedett a csökkentett alkoholtartalmú és az alkoholmentesített borok mennyisége és az irántuk megnyilvánuló fogyasztói érdeklődés, amely nagyrészt az egészség tudatosság fejlődésére vezethető vissza (Totth, 2021). A piac tehát nem állandó, a borfogyasztás tendenciáiban folyamatos változás tapasztalható hazánkban is, amely egyrészt a borkultúra fejlődésére, másrészt pedig a fogyasztói igények gyors ütemű változására vezethető vissza (Harsányi et al., 2014). A történelmi gyökerek, valamint az erősen töredezett hazai borágazat (több mint 20 borvidék, nagyszámú kistermelő) következtében kiemelt szereppel rendelkezik a sokszínű közösségi marketingtevékenység, azonban mindez nem kihívásoktól mentes terület, hiszen a verseny érezhető fokozódásával párhuzamosan egyre hangsúlyosabb feladat hárul az egyes termelőkre is. Megfigyelhető, hogy főként a nagyobb termelő és kereskedő hálózatok rendelkeznek kiforrott marketingstratégiával, ugyanakkor ennek átfogó jelenléte az ágazat egészére egyelőre nem jellemző általánosan (Harsányi et al., 2014).

A bormarketing és az azt irányító stratégia tehát meghatározó szereppel bír, annál is inkább, mert a bor stratégiai agrár-élelmiszeripari termék a világ számos országában, sőt a bornak a gazdasági szférán túl számos környezeti, társadalmi és kulturális dimenziója is van. Ennek megfelelően nem

könnyű ütőképes marketingtervet készíteni a borágazat számára, különösen a nemzetközi piacokon való megjelenés szintjén. Vergamini et al. (2019) toszkán bortermelők stratégiáit elemezve például arra jutottak, hogy nagy a szakadék a minőségi borokat termelők és a nem azt előállító termelők között. Meglátásuk szerint, az ökológiai tanúsításban való részvétel pozitívan befolyásolja azt, hogy az adott termelő többféle értékesítési csatornán legyen jelen, miközben azok, akik nem vesznek részt a minőségi védjegyek rendszerében, jellemzően korlátozott számú marketingcsatornára koncentrálják értékesítésüket. Kismarjai (2021) kiemeli, hogy üzletileg is izgalmas változást hozott az utóbbi években az, hogy a „terroir” kezdetben szűk szakmai réteg által használt kifejezése mára elterjedt lett és az napjainkra már a borászati piacok szélesevé, a külföldi terroir-borok megjelenése, illetve az EU eredetvédelmi szabályozása miatt összességében a borok egyediségére, illetve pozicionálására utal. Ezzel összefüggésben Vergamini et al. (2019) elemzése arra is rámutatott, hogy a különböző termelői stratégiákat jelentősen befolyásolják a strukturális tényezők, a gazdaság jellemzői és a terroir közötti kölcsönhatás is. Lényeges stratégiai szempontként azonosítható az ellátási láncok koncentrációjának mértéke is, amely révén a termelők elősegítik azt, hogy csökkentsék a széttagoltságot és az ezzel összefüggő gazdasági, értékesítési, illetve marketingkihívásokat. A mostani digitális korszakban a hatékony marketingstratégia megvalósításához ugyanakkor a marketingtevékenységek átfogóbb megalapozása szükséges – állítják Janšto et al. (2019), akik szlovákiai bortermelők e-kereskedelmi aktivitását vizsgálták. A szerzők kiemelik, hogy a korábbi megközelítések önmagukban már hatástalanok, miközben fő elemeik továbbra is fontosak lehetnek, például a termelékenység fokozása, az alacsony költségszint és a tömeges forgalmazás elérése egyes esetekben még ma is irányadó

lehet a stratégiák megalapozása kapcsán. Napjainkban ugyanakkor lényegesen modernebb megközelítés szükséges, amelyet a holisztikus marketingkoncepció biztosíthat a borágazat számára is. A szerzők rámutatnak arra, hogy ez a fajta megközelítés egy olyan dinamikus viszonyt és infrastruktúrát feltételez, amely a termelő és az ügyfelei közötti elektronikus kapcsolatra és interaktivitásra épül. A szerzők állítása szerint, a borágazatban tapasztalható holisztikus marketingkoncepció tehát eredményesen integrálja az értékteltárást és az ügyfélkapcsolat sikeres menedzselésére vonatkozó tevékenységeket egyaránt.

A bor és annak fogyasztása, úgyis mint kulturális jellemző, erősen kötődik a nemzeti karakterünkhöz, amelyet az is bizonyít, hogy már a kora újkorban is a magyarok természetrajzának egyik kedvelt elemeként hivatkoznak erre a jegyre (Harai, 2022). A bormarketing hatására növekvő borpiaci szerep tehát fontos gazdasági és kulturális cél hazánk számára, jól látható ugyanakkor, hogy a bormarketing már önmagában is összetett tevékenységet jelöl, a hazai és nemzetközi piaci változások, a globális verseny fokozódása és a természeti kihívások azonban tovább árnyalják ezt a képet. A témának az is aktualitást kölcsönöz, hogy 2020 elejétől a Magyar Turisztikai Ügynökség (MTÜ) felel a magyar borral kapcsolatos egységes állami kommunikációért és a borturizmus szervezéséért, míg az Agrárminisztérium (AM) irányítása alatt működő Agrármarketing Centrum (AMC) látja el a közösségi bormarketing állami feladatait – írja az amc.hu (2020). Munkánkban a bormarketinggel kapcsolatosan felmerülő hazai kulcs gondolatokat, alapvető stratégiai jellegű dimenziókat kívánjuk feltárni, az alábbi fő kérdéscsoportok mentén:

- Milyen alapokra, értékekre, kompetenciákra építhetünk a bormarketingben?

- A nemzetközi piacra lépés kapcsán, jelenleg mik lehetnek a hazai bormarketing kihívásai?
- Mi befolyásolja ma a fogyasztót a borválasztásban?
- Hol, hogyan vásárol a fogyasztó?
- Hogyan, mi mentén szerveződik a hazai bormarketing-stratégia irányítása, illetve megvalósítása?

Tanulmányunk alapvető célkitűzése, hogy áttekintést adjunk a hazai borágazat marketingstratégiáját meghatározó tényezőkről, így segítve, hogy azonosításra kerüljenek azok a meghatározó tényezők, amelyek mentén tovább erősíthetők a hazai bormarketing pillérei. Primer kutatásunk eredményeinek ismertetése előtt a lényeges szakirodalmi háttér összefüggéseit tekintjük át.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Stratégiai megközelítésünk alapvető ke-reteként szolgáló kutatás Martinho (2021) nevéhez fűződik, aki átfogó vizsgálata alapján öt fő dimenziót jelölt meg a bormarketing-stratégiák összefüggéseinek elemzése érdekében. Ezek a következők: „kínálati index”, „keresleti index”, „pincészet-stratégiai index”, „turisztikai index” és az „innovációs index”. Az indexek alapvető értelmezését az 1. táblázatban foglaljuk össze.

Ugyan – mint látni fogjuk –, valamennyi felsorolt index kiemelt jelentőséggel bír a hazai borok termelése, fogyasztása és nemzetközi elismertségének építése kapcsán, a következőkben elsősorban a bormarketing és borturizmus kapcsolatára, ennek városmarketing összefüggésére, valamint a fogyasztói szokások kiemelt változására vonatkozó releváns irodalmi forrásokat mutatjuk be.

Bormarketing és borturizmus kapcsolata

A bormarketinghez, illetve a borfogyasztáshoz közvetett, támogató módon kapcsolódik a borturizmus jelensége is, amely a

turizmus szektor egyik frekvenciált ágazata, és amely szerepe egyre inkább meghatározó lesz, annak kulturális vonatkozásaival együtt. A borutak hagyományos felépítését, illetve menedzselését újra kell ugyanakkor gondolni, hiszen azt – Piskóti et al. (2019) javaslata alapján – célszerű összekötni a többi turisztikai szegmensevel, így különösen a hivatás-, a falusi, az aktív, a kerékpáros, a gasztró- és a gyógyturizmussal. A borturizmus integrált megközelítésének jelentőségét a „Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030” is aláhúzza, hiszen az a négy kiemelt turisztikai termék egyikének a prémiumkategóriás bor- és gasztronómiai turizmust nevesíti, amelynek fejlesztéséhez forrásokat is rendel (Dankó és Tóth, 2021). A koncepcióváltás nem pusztán stratégiai és menedzselési szempontokat jelöl, hanem innovatív módon javasolja megközelíteni magukat a turisztikai termékeket is, például ennek mentén jelenik meg a vinoterápia is, mint olyan új turtisztikai produktum, amely kedvező élettani hatásai miatt egyben egészségturisztikai jelentőséggel is bír (Feketéné et al., 2022). Harsányi és Hlédik (2021) az utazási célpontok kiválasztásának szempontjait vizsgálták a hazai borturizmus kapcsán, és megállapították, hogy jelentős eltérések mutatkoznak az utazási gyakoriság alapján létrejött csoportok között egyrészt a borvidék kiválasztása, másrészt a konkrét borászat választásában egyaránt. A kutatók azt tapasztalták, hogy a rendszeres utazók nyitottabbak a kevésbé ismert borvidékek irányába, mint a ritkábban utazók, akik elsősorban az ismert borvidékeket látogatják szívesebben, és számukra a döntést az is jelentősen befolyásolja, hogy az adott környéken milyen kiegészítő látnivalók és programok érhetőek el. Mindez visszaigazolja a borturizmus korábban hivatkozott integratív megközelítésének létjogosultságát is. Gál (2020) a borturizmus egyik speciális területét, a borfesztiválokat vizsgálta egy budapesti és három vidéki rendezvény prizmáján

I. táblázat

A bormarketing stratégiai megfontolásai (indexei) és azok értelmezése
(Strategic considerations (indexes) of wine marketing and their interpretation)

Index	Az értelmezés kerete
Kínálati megfontolások	A termelési alternatívákkal, kiemelten a fenntarthatósággal és a környezetvédelemmel kapcsolatos döntések, amelyek az érintettekre ható marketingstratégiában is kiemelt szereppel rendelkeznek.
Keresletli Megfontolások	A következő új tendenciák figyelhetők meg a borfogyasztásban: <ul style="list-style-type: none"> • kiemeltebb szerep jut a barátok, ismerősök fogyasztói döntést befolyásoló hatásának, • egyre fontosabbá válik az érzékszervi jellemzők és az egészségügyi kockázatok szerepe, • az ár/minőség kapcsolat továbbra is nagy jelentőséggel bír, • egyes esetekben meghatározónak bizonyul az eredet hatása, • a márka egyre kevesebb szereppel bír, legalább is a közösségi médiában és összességében jellemző, hogy kiemelt szerep hárul a közösségi médiának. • felértékelődnek a generációs hatások: a Z generáció tagjai speciális kötődéssel rendelkeznek és elsősorban sajátos karakterű borokat kedvelnek, számukra kiemelt jelentőséggel bír a csomagolás, miközben az Y és X generáció tagjaira inkább jellemző általában véve is az alkoholtartalmú italok fogyasztása kikapcsolódási, szórakozási tevékenységek közepette, az idősebb generáció azonban nagyobb jelentőséget tulajdonít a szőlőfajtának és az írásos információknak, miközben kevésbé foglalkozik a fenntarthatóság kérdésével, • a jelentős fogyasztói potenciállal rendelkező kínai vásárlók kevesebb tudatossággal választanak bort és előnyben részesítik a vörösborokat, valamint hajlamosak otthon, szállodákban és éttermekben egyaránt bort fogyasztani.
Pincészet-stratégiai Megfontolások	Bizonyos piacok esetében a pincészetek által megvalósított stratégiákban kiemelt figyelmet kell szentelni a történelmi és területi jellemzőknek, egyre inkább az organikus tulajdonságok, mint például a szín tűnnek fontosabbnak, bár ezek jelentősége egyelőre még többnyire elmarad az ár és a származási ország hatásához képest.
Turisztikai Megfontolások	A jól szervezett és megfelelő módon népszerűsített bortúrák szerepe kiemelt az integrált borászati stratégiákban, ahol nagy jelentőség társulhat a márka személyisége és a turisztikai régió összekapcsolásának. Általánosságban elmondható, hogy ezt a stratégiát sikeresebben követik az olyan országok, mint Ausztrália, Új-Zéland és Dél-Afrika, vagy például az olyan régiók, mint Bordeaux vagy például a Napa-völgy (Kalifornia).
Innovációs Megfontolások	A borok esetében hangsúlyozottan figyelembe kell venni a minőségi különbségekre épülő pozicionálási lehetőségeket, hiszen a minőségi jellemzők észlelése csökkentheti a fogyasztók esetleges aggodalmait például az olyan vitatott termékekkel kapcsolatban, mint például a genetikailag módosított borszőlő. Ebben az összefüggésben ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a borvásárlási döntéseknél a vásárlók lényegesen nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a minőségről alkotott felfogásnak, mint magának a észlelt minőségnek, amely rámutat a bormarketing egyik lényeges szerepére.

Forrás: saját szerkesztés Martinho (2021) alapján

keresztül. A vizsgálat rétegzett és gyakorlati jelentőséggel bíró képet fest a hazai fesztivállátogatók döntési motivációjáról, költési karakteréről, valamint elégedettségi dimenzióiról egyaránt. A borágazat településmarketing összefüggése kapcsán, Fuksz (2021) informális gazdasági és társadalmi szervezetek működését és kapcsolatát, valamint a működésük település-jellegre gyakorolt hatását elemezve megállapította,

hogy az elmúlt évtizedek erőfeszítéseinek eredményeként a Szekszárdi borvidék neve mára újra a minőségi bortermelésé vált eggyé – mindez vizsgálatunk szempontjából jól példázza azt, hogy a bor, illetve a bortermelés kérdése túlmutat annak fogyasztást kielégítő, primer gazdasági vetületén és kulturális elemként a települések jellegét, karakterét is alapvetően meghatározzák. Slezák-Bartos (2021) szintén Szekszárd vo-

natkozásában például azt emeli ki, hogy a település egyik központi arculati elemeként a bor és a borászatok jelennek meg, ezért hangsúlyozza a „bor”, illetve „szőlő” szerepeltetését Szekszárd új imázsában is, mindez a bor, a bormarketing településmarketingben eredményesen kihasználható stratégiai szerepét is jól illusztrálja.

Meghatározó hazai és nemzetközi fogyasztási tendenciák a bormarketing területén

Bevezetésünkben is jól látható, hogy nem pusztán a nemzetközi, hanem a hazai bormarketing is folyamatosan változik. Az aktuális fogyasztási szokásokat Totth és Szolnoki (2019) tanulmánya világította meg egy 1500 fős reprezentatív hazai kutatás mentén, amelyet 2017-ben végeztek. A felmérésben a fogyasztási gyakoriságon, a vásárlás célján és helyén, valamint a költési hajlandóságon és a borfogyasztás körülményein túl, a mérsékelt és túlzott borfogyasztás megítélését is vizsgálták a kutatók. Mindez azért bír kiemelt jelentőséggel, mert a nemzetközi kutatások rendre alátámasztják, hogy az egészségtudatosság vonatkozásában is jelentősen különválnak a generációk jellemző attitűdjei (Martinho, 2021, Gazzola et al. 2022). Az egészségtudatosság, mint szuper trenden felül (Katona és Szabó, 2023) olyan klasszikus eszközök is jelen vannak a bormarketing területén, mint például a regionális márkák építése. Rasmussen és Lockshin (1999) ausztrál fogyasztók döntéseit vizsgálva például már az új évezred elején rávilágított arra, hogy azok pusztán kisebb része épít a regionális márkák üzenetére, ugyanakkor az ő esetükben ez határozottan és eredményesen támogatja a döntésüket, következésképp a borok eredetének jelentősége továbbra sem törpülhet el a marketing, illetve a márkáépítés eszköztárában. Mindeközben Wright et al., (2023) a kapcsolódó szakirodalom szisztematikus áttekintése alapján rámutatott arra a lényeges fogyasztói tendenciára, hogy

a borok luxustermékként való fogyasztása egyre jellemzőbbé válik a fiatalabb, ázsiai fogyasztók körében, miközben egyre lényegesebb szempont lesz a termékek relatív megfizethetősége, a rendelkezésre állása, a termékek percepciója és érzékelési dimenziói, valamint a fogyasztói és referenciacsoportok növekvő hatása is. Egyre karakteresebb trendként azonosítható a borfogyasztás és előállítás etikai megfontolása is, mutat rá Tuomi (2022) finn fogyasztói csoportokon végzett vizsgálata alapján. A szerző azt állítja, hogy az etikus bormarketing magába foglalja a szőlő-, és borelőállítás, a borkereskedelem, a fogyasztói magatartást befolyásoló egészségügyi trendek, kiemelten az alkoholmentes vagy alacsony alkoholtartalmú termékek iránti növekvő kereslet kérdéseit egyaránt. A különleges borok fogyasztásán kívül azonban még ma is jellemző a közepes kategóriájú termékek fogyasztása, amely vonatkozásban Baglyas et al. (2020) végeztek kérdőíves felmérést, amelyben összehasonlították a lengyel és a magyar agrár-felsőoktatásban tanuló fiatalok borfogyasztási szokásait. A kapott eredmények rámutattak arra, hogy a fogyasztás gyakoriságát tekintve jelentős különbségek vannak: a minőség vonatkozásában a felmérés azt mutatta, hogy a lengyel fiatalok inkább a félszáraz és félédes borokat részesítik előnyben és leginkább a francia és az olasz borokat vásárolják, azonban ismerik a magyar borokat is. Új fogyasztói elemként emelhető ki ugyanakkor Angelini és Gilli (2022) négy toszkán kisméretű pincészet gyakorlatát vizsgáló tanulmánya, amelyben a szerzők kiemelik az ügyfélművelés tervezésének és menedzselésének szerepét a borágazatban is, amely eredményesen egészíti ki a „kézzel fogható”, fizikailag létező termék marketinglehetőségeit. Veszelszki (2020) rámutatott arra is, hogy ma már kiemelendő szerep hárul a bormarketing esetén is a közösségi médiára. Kutatása megerősíti, hogy a márkák szerepe kevésbé jelentős,

míg a személyesség szerepe meghatározóvá vált a borok közösségi média jelenlétében is, ahol a lájkok újfajta értékmérővé váltak, a bormarketingben tehát kiemelt, azonban feltétlenül stratégiára illesztett szerepet kell szánni az influencereknek és a tartalommarketingnek egyaránt.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Ahogy bevezetőnkben írtuk, jelen tanulmányunk alapvető célkitűzése, hogy azonosítsuk azokat a tényezőket és módszereket, amelyek mentén tovább erősíthetők a hazai bormarketing meghatározó alapjai. Vizsgálatunkat feltáró céllal végeztük, így azt kvalitatív technika mentén építettük fel és valósítottuk meg. A négy hazai borszakértővel folytatott interjúk félig strukturált kérdések mentén zajlottak, ügyelve arra, hogy az alanyok véleményét, illetve gondolatmenetét semmilyen módon ne befolyásoljuk. Az interjúk alanyait a 2. táblázatban mutatjuk be.

Módszertanilag azért választottuk az interjútechnikát, mert „a kvalitatív interjú egyedülállóan érzékeny és erős módszer arra, hogy megismerjük az alanyok mindennapi világukból merített tapasztalatait és e mindennapi világ megélt jelentéseit. Az interjúk során az alany helyzetét saját szavaival közvetítheti mások számára.” (Kvale, 2005, p. 79.). Az interjúkat 2023 januárjában rögzítettük, előre összeállított kérdésekre illesztve – félig strukturált formában, a fenti témakörök mentén. A többször visszatérő elemeket az eredmények bemutatása szakaszában nem ismételjük,

azaz, ha azok többször is elhangzottak, több szakértő véleménye egybeeseng, akkor egy-egy elemet csak egyik interjúalany esetén szerepeltetjük. Emellett azonban érzékeltük, hogy számos részletkérdésben egymással ellentétes vélemények is megfogalmazódtak, ezeket természetesen külön is megjelentjük az eredmények bemutatásakor.

EREDMÉNYEK

A négy szakértő válaszainak tartalmi összegzését integrált módon, a megkérdések sorrendjében mutatjuk be a következőkben.

Szappanos Benedek: „Vita vinum est – a bor élet – tartja a római mondás”. Régóta tudjuk, hogy az igényes fogyasztó azokat a termékeket szereti leginkább, melyekhez érzelmek kötik. Nincs ez másképp a borfogyasztási szokásainkkal sem. A fogyasztói felmérésekből rendszeresen kiderül, hogy a vásárlásnál ez a sorrend a meghatározó: érzelmi kötődés egy adott borhoz, típushoz, a bor íze (száraz-édes), színe (fehér, rozé, vörös), ára, a palack kinézete, a bor fajtája, a borvidék-származási helye, a pincészet, termelő. A rendszerváltás után a villányiak éreztek rá leghamarabb a megváltozott helyzetre, kinyitották a pinceajtót a látogatók előtt. Villányban a borász kedvesen bemutatta a látogatóknak a pincéjét, hordóiból kóstoltatott, palackjaiból helyben töltött és mesélt, sztorizott, jó hangulatot varázsolt, idejét nem kímélve. A „nyitott pincék” kezdeményezés aztán egyre inkább országossá vált. „Aki elmegy egy borvidék-

2. táblázat

Az interjúk alanyai és rövid bemutatásuk (The interviewees and their brief introduction)

Név	Cég	Borvidék	Tapasztalat
Frittmann Péter	DiVino Borbár, Kecskemét	Kunsági	a Borbár üzemeltetője
Szappanos Benedek	Hungarikum Liget, Lakitelek	Kunsági	borszakértő
Dabasi Gábor	Damax Kft., Lakitelek	Kunsági	nagymester borász
Siska András	magángazdálkodó, Felsőzsolca	Tokaji	szőlész, borász

re, gyönyörködik a természeti környezetben, meglátogat egy pincét, ahol kedvesen fogadják és kóstol, az biztos szívébe és emlékezetébe zárja és későbbi vásárlásainál is azt a termőhelyet, azokat a borokat keresi, amit ott nagy élvezettel és kitűnő hangulatban elfogyasztott. Így aztán valóságos lesz az a mondás, hogy szeressük azt, amit megiszunk, pozitív emlékeket idézzen fel, jó hangulatot teremtsen”. A termelők egyéb szolgáltatásokkal (szállítás, wellness, étterem) bővílnék. Mindez átvezet bennünket a vendéglátás, idegenforgalom világába is. Egy szupermarketben nehéz eldönteni a hosszú sorokban álló palackok közül, hogy melyiket vásároljuk meg, ha nincs konkrét elképzelésünk. A szupermarketek borkínálatát legtöbbször a színek szerint rendezik el, majd a származási országot, ezen belül a szőlőfajták szerint csoportosítják a palackokat. Amennyiben tudjuk, hogy milyen ízvilágot kívánunk (száraz, félszáraz, féledecs, édes), és a színéről is határozott elképzelésünk van, akkor a palack külleme is befolyásolhatja a döntést. „Nézzük meg a küllemét, a címkéjét, sőt még a palack tetején lévő kapszulát is.” Ma már sokat változott mindezek dizájnjá, hangulatos borelnevezésekkel pl.: Enigma, Magnifico, Aligvárom, Lúcia, Fecske, Hemina, Kikelet, Szívkirálynő, Indián Nyár, Inni Jó stb., valamint a címke grafikai megjelenítésének figyelemfelkeltő, hangulatos formáival, színeivel is jó marketinghatást gyakorol a termelő a fogyasztóra. „Érdekes külföldi példa, hogy az osztrák boroknak óriási vásárlási lendületet adott a vásárlók figyelmének felkeltése azzal, hogy egységesen, az összes boruk kapszulájánál a nemzeti zászlajuk színeit jelenítették meg”. A kifejezetten borokat kínáló szaküzletekben, üzletláncokban a minőség garantált, valamint szakértő, a kínált termékeket valamennyire ismerő eladók állnak rendelkezésre, mely sokat segít a vásárlásban. Egyre népszerűbb az online vásárlás, emellett szól a versenyképes ár, a széles választék, a nehezen

beszerezhető borok megléte és a házhoz szállítás. „Egyre több olyan kezdeményezés születik manapság, mely látványos és közönségvonzó rendezvényekhez (koncertek, képzőművészeti kiállítások, fesztiválok, találkozók stb.) kapcsolnak borbemutatókat, vásárokat, kóstolási lehetőségeket”. A szervezett, csoportos, szakértő által vezetett borkóstolók széles körű ismereteket nyújtanak, valamint a borívás történeteibe, szokásaiba történő kalandozás fokozza, színesíti a kóstolás élményét, erősíti a kóstolásra kerülő borokhoz, azok termőhelyéhez történő kötődést.

Második interjúalanyunk Siska András borász volt, aki már 70 éve, családi birtokán foglalkozik szőlővel a Tokaji borvidéken. Véleménye szerint, a „termékminőségnek kell a kiinduló premisszáknak lennie”. Tisztázandó, hogy mely szőlőfajták termelhetőek rentábilisan leginkább és azt érdemes propagálni, ami különleges. Nézete szerint nincs felmérve, hogy „a 22 borvidék szőlőfajtái hogyan vannak szinkronban a nemzetközi borszőlőfajtákkal, vagy melyek, amelyek egyediek. „Azt gondolom, hogy a magyar szőlőfajtákban kellene mindenképp jobban gondolkodni. „Ösztönözni a fajták leszüktetését, mert akkor nagyobb mennyiséget tudunk előállítani és versenyképesebbek leszünk.” A világpiacon meghatározott mennyiségű és minőségű borral lehet csak megjelenni. A mostani próbálkozások még sokszor itthon sem versenyképesek – mondta el Siska úr. Lényeges szempont érvelése szerint, hogy a megtermelt szőlők feldolgozásának milyenek a módszerei Magyarországon: a szőlőfeldolgozásban az egységesítés a minőségre is jelentős hatással lehet – így termelődhet meg a piacon a nagyobb versenyképesség is, mert egységesíteni lehetne a sok kiszagda termékeit. „Mennyiség és egységes minőség kell a versenyképességhez, mert a hazai bormarketing is csak ezzel lehet sikeres.” A szakértő elmondta, hogy a borkészítés reduktív vagy oxidatív módon történik: a magyar terme-

lők nagyrésze átállt a reduktív borkészítésre, ebből következően pl. a tokaji bor minősége átlagos lett, nem különleges. *„Hosszú évszázados tapasztalat, hogy a tokaji bort csak oxidatív módon lehetett készíteni és most nincs egyértelmű válasz erre.”* Ugyanez vonatkozik a szőlőfajtákra is, korábban törvény szabta meg, hogy Tokaj-Hegyalján furmint, hárslevelű és muskotály szőlőt lehet csak termelni, most nem hall róla, hogy ez a szabályozás megmaradt-e, vagy bárki hathatósan ellenőrizné ezt. Ezt hátróztottan nézték, megkövetelték, ellenőrizték a korábbiakban. A tokaj-hegyaljai minőség úgy keletkezett, hogy ezekből a fajtákból, melyek aszúsodnak, megfelelő technológiával készült a tokaji bor, de így hosszabb idejű a borkészítés, viszont csak így érhető el, hogy legyen pl. száraz, édes szamarodni és természetesen aszú is. Interjúalanyunk álláspontja szerint legyen addig adómentes a termelő, amíg a megfelelő minőséget eléri – ez azonban akár több évig is eltarthat. Természetesen a termelő megfelelő gazdasági helyzete is kell ehhez, mert ha abban érdekelt, hogy mielőbb pénzhez jusson, akkor a hagyományos módszert feladja. *„Fontosnak tartom, hogy – amint azt korábban a tokaji borkombinát tette – kifizessék a mustot; valamint a termeléstől a felvásárláson keresztül támogassák az előállítás minden lépésénél a termelőt, most a kistermelőktől nincs is felvásárlás, ennek következtében rengeteg a parlag.”* A többi borvidék más-más helyzetben van, jelentős része csak hazai értékesítésre termel (soproni valamennyi exportot is produkál). Mindeközben a sok termelővel nincs, aki megfelelően foglalkozzon, megfelelő szervezet fogja össze és támogassa a termelőket. A fenti gondok megoldása után lehet csak eredményes hazai és nemzetközi marketingmunkát végezni.

Frittmann Péter szerint az elmúlt 20 évben beszélhetünk igazán magyar bormarketingről. Volt idő, amikor kimondottan egy fajtára orientálódott a marketing, de sosem

volt kielégítő az eredmény. Az látszik, hogy Magyarország bor szempontjából sokszínű, ugyanakkor *„tisztán és egyenesen kell tudni kommunikálni a bel- és külföldi fogyasztók felé”*. Ma már minden borvidék 2-3 bortípusra redukálta a marketingjét, így sokkal könnyebb megértetni a külföldiekkel, hogy *„Mi a Magyar Bor”*. Ezzel a sokszínűséggel nehéz dolgozni, de lehet ez előny is (pl. egy fajtára koncentráló országokkal szemben, mint a német rizling, az osztrák zöld veltelini). Az unikalitása a borvidékeknek megvan, viszont, hogy Magyarország milyen egységes borimázst épít fel magáról, az még hiányzik Frittmann Péter szerint *fontos, hogy külföldiek szemében mi tradicionális bortermelő országgént szerepeljünk, úgy hogy ez a kultúra szerves része, azaz országimázs is egyben*. Fontos előny, hogy Magyarországon komoly kutatási múltja van a szőlőnemesítésnek, amelyben jelentős eredmények születtek – ezeket lehetne mind erősíteni. Ugyanakkor ma a láthatóság is nagyon fontos, hiszen *„míg Magyarország egy szolid standdal jelent meg egy nemzetközi világiállításon, az osztrákok egy egész csarnokot töltöttek meg borászokkal úgy, hogy a bortermelésük a fele Magyarországnak. Vajon egy külföldi szakember, borkedvelő szemében ki lesz a komolyabb bortermelő ország első benyomásra?”*

Utolsó interjúalanyunk, Dabasi Gábor szavait rögzítve: már 2 éve a minisztérium kezdeményezésére elindult egy program, melynek keretében minden termelő befizet bizonyos összeget, így ma már elég komoly összeg áll rendelkezésre, melyet a Hegyközségek Nemzeti Tanácsa kezel a Kunsági borvidéken, amit a borvidéki vezetés menedzsel. Ennek eredményeként például külföldi kiállításokon reklámozzák a magyar bort, és a kézműves borászatokról minden hónapban jelenik meg pl. az Instagramon poszt, amin bemutatnak egy-egy borászatot (Gedeon, Szentpéteri, Frittmann, Vas-borászat), *„Minden forgalomba hozott bor után*

literenként 1 Ft-ot befizetnek az alapba és ugyanannyit a kormányzat még mellé tesz, tehát a borpiacon jelenlévők is fizetnek be pénzt és a támogatással együtt létrejön egy több milliárd forintos alap évente”. Egy megválasztott szakembergárda bizottsági szinten dönti el, hogy ezt mire fordítsák. A Kunsági Borvidék Hegyközségi Tanácsa által jelölt 4-5 fő szerepel ebben a szervezetben, az ő szakmai véleményüket viszik tovább (küldöttek által megválasztott képviselők, pl. Frittmann János, Szentpéteri Attila, Varga Árpád). „Egyénileg mindenki a saját borát népszerűsíti, de mikor kimennek külföldre már a magyar borról szól a marketingaktivitás.” Meglátása szerint, a közösségi marketingnek akkor van jelentősége, ha a magyar bort reklámozza, a pénzügyi alapnak is ez volt a célja, mivel csökkent a borfogyasztás belföldön. A nagy bortermelő nemzetek mellett mi nagyon kicsik vagyunk. Kell, hogy legyen egy ún. »zászlóshajó«, és ez a tokaji aszú, ennek „hátán” lehet a többit felépíteni. „Legalább legyen egy olyan termékünk, ami az egész világban ismert, aminek kapcsán, annak »zászlaja alatt« a többit is felépítjük, annak egy kiemelt szerepet kell szánni.” Nehéz olyan egységes arculatot kialakítani a magyar borokról, mint a külföldiek teszik, mert van 140 fajta a termelésben. Ezen belül meg minden borvidéknek a saját arculatát kell felépítenie. „Egy egységes arculatot kialakítani nem kis feladat és nem is egyszerű. Ma a világban a fehérborok jöttek divatba, Magyarország kiválóan alkalmas fehérborok termelésére – a tokaji után a fehérborokat és a rozékat kellene menedzselni.” A magyar bormarketing irányítását Rókusfalvi Pál (Etyek) kapta meg, de a HNT (Hegyközségek Nemzeti Tanácsa) és a minisztérium is szerepet kapott ebben a témában, ezt egyfajta piramis szervezeti relációban kell elképzelni: „Get customers and keep them” – vevőt szerezni lenne az elsődleges feladat, azt követően a megtartásuk a megfelelő borminőséggel

képzhető el. „A megjelenésben a fogyasztónál nem tudatosodik, hogy olyan bort keressen, ami eredményt ért el – ebben a fogyasztóknak sincsen még affinitása, a magyar fogyasztót is terelni kellene az igényesség irányába”. Leghatékonyabb a televízió lenne, pl. régebben borvacso-rás sorozatok mindig bemutattak egy-egy borvidéket, történeteket meséltek: tanítani kellene és érdeklődést felkelteni a minőségi borfogyasztás iránt – mondta el Dabasi úr. Az alapoknál kellene kezdeni, sokszor rá-döbben ugyanis, hogy egy nem bortermelő országban sokkal jobban ismerik a borok világát a fogyasztók, mint például nálunk. Azt mondták pl. mikor Dániában tett látogatást, hogy rendszeresen mennek a kurzusok a tv-ben és nagyon sok ragad rájuk. Valahogy a felvilágosítási munka lehetne sokszor hatékonyabb és eredményesebb, mint ha kiplakátoljuk, azt, hogy „fogyasz-tatok magyar bort”. Összességében tehát érdekessé kell tenni a borkultúrát és fel kell kelteni az érdeklődést iránta hazánkban és nemzetközileg egyaránt.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A borpiacon tevékenykedő számos érdekelt fél közötti kapcsolatok egyszerre változatosak és dinamikusak, ezért a termelőknek, eladóknak megfelelő stratégiákkal kell rendelkezniük az egyes piacokhoz és azok sajátosságaihoz. Érezhető, hogy a stratégia fókuszja egyre inkább elmozdul a termékorientációtól a piacorientált megközelítés irányába. A hivatkozott, Martinho (2021) által összeállított stratégiai indexek, illetve megközelítések nézetünk szerint jól strukturált keretet adnak e változékony ökoszisztéma elemzésére, illetve stratégiai irányainak kijelölésére. Tanulmányunk egyértelmű érdekének tekintjük, hogy az interjúalanyok mindegyike más-más szakmai nézőpontból vázolta fel megfigyeléseit, ezzel is hozzájárulva egy átfogóbb kép sikeres felrajzolásához. Szappanos Benedek elsősor-

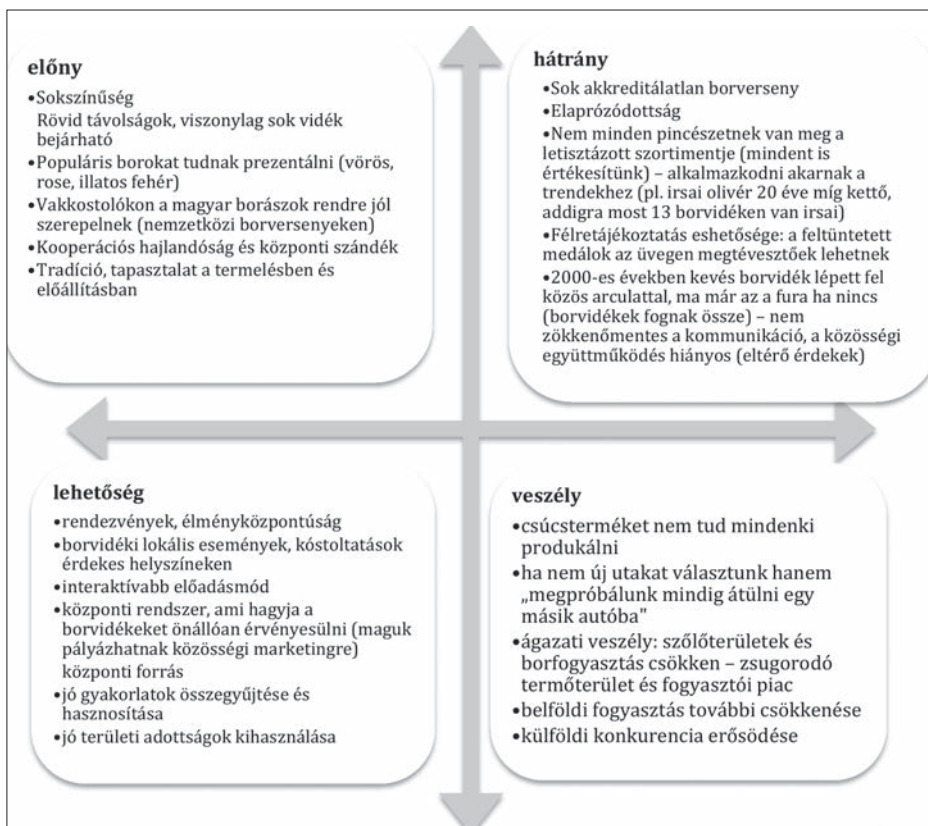
ban a borfogyasztás kulturális dimenzióit, értékeit emelte be a gondolkodásba, miközben rétegzett módon tekintette át a hazai borfogyasztás meghatározó szegmenseit és értékesítési csatornáit – ez a megközelítés alapvetően a *keresleti*, illetve a *turisztikai dimenzióra* illeszkedik. *Siska András* ugyanakkor a termelői, termelési szemléletet helyezte fókuszba, és a nemzetközi piacra lépés felől mérlegelte a kihívásokat, eszerint a *pincészet a stratégiai és a kínálati megfontolásokra* reflektál leginkább. *Frittmann Péter* egy nagyon friss, átfogó, ugyanakkor kritikus kitekintést adott azokról a stratégiai szintű kihívásokról, amelyek a hazai és nemzetközi sikeres piacépítés új szempontjaira illeszkednek, mindezzel a *keresleti és az innovációs index* mentén fogalmazott meg lényeges dimenziókat. *Dabasi Gábor* elsősorban a „hogyan”-ra kereste a választ, amellyel a regionális és hazai borstratégiára épülő bormarketing menedzselésének működését, lehetőségét világította meg számunkra, így tulajdonképpen valamennyi hivatkozott indexhez illeszkedtek a gondolatai. A négy interjúban elhangzottakat, a hazai bormarketing stratégiai jelentőségű lehetőségeit és problémáit összegző SWOT-analízis keretében kíséreltük meg szintetizálni (2. számú ábra). Azért is választottuk ezt az eszközt, mert a SWOT-mátrix a stratégiai tervezés egy gyakran használt, közismert és könnyen áttekinthető összegző módszere, amely stratégiai lehetőségek generálását célzó eszközként is ismert (Szörös és Kresalek, 2013), így általános döntéstámogató keretként is jól használható.

A SWOT-elemzés is transzparensen ábrázolja, hogy például az előnyként említett sokszínűség más oldalról közelítve épphogy problémát okozhat a történelmileg kialakult birtokszerkezet szétaprózottsága miatt, amellyel párhuzamba állítható a marketing központi irányítása vagy a termelőlétszám marketingtevékenység végzésének dilemmája is. A lehetőségek kiaknázása érdeké-

ben jól látszik ugyanakkor, hogy az egyes termelőkön túlmutató regionális, illetve országos összefogás, és olyan átfogó nemzeti borstratégia, bormarketing megvalósítása szükséges, amely eredményesen épít a bor társadalmi és kulturális dimenziójára, miközben képes fenntartható, rugalmas módon megválaszolni a gyökeresen megváltozott és folyamatosan változó nemzetközi és hazai, generációnként is eltérő fogyasztói szokásokat. A borágazati stratégiára hatást gyakorló lényeges trend emellett az értékesítési csatornák változása, az e-kereskedelem radikális bővülése, az ügyfélélmény felértékelődése, valamint a fenntartható turizmus elvárásainak markáns megjelenése is. A közvetlen kereskedelmi, illetve az azt támogatni hivatott marketing szempontok mellett ugyanakkor kiemelt szerepet kell szánni az egységes, tájjelleghez illeszkedő fajták, a változó környezeti viszonyok mellett is fenntartható és gazdaságos módon termelhető szőlő alapvető feltételeinek biztosítására is. A vázolt irányok, megítélésünk szerint, hangsúlyozottan rávilágítanak arra, hogy a hazai, de még inkább a nemzetközi piacra történő kilépést támogató alapvető feltétel a magas szintű termelési és fajtakutatási infrastruktúra fenntartása, és annak eredményeire épülő stratégia kiépítése, kommunikálása lehet. E komplex megközelítés aláhúzza egy olyan magas szinten megvalósuló központi menedzsment szükségességét is, amely egyidőben kezeli a változó környezeti feltételekhez történő alkalmazkodás, a fenntarthatóság, a fogyasztói piac változásai mellett a marketingkommunikációs eszközpark állandó átalakulásával járó kihívásokat is. Különösképpen fontos az etikus marketing irányvonalára illeszkedő központi koordináció szerepe, hiszen jól látszik, hogy külön stratégiával kell rendelkezni a hazai és a nemzetközi piacok viszonylatában és egy közös ernyő alá vonva, de mégis differenciált módon kell megközelíteni az egyes generációk igényeit szolgáló üzleti és marketingtevékenységet, mindezt ráadá-

2. ábra

**A magyar bormarketing aktuális SWOT-elemzése az interjúk alapján, 2023
(Current SWOT analysis of Hungarian wine marketing based on interviews, 2023)**

Forrás: saját szerkesztés

sul más stratégiai jelentőségű ágazatok (pl. turizmus) integrált irányításával együttműködve kell megvalósítani.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton mondunk köszönetet interjúink alanyainak, Siska Andrásnak, Frittmann

Péternek, Dabasi Gábor nagymesternek értékes meglátásaiért, egyenes válaszaikért és idejükért, amit ránk és kérdéseink megválaszolására szántak! Külön köszönet Szappanos Benedeknek a szakértőkkel való kapcsolatfelvétel előmozdításáért és személyes szakmai észrevételeiért.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Angelini, A. és Gilli, A. (2022). Customer experience can play a strategic role for wineries. *Journal of Business Strategy*. Vol. 43 No. 6, pp. 391-396. <https://doi.org/10.1108/JBS-06-2021-0103>
- Amc.hu (2020). NAGYOBB HANGSÚLYT KAP ÉS ERŐSÖDIK AZ ÁLLAMI BORMARKETING-TEVÉKENYSÉG. Letöltve 2023.02.12. <https://www.amc.hu/belfoldi-rendezvenyek-esemenyek/nagyobb-hangsulyt-kap-es-erosodik-az-allami-bormarketing-tevekenyseg/710/>
- agriculture.ec (2023). Agriculture and rural development. Letöltve 2023. 02. 12. https://agriculture.ec.europa.eu/farming/crop-productions-and-plant-based-products/wine_hu
- Baglyas, F., Brzozowski, B., Lakner, Z. (2020). Lengyel és magyar fiatalok borfogyasztása. *GRADUS*, 7(3), pp. 51-54. <https://doi.org/10.47833/2020.3.AGR.008>
- Dankó L. és Tóth Zs. (2021). A bor- és gasztronómiai innováció és kapcsolódása a turizmusfejlesztési stratégiához. *SZŐLŐ-LEVÉL*, 11. pp. 84-101. ISSN 2677-1756
- Eurostat (2020). Wine production and trade in the EU. Letöltve 2023.02.12. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20201119-2?inheritRedirect=true&redirect=%2Feurostat%2F>
- Feketéné B. K, Remenyik B., Szabó L. (2022). VINOTERÁPIA-Mint (egészség) turisztikai irányzat VINOTHERAPY-As a (health) tourism trend. *PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM EGÉSZSÉGTUDOMÁNYI KAR*, 76. ISBN: 978-963-429-999-8
- Fuksz, M. (2021). Informális gazdasági-társadalmi szervezetek a Szekszárdi borvidéken: A Szekszárdi Borvidék Kft. és a Szekszárdi Borászok Céhe= Organisationen der Szekszarder Weingegend aus den neuesten Zeiten II.(Die Szekszárder Weingegend GmbH. und die Zunft der Szekszarder Winzer). *A WOSINSKY MÓR MÚZEUM ÉVKÖNYVE= JAHRBUCH DES WOSINSKY MÓR MUSEUMS, SZEKSZÁRD (UNGARN)*, 43. pp. 335-364. <https://doi.org/10.55022/WMME.2021.12>
- Gazzola, P., Grechi, D., Pavione, E., Gilardoni, G. (2022). Italian wine sustainability: new trends in consumer behaviors for the millennial generation. *British Food Journal*, 124(11), 4103-4121. <https://doi.org/10.1108/BFJ-05-2021-0493>
- Gál, Z. (2020). A hazai borfesztiválok közönségének vizsgálata. *Turizmus Bulletin*, 20(3), pp. 43-52. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2020v20n3.5>
- Hall, C. M. és Mitchell R (2007). *Wine marketing*. Routledge, 2007. <https://doi.org/10.4324/9780080553283>
- Harai, D. (2022). A Magyarországról és a magyarokról alkotott kép a 16-18. századi Franciaországban. Letöltve 2023.02.12.: https://mki.gov.hu/assets/pdf/Bod/MKI_bodo_B5_003_1.pdf<https://doi.org/10.53644/MKI.MKF.2022.75>
- Harsányi, D. és Hlédik, E. (2021). Utazási célpontok kiválasztásának szempontjai a hazai borturizmusban. *Marketing & Menedzsment*, 54(4), pp. 89-101. <https://doi.org/10.15170/MM.2020.54.04.07>
- Harsányi, D., Szántó, S., Totth, G. (2014). A hazai borászatok marketingorientációja. Letöltve 2023.02.12. <http://publikaciotar.uni-bge.hu/304/1/Hars%C3%A1nyi-Sz%C3%A1nt%C3%B3-Totth.pdf>
- Janšto, E., Polakovič, P., Hennyeyová, K., Slovákovi, I. (2019). Analysis of the current support of E-marketing activities in selected enterprises of the wine sector in slovakia. *AGRIS on-line Papers in Economics and Informatics*, 11(665-2020-1212), pp. 31-37. <https://doi.org/10.7160/aol.2019.110403>
- Jordão, A. M. (2023). Introductory Chapter: New Challenges and Innovations in Grape and Wine Production. In *Recent Advances in Grapes and Wine Production-New Perspectives for Quality Improvement*. IntechOpen <https://doi.org/10.5772/intechopen.109156>
- Katona N. és Szabó R (2023): *Marketing- és PR tevékenység az egészségügyben*. Medicina. Budapest. ISBN 978 963 226 870 5
- Kismarjai, B. (2021). Az átalakuló terroir-Egy természetföldrajzi fogalom társadalomföldrajzi ártértékelése. *Földrajzi Közlemények*, 145(2), pp. 106-118. <https://doi.org/10.32643/fk.145.2.2>
- Kvale, S. (2005): *Az interjú: Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Jászóveg Műhely Kiadó.
- Martinho, V. J. P. D. (2021). Contributions from literature for understanding wine marketing. *Sustainability*, 13(13), 7468. <https://doi.org/10.3390/su13137468>

- Navia-Osorio, E. G., Porras-Amores, C., Mazarrón, F. R., Cañas, I. (2023). Impact of climate change on sustainable production of sherry wine in nearly-zero energy buildings. *Journal of Cleaner Production*, 382, 135260. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.135260>
- Ohana-Levi N, Netzer Y. Long-Term Trends of Global Wine Market. *Agriculture*. 2023; 13(1):224. <https://doi.org/10.3390/agriculture13010224>
- Piskóti, I., Bene, Z., Marien, A., Nagy, K., Szakál, Z. (2019). BORÚT, BORTURIZMUS-INTEGRÁLT FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ, MÓDSZERTAN ÉS MENEDZSMENT-GYAKORLAT. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 4(3). <https://doi.org/10.15170/TVT.2019.04.03.02>
- Rasmussen, M. és Lockshin, L. (1999). „Wine Choice Behaviour: The Effect of Regional Branding”, *International Journal of Wine Marketing*, Vol. 11 No. 1, pp. 36-46. <https://doi.org/10.1108/ebo08689>
- Slezák-Bartos, Z. (2020). Szekszárd város arculat alakításának kihívásai. *Tudásmenedzsment*, 21(1-2), pp. 21-29. <https://doi.org/10.15170/TM.2020.21.1-2.2>
- Szörös K. és Kresalek P. (2013): Üzleti tervezés. Letöltve 2019.09.20. https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412A/0007_d1_1075_1077_uzletiterv/a_swot_elemzes_JGReK9C3qqHeUPDS.html
- Totth, G. (2021). A csökkentett alkoholtartalmú és alkoholmentesített borok fogyasztói megítélése és perspektívái (Magyarországon). <https://doi.org/10.20494/TM/8/2/1>
- Totth, G. és Szolnoki, G. (2019). A magyarországi borfogyasztói szokások és a borpiac elemzése. *Gazdálkodás: Scientific Journal on Agricultural Economics*, 63(80-2019-580), pp. 22-39. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.284793>
- Tuomi, T. (2022). Ethicality as a trend in the future wine market. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2022120526422>
- Vergamini, D., Bartolini, F., Prosperi, P., Brunori, G. (2019). Explaining regional dynamics of marketing strategies: The experience of the Tuscan wine producers. *Journal of Rural Studies*, 72, pp. 136-152. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.10.006>
- Veszelszki, Á. (2020). Az Instagram-képek meggyőzőési stratégiái a borkommunikációban. *Marketing & Menedzsment*, 53(4), pp. 13-24. <https://doi.org/10.15170/MM.2019.53.04.02>
- vg.hu (2020). Az Unió élvonalában a magyar bortermelés. Letöltve 2023.02.12. <https://www.vg.hu/agrar/2020/11/az-unio-elvonalaban-a-magyar-bortermeles>
- Wright, D.K., Yoon, H., Morrison, A.M. Šegota, T. (2023). „Drinking in style? Literature review of luxury wine consumption”, *British Food Journal*, Vol. 125 No. 2, pp. 679-695. <https://doi.org/10.1108/BFJ-06-2021-0661>

A sertéságazat helyzetének bemutatása (jövedelmezőség, hatékonyság)

**MARZIN TAMÁS – KOVÁCS KRISZTIÁN –
NAGY ADRIÁN SZILÁRD – VIDA VIKTÓRIA**

Kulcsszavak: sertéságazat, hatékonyság, esettanulmány

JEL-kód: Q12, Q13, Q14

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Jelen tanulmányban a sertéságazat piaci helyzetét és jövedelemtermelő képességét vizsgáltuk, ehhez kapcsolódóan jártuk körbe az ágazatot. Az ágazati körkép után a sertésstartás jövedelemtermelő képességének bemutatására egy „jó színvonalú termelési gyakorlatot” kívántunk modellezni. Az Eredmények között bemutatásra került, hogy mi jellemzi a természetes ráfordításokat, a termelési költségeket, valamint ezek szerkezetét és összetételét. Megállapításra került, hogy a sertéshús-előállítás összes költségének körülbelül kétharmadát a takarmányozási költségek teszik ki, így itt a költséghatékonyság javítása alapvető gazdasági cél. A termelés legfőbb nehézsége a folyamatosan változó felvásárlási ár, amely alapvetően meghatározza, hogy az adott vállalkozás nyereséget vagy veszteséget realizál. Az adatokból levezettük, hogy adott körülmények között hogyan alakulna egy virtuális üzem árbevétele, és megállapításra került, hogy a jelenlegi piaci árak mellett támogatás nélkül nem lehet a sertéságazatban jövedelmet elérni, a virtuális üzem kizárólag az ágazati támogatásnak köszönhetően tudott nyereséget realizálni. Végezetül kereszttábla elemzésekkel szemléltettük, hogyan befolyásolja a termelés hatékonyságát és gazdaságosságát a takarmány ára és a hízó értékesítési ára, illetve a takarmány ára és a takarmányozási együttható. Azt a megállapítást tehetjük, hogy a virtuális üzemünk nehéz helyzetben van, ugyanis ha a fajlagos takarmányhasznosítás minimálisan emelkedik (cp), vagy a takarmányárak növekednek (cp), mindkét esetben veszteséget realizál az üzem külön-külön is. A jelenlegi takarmányárak mellett érdemes fontolóra venni, hogy milyen kompromisszumot kötünk azzal kapcsolatban, hogy teljes mértékben az adott genetika igényeit kívánjuk kielégíteni, ezzel akár magas színvonalú takarmányhasznosulási és jó húsminőségi mutatókat elérve, vagy olcsóbb takarmányokat etetünk, amely a természetes mutatókat ronthatja, azonban költséghatékonyságban kedvezőbb szintet tudunk elérni.

BEVEZETÉS

A sertéshús évezredek óta kiemelt szerepet játszik az emberiség élelmezésében. Termelése, kereskedelme és fogyasztása összefügg a mezőgazdaság termelési kultúrájának fejlődésével. A történelem során megfigyelhető, hogy a mezőgazdasági termelés színvonalának emelkedésével növe-

kedett a sertéshús fogyasztása is. Ezt igazolják a FAO (2021) adatai is, miszerint a 70-es évek vége óta a sertéshús a legnépszerűbb húsforrás, csak a közelmúltban (2016-tól) előzte meg a baromfihús. A baromfiágazatban tapasztalt gyors növekedéshez képest a sertéstenyésztés továbbra is erős maradt, a globális húspiac 35-40%-át teszi ki. Az előrejelzések szerint a világ népessége 2050

-re olyan szintre nő, amely 50-60%-kal több élelmiszert igényel, a kérdés az, hogy a sertésipar fontos szerepet tölt-e be a jövőben a globális húsigény biztosításában.

A magyar élelmiszer-fogyasztásban mindig is fontos szerepet képviselt a sertéshús, a legnépszerűbb húsok egyike Magyarországon, bár az utóbbi években a baromfi-hús komoly vetélytársa (Balogh, 2010). 2014-ben az összes húsfogyasztás 44%-át a sertéshús tette ki, a piacvezető szerepet betöltő baromfi-hús arányával megegyezően (Balogh, 2017). Sertéságazatunk mégis számos problémával küzd (Kapronczai, 2016).

A sertéstenyésztésre legközvetlenebbül a gabonatermesztés fejlődése és a mindenkori termelési színvonala hat. A gabonafélék a sertéstenyésztés legfontosabb nyersanyagbázisát képezik, így a megtermelt és feletetésre kerülő gabona nagy része a sertéságazaton keresztül realizálódik. A sertéstenyésztés minden földrészen kiemelkedő fontosságú állattenyésztési ágazat. Jóllehet, hogy sok kultúra a vallási törvényeinek előírása alapján nem fogyaszt sertéshúst (pl. muszlimok, zsidók) (Vida és Szűcs, 2016_A), mégis a világon a nagy gazdasági állatok közül a sertés található a legnagyobb számban.

A sertéstenyésztésben világszinten a teljesen zárt, gyakorlatilag termőföld nélküli tartásrendszerek alakultak ki az elmúlt tizenöt évben. Ezekhez a telepekhez kapcsolódtak a sertésrágiát fermentációval bioenergiává alakító technológiák is, és ma már ilyen telepeken állítják elő a világ sertéshústermelésének több mint felét. A jövőben a termelés növekedése és a nem önellátó országok keresletének várható emelkedése következtében a globális sertéshús-kereskedelem élénkülése valószínűsíthető (Chatellier, 2021).

2019-ben a mezőgazdasági ágazat (szolgáltatásokkal és másodlagos tevékenységekkel együtt) folyó alapon számolt kibocsátási értéke mintegy 2,8 ezer milliárd forint volt, ebből 36%-kal (1,0 ezer milli-

árd forint) az állatok és az állati termékek részesedtek. Az állattenyésztés termelési értékének legnagyobb hányadát (36%-át) a baromfi és a tojás adja, ezt követi a marha és a tej 29%-os, a sertés 27%-os, valamint az egyéb állatfaj és állati termék 8,1%-os részesedéssel (KSH, 2019).

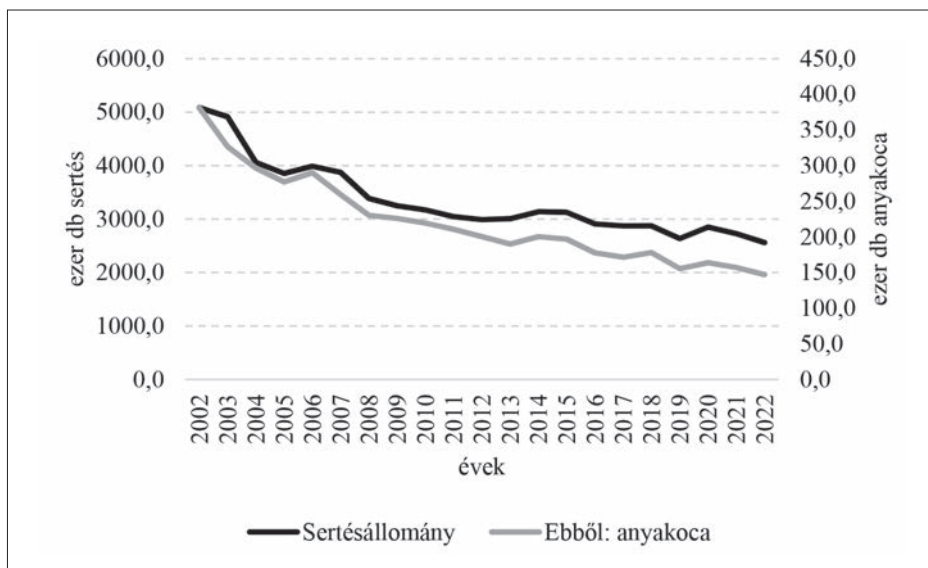
IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Hazánkban a sertéstenyésztésnek már a múltban is meghatározó szerepe volt, de a rendszerváltás alapvetően megrengette a magyar sertéságazatot. 1990-ben még 8 millió sertést tartottak idehaza, ebből az anyakocák száma 624 ezret tett ki. A csökkenés ellenére az ezredfordulóig az állattenyésztés meghatározó ágazata volt a sertéstenyésztés. Az ezredfordulót követően azonban tovább fogytatódott a hanyatlás. A 2000. évre az országos állomány 4,9 millióra esett, a kocáké pedig 348 ezerre, de ezek még mindig messze meghaladják a jelenlegi értékeket. A fejlett sertéstartással rendelkező nyugat-európai országokkal szemben Magyarországon nem megfelelően specializálódtak a gazdaságok (Marczin et al., 2020a).

A KSH (2023a) adatait vizsgálva megállapítható, hogy a magyarországi sertésállomány 1983-ban érte el a maximumot (9,844 millió egyed), az azóta eltelt 30 évben az állomány kevesebb mint az egyharmadára csökkent. Bár az ASP-járványnak köszönhetően az elmúlt évekhez képest jelentősen javultak a hazai ágazati szereplők piaci lehetőségei, ennek ellenére nem növelték állományukat az állattartók. A sertéslétszám – hosszú ideig tartó csökkenés után – 2013 decemberében lépte át újra a 3 millió darabot, majd újra stagnálás, illetve csökkenés következett, hiszen jelentősen estek a sertésfelvásárlási árak, és ezt a termelők szerint a támogatások sem kompenzálták. A legfrissebb KSH-adatok szerint 2021-ben az állomány 2 726 000 egyed számolt (KSH, 2023a), és 2022-ben a további csökkenés hatására 2,558 millió sertés volt

1. ábra

A magyarországi sertés- és anyakoca-állomány (2002-2022)
(The domestic pig and sow population (2002-2022))

(1) pig population (thousand pieces); (2) sow population (thousand pieces)

Forrás: KSH, 2023a és 2023c adatok alapján saját szerkesztés

hazánkban (KSH, 2023c). A sertésállomány és az anyakoca állomány egymáshoz való viszonyát láthatjuk 1. ábrán.

Összefoglalva az 1. ábra adatait megállapítható, hogy az elmúlt 20 évben folyamatos csökkenés tapasztalható nemcsak a sertés-, hanem az anyakoca-állományban is. Mind a növekedés mind a csökkenés egymással szoros összefüggésben, szinte párhuzamosan történik. Vannak kisebb-nagyobb növekedések, mint például az anyakocák esetében az, hogy 2019. decemberi adataikhoz (155,3 ezer) viszonyítva 2020-ra 163,6 ezer egyedre növekedett az állományi létszám, de ezt követően 2022 júniusára újra lecsökkent 159 ezer egyedre.

Ha az állományi adatokat részletesebben szeretnénk vizsgálni, akkor a KSH Tájékoztató adatbázisa alapján megállapítható, hogy a 2019. decemberi adatok alapján a sertések 82%-a gazdasági szervezetek tulajdonában van, a fennmaradó 18%-ot az egyéni gazdálkodók adják. Az 1990-es

évek elején még többségben lévő háztáji tartás évről évre háttérbe szorul, mi sem támasztja ezt jobban alá, minthogy 2011 óta a gazdasági szervezetek aránya fokozatosan növekszik (KSH, 2023b). A legutóbbi adatok alapján, hazánkban a legnagyobb sertésállomány az Észak-Alföldön, valamint a Dél-Dunántúlon található. A KSH (2023b) adatai szerint a legtöbb sertés az Észak-Alföldön található (701 ezer darab), mely az állomány 26%-át jelenti. A Dél-Dunántúlon 676 ezer darab egyed található, a teljes sertéslétszám 25%-a. A Dél-Alföldön a sertésállomány 22%-a, a Közép-Dunántúlon 13%-a, a Nyugat-Dunántúlon 9%-a, Észak-Magyarországon 4%-a, Közép-Magyarországon található a legkevesebb, az állomány 2%-a (KSH, 2023c).

A sertéságazatban fellépő problémák enyhítésére a kormány 2012-ben döntött az ágazat helyzetét javító stratégiai intézkedésekről szóló 1323/2012. (VIII. 30.) Korm. határozat elfogadásáról, amelyben

a sertéstermelők versenyhelyzetének javítását és a hazai sertésállomány létszámának növelését célozta meg. Mára kijelenthető, hogy ez a kezdeményezés sem volt elég az ágazat fellendítéséhez (Szántó et al., 2020).

Máhr (2020) szerint sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket a 2012-ben meghirdetett sertésstratégia. A 80/20-as szabály ellenére is folyamatosan zsugorodott a háztáji sertéstartás, amelyet még az afrikai sertéspestis (ASP) és a koronavírus helyzet tovább rontott. A minőségi követelmények miatt csak a professzionális sertéstartásnak van jövője, zárt, állategészségügyi védelemmel ellátott telepeken. További jelentős probléma, hogy nem megfelelő a hazai piacvédelem sem, amire azért lenne szükség, mert a sertés ára ingadozó. Európában ennek kivédésére termelői integrációk működnek (Bowman et al., 2013), illetve az ellátási lánc hatékonyságának fejlesztése, a kockázati tényezők minimalizálása, hatásainak csökkentése is jó megoldások lehetnek a vertikum számára, melyre számos jó példát találhatunk Európa különböző országaiban (Perez et al. 2010, Leat et al. 2013, Rodríguez et al. 2014).

A magyarországi termékpálya egyes fázisai közötti együttműködések, integrációk rendkívül gyengék (tőkeerő, szervezethez hiánya), és gyenge a szerződéses fegyelem. További probléma, hogy a termékpályán belüli jövedelemelosztás egyenlőtlen (termelők, feldolgozók, kereskedelem), és a jövedelem alapvetően nem a termelői szférában keletkezik (Popp et al. 2015). Az integráció fontosságát, a fejlesztések szükségességét más szerzők korábbi tanulmányai is alaposan körüljárták, például a tejágazat vonatkozásában (Borbély et al., 1998; Szabó G. és Popovics, 2008; Szabó G. és Popovics, 2009).

A jelenlegi magyarországi helyzet áttekintő elemzése a felvásárlási átlagár vizsgálatával folytatódik. 2019-ben a vágósertés (vágómalac és vágósüldő nélkül) felvásárlási átlagára 445 forint/kg volt, amely 22%-

os növekedés 2018 azonos időszakához képest. A felvásárolt vágósertések száma (3,7 millió) 5,3%-kal mérséklődött, átlagos tömegük 116 kg/egyed volt. A vágósertés ára 2019 márciusa és 2020 márciusa között dinamikus növekedett, amit elsősorban az élénk külpiaci kereslet okozott. Ezt a II. negyedévben – a járvány következtében kialakult értékesítési problémák miatt –, 20%-os csökkenés váltotta fel. Így egy évvel később, 2020-ban a vágósertés kilogrammonkénti felvásárlási átlagára 440 forint volt, a felvásárolt vágósertések száma 2019 azonos időszakához képest nem változott. A felvásárolt vágósertések átlagos tömegében sem történt érdemi változás, az átlagsúly 117 kilogrammot ért el. 2021-ben a termelők további csökkenést tapasztalhattak, ekkor a felvásárlási átlagár 386 Ft/kg körül alakult, amely 2022 kezdetével erőteljes növekedésbe fordult át. A felvásárolt mennyiség 3,85 millió darab volt 2021-ben, amely 2022-re lecsökkent 3,5 millió darabra (KSH, 2023d).

A magyarországi termelésű vágósertés termelői ára, ÁFA és szállítási költség nélkül, 496 Ft/kg hasított meleg súly volt 2021 júliusában, ami 9%-os csökkenést jelentett az egy évvel korábbi átlagárhoz képest (NAIK AKI, 2021). Később ez növekedésnek indult, bár 2022 7. hetében az AKI PÁIR adatai szerint a hazai termelésű vágósertés termelői ára, ÁFA és szállítási költség nélkül, hasított meleg súlyban 446 Ft/kg, 2023 januárjában 803 Ft/kg volt (Nyárs, 2023), ami 71%-os emelkedést jelentett az egy évvel korábbi átlagárhoz képest. Jelenleg 2023 7. hetében 846 Ft/kg ez az érték (AKI, 2023).

A magyarországi vágóhidakon 4 millió 240 ezer sertést vágtak le 2019-ben, mindössze 1,8%-kal kevesebbet, mint az előző évben. A levágott állatok élősúlya összesen 542 ezer tonna, hasított súlya 437 ezer tonna volt (80,6%-os kihozatal) (Fekete, 2020). Éder Tamás, a Hússzövetsége elnöke úgy fogalmazott, hogy 2014 óta, az élő sertés és a félsertés áfájának csökkentését követően

A magyarországi sertés- és kullkereskedelme (2012–2022)
(Hungarian pork meat (foreign) trade (2012–2022))

1. táblázat

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	Érték (millió Ft) (1)										
Import (2)	94 212	82 147	77 056	68 785	85 525	98 025	98 993	115 928	94 700	84 300	122 600
Export (3)	96 918	93 933	101 124	99 488	101 388	109 773	89 447	113 192	109 200	112 100	144 800
	Mennyiség (tonna) (4)										
Import (5)	149 363	138 097	131 072	124 167	144 246	152 098	171 668	168 012	120 900	128 300	147 800
Export (6)	143 373	140 446	139 094	143 923	137 059	141 765	133 511	149 958	137 700	148 900	148 100

(1) Value (million HUF); (2) Import; (3) Export; (4) Quantity (tons); (5) Import; (6) Export

Forrás: AKI, Sertésinformációs Rendszer, 2021

A magyarországi élősertés- és kullkereskedelem alakulása (2012–2022)
(Hungarian live pig (foreign) trade (2012–2022))

2. táblázat

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	Érték (millió Ft) (1)										
Import (2)	22 851	23 191	28 878	26 434	30 608	45 687	32 189	36 207	43 600	35 400	41 400
Export (3)	31 473	35 691	25 594	14 775	15 565	15 953	15 971	20 677	17 900	15 300	23 600
	Mennyiség (tonna) (4)										
Import (5)	44 583	41 233	53 597	58 630	57 610	75 982	64 161	58 014	68 600	66 500	59 200
Export (6)	67 522	71 666	52 408	33 477	32 515	27 958	35 469	38 439	33 000	30 700	34 500

(1) Value (million HUF); (2) Import; (3) Export; (4) Quantity (tons); (5) Import; (6) Export

Forrás: AKI, Sertésinformációs Rendszer, 2021

1 millióval, azaz 27%-kal nőtt a vágott sertések száma, miközben a sertések létszáma mintegy 300 ezerrel csökkent. Az eredmények az ágazat egyértelmű fehéredését jelzik. 2021 a teljes bizonytalanság évének tűnik a húsipar számára: a takarmánygabonák ára az első félévben 50-70%-kal nőtt, az élő sertés ára néhány hét alatt 25%-kal emelkedett, és úgy tűnt, hogy a folyamatnak még nincs vége, hiszen az afrikai sertéspestis is okozhatott még „meglepetéseket” Magyarországon, Európában (főként Németországban) és Kínában is. Továbbá a forint gyengülése, az energiahordozók, a csomagolóanyagok drágulása mind emelték a húsipar szereplőinek termelési költségeit, és a koronavírus elleni védekezés is érdemi költségnövekedést jelentett minden üzem számára. Mindezek miatt arra lehetett következtetni, hogy a húsiparban emelkednek az önköltségek és az értékesítési árak, ami előbb-utóbb a fogyasztói árak emelkedését eredményezi (Éder, 2021). 2022-re ez a tendencia folytatódott, a takarmányárak növekedése az előző év őszi időszakához képest további 20-40%-os, emellett a sertések felvásárlási ára is jelentős növekedést mutatott. A fentiek mellett aktualitásként érdemes kiemelni az orosz–ukrán háborút, amely az inputárak további növekedését, és gazdasági zavarokat eredményezett.

A magyar sertés-hús külkereskedelmét vizsgálva megállapítható (1. táblázat), hogy a sertés-húsimport esetében sokáig a 2012-es évben volt a legmagasabb a sertés-húsimportunk (149 ezer tonna), 2015-ben 125 ezer tonna volt év végére az értéke, majd 2017-ben 155 ezer tonnára emelkedett, és 2019-re pedig elérte a 168 ezer tonnát. Tehát 2016 és 2019 között egy dinamikus növekedés volt megfigyelhető mennyiségben és értékben is. A sertés-húsimport volumene 2%-kal 168 ezer tonnára csökkent, értéke viszont 17%-kal növekedett a 2018. évről 2019-re. 2020-ban és 2021-ben a sertés-húsimport a Covid-19-járvány hatására jelentősen lecsökkent.

2022-re ez az érték normalizálódott, a

sertés-húsimport volumene 15%-kal (147 ezer tonna), értéke 45%-kal volt nagyobb az előző évinél. A sertés-hús kétharmada Németországból, Spanyolországból, Lengyelországból és Szlovákiából származott (Nyárs, 2023). A behozatal dinamikus emelkedése mellett az importszerkezetben is jelentős átrendeződések történtek. Míg korábban a legfontosabb importcikk a fagyasztott sertés-hús volt, mára a friss és hűtött termékek és a készítmények behozatala is jelentősen megnövekedett. A friss és hűtött termékek, különösen a hasított félsertés felfutása jelzi a magyarországi vágókapacitások versenyképességi problémáit (Bene et al., 2016). Egyre több húsfeldolgozónak éri meg külföldről beszerezni az alapanyagot, mert sokszor még szállítással együtt is olcsóbb, mint a magyar forrásból származó. Alapvetően a magyarországi sertés-hús felvásárlási árakat a német árak logisztikai költségekkel korrigált értéke határozza meg.

Az export esetében a Covid-19-járvány miatti csökkenés csak a 2020-as év értékeit érintették, hiszen 2021-re elérték és 2022-re meghaladták mind mennyiségben és mind értékben a Covid-19-járvány előtti évek értékeit is (1. táblázat). A nemzetközi piacon értékesített sertés-hús mennyisége 2022-re nem változott számottevően (148 ezer tonna maradt), értéke viszont 29%-kal nőtt a megfigyelt időszakban. A legtöbb sertés-húst Romániába, Olaszországba és Horvátországba szállították (Nyárs, 2023).

Az EU-csatlakozás előtt Magyarországnak alig volt élősertés-importja, de azóta ez megváltozott. Az élő sertés külkereskedelmében az országba behozott mennyiség évek óta meghaladja a kivitelét (2. táblázat).

Az elmúlt 10 évben látható, hogy az élősertés-import értékben folyamatosan növekszik, kivéve a 2021-es megtorpanást. A mennyiség tekintetében, a 2021. január–novemberi adathoz viszonyítva Magyarország élősertés-kivitele 12%-kal nőtt (34 ezer tonna) 2022 ugyanazon időszaka-

kában. A legfőbb partnerek Románia, Ausztria és Hollandia voltak. Az élő sertés behozatala 11%-kal 59 ezer tonnára mérséklődött, a legnagyobb beszállítónak Szlovákia, Horvátország, Németország és Csehország számított (Nyárs, 2023). Az export értékben és volumenben az elmúlt években változó képet mutat.

A minél teljesebb ágazati helyzet bemutatásához érdemes említést tenni a sertéshúsfogyasztás alakulásáról is. Sokan foglalkoztak a sertéshúsfogyasztás témakörével. Egy tanulmány rávilágított, hogy Magyarországon a sertéshúst a férfiak gyakrabban fogyasztják, mint a nők, illetve a sertéshús fogyasztásának növekedésével a válaszadók iskolai végzettsége csökken. A sertéshús az a húsféleség, amely a leginkább érintett az eltérő kulturális környezet, a vallási korlátozások és a kapcsolódó szabályozások által (Vida és Szűcs, 2016a) Emellett az elmúlt években a COVID–19-járvány is számos új megszorítást, szigorú szabályozást hozott magával, amely a mindennapi életünkre hatással volt (Vida és Popovics, 2021), beleértve a táplálkozási szokásokat is. Szakály et al. 2009-es kutatása alapján, a sertéshús jó ízű, hagyományos termékként írható le, férfias arculattal. Vida 2013-as kutatásában, a válaszadók a friss sertéshús elsődleges beszerzési helyének a helyi henteset, a kisebb húsüzleteket jelölték meg, mivel ezek a legmegbízhatóbbak és a legbiztonságosabbak, csak ezt követik a hiper- és szupermarketek. Egy másik tanulmány arra világított rá, hogy a kutatásban résztvevők a friss sertéshús vásárlásaik során, a tapasztalati tulajdonságok (pl. szín, illat, íz, zsírosság) alapján ítélik meg a friss sertéshús minőségét, és az ezek által kiváltott érzések, információk alapján döntenek. Összességében azt mondhatjuk, hogy a sertéshús hazánkban egy változatos, jó ízű, könnyen beszerezhető, kiváló minőségű, nem túl drága húsféleség (Vida és Szűcs, 2016b).

CÉLOK

Mivel a sertéságazat hazánkban az egyik legjelentősebb állattenyésztési ágazat, fontosnak tartottuk, hogy a jövedelemtermelő képességét, hatékonyságát és gazdaságosságát értékeljük. A fő célkitűzésünk megvalósításához kapcsolódóan, a jelen tanulmányban az alábbi kérdések megválaszolására törekedtünk:

1. Feltárni, hogy mi jellemzi a természetes ráfordításokat, a termelési költségeket, valamint ezek szerkezetét és összetételét a modellkalkulációban;
2. Milyen kibocsátási szint, illetve paraméterek (hozam, értékesítési ár, termelési érték) jellemzik a termelést a modellkalkulációban;
3. Hogyan alakul a gazdálkodás eredménye, a termelés hatékonysága (jövedelemtermelő képesség, jövedelmezőség) rövid távon, vagyis egy gazdálkodási évre vetítve a modellkalkulációban;
4. Annak vizsgálata, hogy a modellgazdaságra vonatkoztatva hogyan befolyásolják a termelés gazdaságosságát a hozamokban, valamint az input- és outputárakban bekövetkező változások.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A munka elsődlegesen a deduktív (analitikus) és induktív kutatási stratégiát követi, vagyis a következtetések során az általánosból az egyedire, és az egyediből az általánosra következtetünk. Használtunk tartalomlemezést, amely olyan kutatási módszer, ami lehetővé teszi egy dokumentum elemzését oly módon, hogy annak minden komponensét figyelembe veszi. Áttekintettük a témával kapcsolatos egyéb anyagokat, forrásokat (pl. vitaanyagok, tanulmányok, statisztikai, jelentések stb.) is. A magyarországi helyzet vizsgálatahoz a NAIK, AKI és a KSH adatbázisaira támaszkodtunk.

A vizsgált ágazat helyzetéből adódóan, a kutatásunkban felhasználandó adatok

a termelés éves költség-jövedelem viszonyainak elemzéséhez szükségesek. Az éves költség-jövedelem viszonyok értékeléséhez a következő termelési adatok összegyűjtésére volt szükség: felhasznált ráfordítások (anyagok, élőmunka, gépi munka) természetes mennyisége; ráfordítások egységárai (inputárak); minden egyéb, a termelési sajátosságokkal összefüggő ráfordítás, és annak költsége; a fajlagos hozamok; és a különböző termékek értékesítési árai.

Egy olyan modellt alkalmaztunk, amely úgy épül fel és működik, mint több hasonló ágazati elemzéshez alkalmazott kalkuláció (Popovics, 2007; Bittner et al. 2009; Cehla et al., 2011; Felföldi és Apáti, 2014; Marczin et al., 2020b; Szántó et al., 2020).

Az üzemtanai elemzések során a technológiából indultunk ki, így elemző módon tudjuk bemutatni a különböző hatékonysági mutatókkal jellemzett ún. „jó színvonalú termelési gyakorlatot” és keresztábrák elemzéseivel szemléltetjük az egyes hatótényezők lehetséges hatását a legfontosabb ökonómiai mutatókra. A kutatás során a termelőüzemi adatgyűjtés személyes üzemlátogatáson és szakmai konzultáción alapul.

Az összehasonlítás érdekében célszerű volt egy termelőüzemi primer adatokból létrehozott kalkuláción alapuló elemzés elkészítése, melyhez a szükséges adatokat saját adatbázis megteremtésével kaptuk meg. A költségoldal elemzését nem lehetett pusztán a költségadatok begyűjtésére alapozni, ezért a teljes termeléstecnológia természetes ráfordítások formájában való felvételezésére és felállítására volt szükség. A vizsgálathoz szükséges további adatokat – a termelői adatok mellett – különböző ágazati tanulmányok és a magyarországi adatbázisok szolgáltatták. Az adatgyűjtés során megismert termeléstecnológiához kapcsolódóan, más forrásból beszerzett inputárakkal termelési költségeket képeztünk. A hozam adatok a termelőüzemekről, az értékesítési árakra vonatkozó adatok ter-

melő és kereskedő vállalkozásoktól, illetve szekunder forrásokból származnak. Fontos kiemelni, hogy minden output- és inputár nettó formában, azaz ÁFA nélkül értendő. Az input- és outputárak alapvetően a 2023. I. negyedévi árszínvonalát tükrözik.

Az üzemgazdasági értékeléshez többféle elemzési módszert alkalmaztunk. Egrészről költség-haszon elemzést és érzékenységvizsgálatokat. Érzékenységvizsgálatokon belül a termelés hatékonyságára, illetve gazdaságosságra leginkább hatással lévő tényezőkre szenárióelemzéseket végeztünk.

A kalkulációs modell segítségével megalkotott ún. virtuális gazdaság egy jó termelési színvonalon, azaz „good practice” kategóriába tartozó vállalkozás lett. A főbb módszertani-kalkulációs peremfeltételek, a fenti elveknek megfelelően, a következőképpen foglalhatók össze:

- Az ágazati természetes mutatók meghatározásakor az országos átlagtól kedvezőbb, az EU-s átlag feletti hatékonysági mutatók értékeit vettük alapul a jó színvonalon történő termelés modellezése érdekében.
- Az inputárak 2023. I. negyedévi árszínvonalat tükrözik, az árak nettó módon, ÁFA nélkül értendők.
- A fajlagos munkabérek költségei vonatkozásában a 2023. évi bérszínvonalhoz igazodó bérköltséggel számoltunk.
- Az értékcsökkenési leírás költségkalkuláció alapjául a beruházások bekerülési értékét vettük. Az eszközök esetében 14,5%-kal, míg az épület esetében 2%-kal számoltunk.
- Az ágazatra terhelt általános költségek, az adatgyűjtésünk alapján, becsült értéknek tekinthetők (a közvetlen költségek 1-2%-ában határoztuk meg), mindamellett, hogy egy adott vállalkozás méretétől, termelési szerkezetétől, berendezkedésétől stb. függően ettől eltérő értékekkel is találkozhatunk a gyakorlatban.
- A hozamok és az értékesítési árak 2023. évi árszínvonalat tükrözik, az értéke-

sítési árak nettó módon, ÁFA nélkül értendők.

- Az egy átlagos évre vonatkoztatott költség-jövedelem elemzés esetében ágazati szintű jövedelemkategóriát és általános költségekkel együtt értelmezett vállalkozásszintű jövedelemkategóriát (nettó jövedelem) is meghatároztunk, melyek minden esetben adózás előtti eredménykategóriáknak tekintendők, vagyis a nyereségadó-fizetési kötelezettséget nem vettük figyelembe.

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a bemutatott kalkuláció méretéből adódóan nem alakítható ki egyik pillanatról a másikra, nem vonatkozik minden vállalkozásra és minden évre, hiszen a költség-, hozam- és árviszonyok az egyes vállalkozások között nagyon jelentős eltéréseket, változékonyságot mutathatnak. Vizsgálataink statisztikai értelemben nem reprezentatívak, de a nagyságrendek tekintetében szakmailag hűen jellemzik a termelés ökonómiai viszonyait.

EREDMÉNYEK

A sertéstenyésztés alapvetően két, jól elkülöníthető termelési folyamatból áll, az egyik a kocatartás és malacnevelés, amelynek célja a hízóalapanyag-előállítás, míg a másik a sertéshizlalás, amelynek a végeredméke a vágósertés. Annak ellenére, hogy ez a két folyamat specializált üzemekben végezhető a leghatékonyabban, Magyarországon a kocatartás és a hizlalás többnyire nem válik szét, a gazdaságok mindkét tevékenységet egyszerre egy helyen végzik.

A mai modern sertéstartás pillérei a genetika, a tartás- és takarmányozástechnológia, valamint a menedzsment. Ezek összehangolt működése, valamint a stratégiai gondolkodás és tervezés képessége az alapja a sikeres sertéstartásnak, melynek egyike sem nélkülözheti a másikat (Bittner et al., 2018). Horn et al. (1998), már az ezredforduló előtt megállapították, hogy a biológiai alapok területén a genetikai lemaradás felszámolása, a húsminőség javítását

célzó szelekciós paraméterek szem előtt tartása a szükséges követendő cél.

A sertéstenyésztés genetikai alapjait, a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően, Magyarországon is a fajtatípusra tenyésztésre alapozott keresztezési programok és a hibrid előállítás biztosítja. A hazánkban tenyésztett főbb fajták: Magyar nagyfehér hússertés, Magyar lapály, Duroc, Hamshire, Pietrain (Radnóczy et al., 2009). Az alkalmazott hibridek között megtalálhatók magyar (pl. ISV Pannonhibrid, Hungahyb, Hódhyb) és külföldi (pl. Topigs, Rattlerow Seghers, Danbred) hibridek is (Novotniné Dankó és Komlósi, 2013).

A magyarországi termelésben egyre kevesebb a kisüzem, a sertéstartás egyre inkább koncentrált. Mind a kisüzemek, mind a nagyüzemek rendelkeznek bizonyos előnyökkel egymással szemben, a mérethatékonyság alapvetően befolyásolja a tevékenység jövedelemtermelő képességét (Apáti és Szöllösi, 2018).

A termelő vállalkozások többségére jellemző alacsony hatékonyság a genetikai alapokra, a tartás- és takarmányozástechnológiai, valamint méretgazdaságossági problémákra vezethető vissza (Popp et al., 2015). Több szerző is foglalkozott különböző ágazatokban primer vagy szekunder adatok alapján, az üzemméret és a jövedelmezőség, illetve a versenyképesség, méretgazdaságosság összefüggéseinek kérdéseivel (Kuli és Széles, 1978; Laczka, 2001; Fogarasi és Tóth, 2004; Popovics, 2005; Hegyi et al., 2008; Csonka és Borbély, 2008; Kacz et al., 2008; Pupos et al., 2015; Ábel és Hegedűsné Baranyai, 2015; Hegedűsné Baranyai és Ábel, 2017; Ábel és Hegedűsné Baranyai, 2017; Feketéne Ferenczi et al., 2021; Borbély et al., 2022). Az üzemméret és a tőke hatékonysága közötti kapcsolatot különböző modellszámításokkal Takácsné és Takács (2003), a hatékonyságot befolyásoló tényezők kapcsolatát a versenyképességgel Pupos et al. (2020), az információ szerepét

a hatékonyság növelésében Székely et al. (2008) vizsgálta, bár a hatékonysággal és versenyképességgel kapcsolatos fogalmak a mai napig nem tekinthetők teljes mértékben letisztultnak (Pupos et al., 2021). A hatékonyságot minden ágazat esetében különböző szintű hatékonysági mutatókkal (parciális, komplex, társadalmi, vállalati, regionális és makrogazdasági) lehet vizsgálni (Nábrádi et al., 2008).

Ahogy már fentebb említettük, a mai modern sertéstartás esetében a méretgazdaságosság a gyakorlatban attól is függ, hogy a menedzsment mennyire képes jó döntéseket hozni, meg tudja-e ismerni az üzemi adottságokat, magát a környezetet, az input-output kapcsolatokat, és a termékpálya összefüggéseit (Takácsné, 2020).

Ágazati naturális mutatók

A 3. táblázatban összefoglaltuk az országos átlagnak és az EU-s átlagnak megfelelő hatékonysági mutatók értékeit. Hazánkban csak kis számban találkozhatunk olyan korszerű telepekkel, melyek felveszik a versenyt a legfőbb nyugat-európai versenytársakkal (pl. Dánia, Hollandia, Németország jobb telepei).

A magyarországi naturális mutatóink nemzetközi összehasonlításban átlagosnak minősíthetők; a kocaforgó 2,2, a vemhesülési arány 82%, a fialási átlag (összes malac) 12,29 egyed, az egy kocára eső választott malacok száma évente 22-24 egyed, a dánoknál átlagosan 34, a spanyoloknál 28, az európai átlag 27,5, de még Braziliában is jobb ez a mutató, átlagban 27. Pedig vannak magyar sertésenyésztők, amelyeknél a malacsaporulat a legjobbakkal vetekedik, évi 34-38 körül van. A választási tömeg 15-30 kg-ig terjed átlagosan, ez telepenként változhat, de leggyakrabban 25 kilogrammos súllyal szokták a malacokat választani. A sertés átlagos vemhességi ideje 114 nap, tehát leghamarabb 11-12 hónapon lehet egy kocasüldőből tenyészkoca, és legkésőbb 16 hónapon. Az anyakocát 2-3 évig, körülbelül 4-5 fialásig tartják bent a tenyésztésben, és elérheti az akár 250 kilogrammot is. Ez idő alatt egy fialás alkalmával átlagosan 11-12 élő malacot fial egy koca, azaz évente egy tenyészkoca 23-26 élő malacot fial, így a kocaforgója 2,1-2,2 körül alakul. A hízósertéseket jellemzően 25-30 kilogrammosan, 60-90 napon állítják be a termelésbe, és ott maradnak egészen addig, amíg elérik a 90-115 kg-ot. Általánosan megállapít-

3. táblázat

A sertéshizlalást jellemző naturális hatékonysági mutatók
(Natural efficiency indicators for pig fattening)

Megnevezés (1)	Magyarországi átlag (2)	EU átlag (3)
Kocaforgó (fialás/koca/év) (4)	2,2	2,3
Fialási átlag (élő malac db/koca) (5)	12,3	13,8
Egy kocára jutó (élve) született malac (malac/koca/év) (6)	22-24	27,5
Malacelhullás (%) (7)	8-12	8-9
Egy kocára jutó értékesített hízó (kg/koca/év) (8)	1900-2300	2300-2400
Átlagos hízó napi súlygyarapodás (g/nap) (9)	600-650	800-900
Fajlagos takarmányfelhasználás FCR (kg/kg) (10)	2,8-3,4	2,8
Átlagos vágási súly (kg) (11)	113-114	119-120

(1) Denomination; (2) Hungarian average; (3) EU average; (4) litters/sow/year; (5) Pigs born alive/litter (live pigs/sow); (6) piglets weaned/sow/year; (7) pre-weaning mortality (%); (8) sold fattener/finishing per sow (kg/sow/year); (9) finishing daily live weight gain (g/day); (10) finishing feed conversion ratio (kg/kg); (11) average live weight at slaughter (kg)

Forrás: Saját szerkesztés adatgyűjtés és AHDB, 2018 adatai alapján

hatjuk, hogy 200-210 naposan kerülnek értékesítésre, azaz 120-140 napot töltenek a hizlaldában.

Már léteznek olyan magyarországi gazdaságok is, ahol magasabb a hatékonyság, mint a nyugat-európai átlag, illetve közelítik a nyugati legjobb mutatókat, a modellkalkulációban ezt feltételezve alkottuk meg a hatékonysági mutatókat. A Magyarországi Sertésenyésztők és Sertéstartók Szövetsége szerint érezhető a hazai fejlődés, mert manapság jóval kevesebb kocával tudnak ugyanannyi szaporulatot elérni, mint korábban, és hosszabb ideig tudják őket termelésben tartani, mint egy évtizeddel ezt megelőzően. Jó genetikai állománnyal rendelkező kocasüldőket már itthon is tenyésztnek, de külföldről is relatíve sokat hoznak be.

A magyar sertéságazatban a technológia kiemelt kérdés, mert e tekintetben jelentős a lemaradásunk a fejlett európai versenytársakhoz képest. A rendelkezésre álló kapacitások átlagéletkora 25 év körüli, nagy része elavult. A technológia korszerűsége alapvetően befolyásolja a termelési mutatókat és azon keresztül a tevékenység jövedelemtermelő képességét (Popp et al., 2015; Apáti és Szöllösi, 2018). Érdemes kitérni a hatékonyságnövelés érdekében az Ipar 4.0 eszközeinek használatára. Tumiwa et al. (2022) feltárták, hogy az Ipar 4.0-ban rejlő lehetőségeket a mezőgazdasági ágazatok csak korlátozott mértékben használják, holott a digitális alapú technológiák bevezetése és alkalmazása jelentősen hozzájárulna a mezőgazdasági ágazatok hatékonyságának növeléséhez és ezen keresztül a vidéki térségek potenciáljának növeléséhez.

Jó termelési színvonalon gazdálkodó sertés hústermelő virtuális üzem

A jó színvonalú üzemek költség-jövedelem viszonyainak, illetve a működés hatékonyságának elemzését más ágaza-

tokban is elvégezték már (Kovács et al., 2021). A sertés telepeken (végtermék-előállító telepek) a tenyészállatok és a hizók elhelyezésére funkciójában eltérő istállók és technológiai elemek szükségesek. Ezek alapján megkülönböztetünk: kocaszállást, kanszállást, vemhesítőt, tenyészszülőszállást, fiatzatót, malacnevelő és hizlaló istállót. A sertéságazat lekötött tőkeigénye a tejtermeléshez képest alacsonyabb, annak mintegy kétharmada, viszont jelentős a forgóeszköz igénye, aminek igen nagy hányada tartósan lekötött forgóeszköz (pl. tenyész- és hizlalási alapanyag). A nagyüzemi sertés hizlalás befektetett eszközigénye kocánként 2,5-3,0 millió forint, aminek mintegy egyharmada a „technológia”, míg a többi az épületekhez, építményekhez kapcsolódik. A tartástechnológia (istállók, fűtés, szellőztetés, takarmánykiosztás, itatás, trágyaeltávolítás, trágyakezelés stb.) megválasztásának, kialakításának és fejlesztésének célja az állatok biológiai igényeinek megfelelő környezeti feltételek (mikroklíma, hőmérséklet, páratartalom, légáramlás, a levegő gáz- és porszenyezettsége) biztosítása.

Az ASP magyarországi jelenléte miatt egy állandó veszély fenyegeti a sertéstartókat. A betegséget a vaddisznó hordozza, ezért a termelő egységeket úgy kell kialakítani, hogy ne lehessen semmilyen módon kontaktus a házi sertés és a vaddisznók között. Ezt kerítésrendszerekkel izolált, teljesen zárt épületekkel és azokat összekötő zárt folyósórendszerekkel lehet megvalósítani. A szellőzést úgy kell kialakítani, hogy a belépő ponton egy szűrőrendszer legyen beiktatva. Nagyobb méretű kocatelepek esetében gyakran előfordul, hogy a telepen a malacoknál valamilyen fertőzés üti fel a fejét, mely rövid időn belül megfertőzi a magas genetikájú értékes kocaállományt, ezért a kiemelt feladat a telepen belüli fertőzések minimalizálása. Ezért célszerű, hogy a malacnevelés fizikailag külön kerüljön elhelyezésre, a fertőzési

4. táblázat

A modellezett komplex sertéstelep legfontosabb technológiai paramétereit
(The most important technological parameters of the modeled complex pig farm)

Megnevezés (1)	Érték (2)
Kocalétszám (egyed) (3)	1000
Egy kocára jutó választott malacok száma (egyed/év) (4)	30,63
Kocaforgó (5)	2,35
Fialási átlag (malac/fialás) (6)	13,97
Battériás elhullás (%) (7)	2,47
Hízóalapanyag összesen (darab) (8)	29 873
Hízósértés-elhullás (%) (9)	2,33
Értékesíthető hízók száma (egyed) (10)	29 177
Hízósértés értékesítési ára (Ft/kg) (11)	710,00
Hízósértés átlagos tömege (kg) (12)	108,52
Összes értékesíthető élő súly (ezer kg) (13)	3 166 330
FCR (kg/kg) (14)	2,64
Átlagos napi súlygyarapodás (kg/nap) (15)	0,82
Kocasejtelezés első évben (%) (16)	45,3
Dolgozói létszám a kocatelepen és a battériában (fő) (17)	5
Dolgozói létszám a hizlalóban (fő) (18)	5

(1) Denomination; (2) value; (3) Number of sows (pieces); (4) piglets for 1 sow (weaned piglet/year); (5) Sow rotating; (6) Farrowing average (piglet/farrowing); (7) battery mortality (%); (8) total fattening raw material (piglet); (9) cost of 1 piglet (thousand HUF); (10) total cost of battery (million HUF); (11) sales price of pigs for fattening (HUF/kg); (12) average weight of pigs for fattening (kg); (13) total live weight available for sale (thousand kg); (14) finishing feed conversion ratio (kg/kg); (15) average daily weight gain (kg/day); (16) Sow culling in the first year (%); (17) Number of employees in the sow farm and battery (persons); (18) Number of employees in the fattening house (persons).

Forrás: Saját kalkuláció, 2023

láncot megszakítva, a kocatelep maximális védelme érdekében. Jelentős kockázatot jelent a fertőzések dolgozók által történő behurcolása, így az új technológiák esetében a dolgozói létszám leszorítása nemcsak gazdasági érdek. Fontos feladat az automatizálás minél magasabb szinten történő alkalmazása, amely kiterjed az etetési, itatási és takarítási feladatokra egyaránt. A modellezett üzem által választott hibrid DanBred (korábban DanAvl), amely „genetikát” a magyarországi nagyüzemi sertéstartók a 2000-es években kezdték el tenyészteni. Már akkoriban is kiemelkedő szaporodási mutatók és magas napi testtömeggyarapodás jellemezte a hibridet, ami az utóbbi évek tudatos tenyésztése révén tovább javult (4. táblázat).

Ráfordítások és termelési költségek

A sertéshús-előállítás összköltségének meghatározó hányadát a takarmányozási költségek teszik ki, ebből kifolyólag itt a költséghatékonyság javítása alapvető gazdasági cél. A takarmányozási kérdéseket (pl. takarmány összetétele, takarmányadag, takarmányozás módja stb.) korcsoportonként (üres koca, vemhes koca, szoptatós koca, választott malac, süldő, hízó 25-60 kg, hízó 60-105 kg) kell kezelni, mindenkor szem előtt tartva és kielégítve az állatok biológiai igényeit. Gazdasági szempontból általában nem lehet cél az elérhető legolcsóbb takarmányok etetése, mert azzal a termelési mutatók (pl. súlygyarapodás, fajlagos takarmányfelhasználás) és a hús minősége

is romlik. Az, hogy – adott technológiai körülmények között és termelési színvonalon – mennyire jövedelmező a sertéshústermelés, a hízóalapanyag és a tenyészállatok ára, továbbá a hízósertés értékesítési ára mellett nagymértékben a takarmányáraktól függ, amely az előállítási költségnek mintegy felét-kétharmadát teszi ki, ez az összköltség legnagyobb összetevője (5. táblázat).

A kalkuláció esetén, a kocasüldők beszerzési értékének csak egy részét számolhatjuk el a termelési költségek között. A tenyészállatok befektetett eszköz volta miatt, az adott tárgyévben csak a selejtezett kocák értékcsökkenését vonjuk be a termelési költségek számításába, ennek mértéke nagyságrendileg 21 millió forint. A takarmányköltség esetében, a kalkulációban kizárólag vásárolt takarmánnyal kalkuláltunk, ez a legjelentősebb költség-tétel a kocatartás és a hizlalás során. A takarmányárakat az elmúlt 1 év adatainak átlagában határoztuk meg, mivel a változás mértéke itt kifejezetten szembetűnő.

A bérköltség esetében összesen 10 fő alkalmazottal kalkuláltunk, mivel egy ilyen automatizált telep esetében már jóval kevesebb élőmunkával kell számolni, mint a régi telepeknél. Az egy főre jutó bruttó bér esetében 747 480 Ft/fő/hó összeggel kalkuláltunk mindegyik telep esetében (az automatizált telepen folyó munka az itt dolgozóktól magasabb szaktudást követel meg), a munkáltatót terhelő járulékok mértéke 15,5%. Az állategészségügyi költségek (pl. gyógyszerek, fertőtlenítőszer, állatgyógyászati termékek, fecskendők stb.) árai tovább emelkedtek, 12%-os emelést feltételezve az értékük közel 41 millió Ft-ot tesz ki. Az energiaköltségek (víz, villany és gáz költsége), az előző év azonos időszaka-hoz képest 128%-kal emelkedtek, így a kalkulációban közel 210 millió forint. Az értékcsökkenési leírás költsége esetében a kalkuláció alapjául a beruházások bekerülési értékét vettük, eszközök esetében 14,5%-kal, míg az épület esetében 2%-kal számoltunk. Az egyéb költségek ára is to-

5. táblázat

A modellezett komplex sertéstelep éves költségei
(Annual costs of the modeled complex pig farm)

Megnevezés (1)	Költség (ezer Ft) (2)	I kocára jutó költség (ezer Ft) (3)	Megoszlás (%) (4)
Kocasüldő betelepítéskor (befektetett eszköz) (5)	41 874,87	-	-
Tenyészállat tárgyévi (ÉCS) (6)	21 356,19	21,36	0,92
Takarmányköltség (7)	1 584 104,18	1 584,10	68,19
Béreköltség (8)	103 600,46	103,60	4,46
Állategészségügyi költség (9)	40 809,56	40,81	1,76
Összes energiaköltség (10)	209 779,13	209,78	9,03
ÉCS (épület és technológia) (11)	170 948,03	170,95	7,36
Egyéb anyagköltség (12)	162 911,07	130,33	7,01
Közvetlen költségek összesen (13)	2 293 508,62	2 293,51	98,73
Általános költségek (14)	29 536,91	29,54	1,27
Termelési költség (15)	2 323 045,53	2 323,05	100,00

(1) Denomination; (2) cost (thousand HUF); (3) cost for 1 sows (thousand HUF); (4) distribution (%); (5) gilt at installation cost (6) depreciation of gilt (7) feed cost; (8) labour cost; (9) Veterinary costs; (10) total energy cost; (11) depreciation (building and technology); (12) other material costs; (13) total direct cost; (14) overhead costs; (15) total production cost.

vább emelkedett 2023-ra, a kalkulációban 12%-os növekedést prognosztizáltunk, így ezek együttes összege 163 millió Ft. Az általános költségeket a közvetlen költségek 1,27%-ként határoztuk meg. Az 5. táblázat alapján összességében megállapítható, hogy a termelési költségek több mint 98%-át a termelés érdekében felhasznált közvetlen költségek adják. A közvetlen költségek közül a legnagyobb tétel a takarmányköltség 68,19%, az ÉCS (7,36%), és a bérköltség 4,46%.

Hozamok, termelési érték és árbevétel

A magyarországi sertéságazatban, a termelőknek a rendkívül hektikusan változó felvásárlási árra számottevő ráhatása nincs. Példának okáért, 2019 márciusában egy kilogramm élő sertés (hízó) 320 Ft volt, 2020 márciusában 500 Ft felett volt egy kilogramm, 2021 végén 370-380 Ft körül kellett kalkulálnunk, ezután, 2022-ben 580-620 Ft volt, jelenleg pedig 710 Ft körüli értéket kell a modellbe felvezetni. Az

inputárakat befolyásolni is csak szűk határok között lehet, egy kicsit kiegyenlítettebbé lehet tenni az árakat, ha éves szerződésekre kerül sor, és azt jó árakon sikerül megkötni. Kiegyensúlyozottabb piaci viszonyok között a termelői szerveződések illetve integrációk mérsékelhetik a termelők piaci kiszolgáltatottságát. Ez esetben a tagok jobban tudják tervezni hosszú távú beruházásait, de akár heti szintű inputbeszerzéseiket is. A sertéságazat sajátosságaiból adódóan gyakoriak a piaci zavarok, emellett egy szabadpiaci termelő esetében valamilyen nagyobb veszteség akár a teljes fizetésektelenséghez is vezethet, amit egy integrációhoz tartozó termelő ki tud védeni (Marczin et al., 2020b). A komplex modellüzem hozamait és bevételeit a 6. táblázatban mutatjuk be.

Az egy kocára jutó malacok száma 30,63, amely a batteriás elhullással korrigálva éves szinten 29 873 választott malacot eredményez. A malacok átkerülnek a hízótelepre, ahol további 2,33%-os elhullás után 29 177 darab értékesíthető hízósertés lesz. A hízósertés értékesítési ára 710,0 Ft/

6. táblázat

A modellezett komplex sertéstelep éves hozamai, árbevétele és termelési értéke (Annual yields, sales revenue and production value of the modeled complex pig farm)

Megnevezés (1)	Érték (2)
Értékesíthető hízók száma (egyed/év) (3)	29 177,4
Hízósertés értékesítési ára (Ft/kg) (4)	710,0
Hízósertés átlagos értékesítéskori súlya (kg) (5)	108,5
Árbevétel hízóértékesítésből (ezer Ft) (6)	2 248 094,4
Selejt koca átlagsúly (kg) (7)	200,2
Selejt koca értékesítési ár (Ft/kg) (8)	510,0
Árbevétel selejt koca értékesítésből (ezer Ft) (9)	46 247,6
Árbevétel összesen (ezer Ft) (10)	2 294 342,0
Támogatás (kocaállatjóléti támogatás) (ezer Ft) (11)	38 850,0
Támogatás (hízó állatjóléti támogatás) (ezer Ft) (13)	83 414,0
Termelési érték összesen (ezer Ft) (14)	2 416 606,0

(1) Denomination; (2) value; (3) number of fatteners for sale (pig/year); (4) sales price of pigs for fattening (HUF/kg); (5) average sales weight of pigs for fattening (kg); (6) Sales revenue from fattening sales (thousand HUF); (7) average weight of scrap sow (kg); (8) sales price of unused sow (HUF/kg); (9) revenue from unused sow (thousand HUF); (10) total revenue (thousand HUF); (11) subsidy (sow animal welfare) (thousand HUF); (12) subsidy (New sow animal welfare, 2022) (thousand HUF); (13) subsidy (fattening animal welfare) (thousand HUF); (14) production value (thousand HUF)

kg, amely a 2023-as év jelenlegi aktuális értékesítési ára statisztikai átlagára, így az éves hízóárbevétel 2 248 094 ezer Ft/év. Az első évben 45,3% kocaselejtezéssel kalkulálunk, és ezeket a selejt kocákat is értékesítjük, átlagosan 200 kilogrammosan, 510 Ft/kg értékesítési áron, így ebből 46,2 millió forint árbevétel képződik. Itt fontos megjegyezni, hogy a költségek között az elszámolt tenyészállat-értécsökkenés feloldja a tenyészállat-értékkülönbözöt kérdéskörét. A tenyésztésben felhasznált kocák hízó osztályba átminősítve kerülnek értékesítésre, így a fő termék bevételi sorát növelik. Együttesen a hízóértékesítésből és a selejt koca értékesítéséből mintegy 2,3 milliárd Ft/év árbevétel keletkezik. Ehhez adódik még hozzá a kocaállattjóléti támogatás (38,8 millió Ft) és a hízósertések esetében az állattjóléti támogatás, mely közel 84 millió Ft, így összesen ágazati szinten mintegy 2,41 milliárd Ft/év termelési értéket realizálhatunk. A támogatások a termelési érték 5%-át teszik ki.

Eredmények és hatékonyság

Az eredményt alapvetően az ÁKFN struktúra szerint mutatjuk be, a nettó jövedelem 93,56 millió Ft-on alakul (7. táblázat). A fedezeti összeg (FŐ) értéke 123 millió Ft/év értéket mutat, a nettó jövedelem 93 millió Ft-on alakul. Az EBITDA értéke 264,5 millió Ft/év, amely megmutatja, hogy mekkora a kamatfizetés, az adózás és az ÉCS elszámolása előtti eredmény nagysága.

A közvetlen költségarányos jövedelmezőség megmutatja, hogy egységnyi közvetlen költséggel 4,08%-os fedezeti összeget lehet elérni. A költségarányos jövedelmezőség megmutatja, hogy egységnyi termelési költséggel 4,03%-os eredményt lehet elérni. Emellett a jövedelemszint és a költségszint is azt mutatja számunkra, hogy bevételünk minimálisan tudják fedezni a felmerülő költségeinket. Fontos kiemelni, hogy a jó színvonalon termelő üzem önköltsége mintegy 733,67 Ft/kg, ami jól mutatja, hogy a hízó korosztályba korosított, tenyésztés-

7. táblázat

A modellezett komplex sertéstelep éves eredménye
(The annual result of the modeled complex pig farm)

Megnevezés (1)	Érték (2)
Termelési érték (ezer Ft) (3)	2 416 606
Közvetlen termelési költség (ezer Ft) (4)	2 293 509
Fedezeti összeg (ezer Ft)	123 097
Általános költség (ezer Ft) (6)	29 537
Nettó jövedelem (ezer Ft) (7)	93 560
Közvetlen költség arányos jövedelmezőség (%) (8)	4,08
Költségarányos jövedelmezőség (%) (9)	4,03
Jövedelemszint (%) (10)	104,03
Költségszint (%) (11)	96,13
Önköltség (hízó) (Ft/kg) (12)	733,67
EBITDA (ezer Ft) (13)	264 508,47
EBITDA Margin (%) (14)	12

(1) Denomination; (2) value; (3) production value (thousand HUF); (4) direct cost (thousand HUF); (5) amount of cover (thousand HUF); (6) overhead cost (thousand HUF); (7) profit (thousand HUF); (8) profit-direct cost ratio (%); (9) profit-cost ratio (%); (10) income level (%); (11) cost level (%); (12) cost per unit (HUF/kg); (13) EBITDA (thousand HUF); (14) EBITDA Margin (%)

ben felhasznált koca árbevétel-növelő hatása és a támogatások nélkül a sertéstartás jelentősen veszteséges lenne még a 710 Ft/kg-os értékesítési ár mellett is. Persze azt is meg kell említeni, hogy nagyon jelentős tételt képvisel az elszámolt amortizációs költség.

A modellkalkuláció során keresztábrák elemzésre is sor került, ennek a módszertannak az a szerepe a vizsgálatban, hogy különböző szcenáriókat tudunk felvázolni annak függvényében, hogy egy függő változó ellenében két független változó hogyan mozog. A keresztábra-elemzés során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a különböző input, illetve outputárak mellett hogyan alakulna a sertéstartás fajlagos nettó jövedelme. Az egyik kérdésünk az volt, hogy milyen értékesítési árak, és milyen hizótakarmány-árak mellett válhatna jövedelmezővé a sertéstartás (cp.) (8. táblázat). Ezzel átfogóbb képet kapunk arról, hogy pl. egy magasabb takarmányár esetén mi az az értékesítési ár, amely szükséges a hatékony termeléshez.

A 8. táblázat vizsgálata alapján megállapítható, hogy a jelenlegi ágazati helyzetben, a jó színvonalon termelő modellüze-

münk is kihívásokkal néz szembe, hiába kedvezőek a naturális mutatói. A jelenlegi piaci hizóértékesítési árak mellett (710 Ft/kg) és a legalacsonyabb 140 Ft/kg-os takarmányköltség mellett a nettó jövedelem megfelelő lenne. Azonban abban az esetben, ha a felvásárlás során magasabb áron kell a takarmányt beszerezni, a termelés veszteségesé válhat. 180-190 Ft/kg takarmányköltségen már igen érzékenyvé válik a modell, hiszen az értékesítési ár kismértékű csökkenésével már veszteséget realizálhat a virtuális üzem. Tehát jelenlegi körülmények között, a kalkulációban szereplő takarmányár mellett (189,5 Ft/kg) éppen megtérül a hizlalás. Ez is azt mutatja, hogy támogatás nélkül nem lehet jövedelmező a sertéstartás.

A másik oldalról elemezve a keresztábránkat azt a megállapítást tehetjük, amennyiben az értékesítési ár 660-680 Ft/kg körülire mérséklődik (amely akár heti szinten is változhat) a termelés veszteségesé válik. Az alábbi piaci folyamatokat árnyalhatja az Ukrajnából érkező gabona, amely várhatóan a 2023-as év folyamán csökkenti a takarmányárakat, azonban a jelentős felhalmozott készletek miatt a pi-

8. táblázat
A fajlagos nettó jövedelem (Ft/kg) alakulása a hizóértékesítési ár és a hizótakarmányköltség függvényében
(Specific net income (HUF/kg) depending on the fattenings sales price and feed cost)

NJ (Ft/kg) (1) 580	Hizó értékesítési ár (Ft/kg) (2)							
	600	620	640	660	680	700	720	
140	9,7	29,7	49,7	69,7	89,7	109,7	129,7	149,7
150	-16,6	3,4	23,4	43,4	63,4	83,4	103,4	123,4
160	-42,9	-22,9	-2,9	17,1	37,1	57,1	77,1	97,1
170	-69,2	-49,2	-29,2	-9,2	10,8	30,8	50,8	70,8
180	-95,5	-75,5	-55,5	-35,5	-15,5	4,5	24,5	44,5
190	-121,8	-101,8	-81,8	-61,8	-41,8	-21,8	-1,8	18,2
200	-148,1	-128,1	-108,1	-88,1	-68,1	-48,1	-28,1	-8,1
210	-174,4	-154,4	-134,4	-114,4	-94,4	-74,4	-54,4	-34,4

(1) profit (HUF/kg); (2) sales price of pigs for fattening (HUF/kg); (3) feed cost (HUF/kg)

Forrás: Saját kalkuláció, 2023

aci rendeződés 2023 második negyedévére várható.

A második esetben azt is megvizsgáltuk, hogy a takarmányköltség, mint a legjelentősebb költségvetel változása miként befolyásolja a termelés eredményességét (fajlagos nettó jövedelmet), azaz milyen takarmányköltség és takarmányhasznosítási együttható (FCR) mellett lehetne gazdaságosan sertést tartani a jelenlegi kibocsátási szintet feltételezve (9. táblázat).

Megállapítható, hogy az eredeti alapkalkulációban szereplő takarmányárak (189,5 Ft/kg) és a takarmányhasznosítási együttható (2,64 kg/kg) mellett érjük el a jelenlegi nettó jövedelmet. Ha a takarmányárak több mint 10-20 Ft/kg árral növekednek (cp.), akkor már veszteséges lehet az üzem, illetve ha a fajlagos takarmányhasznosítási együttható romlana, akkor már 2,8 kg/kg-os FCR értéknél veszteséget realizálhatnánk. Ellenben a takarmányárak csökkenése 140-150 Ft/kg-os árra megnöveli a virtuális üzem jövedelemtermelő képességet még a takarmányhasznosítási együttható kisebb mértékű romlása esetén is. Mindkét keresztábrás elemzésből arra a következtetésre juthatunk, hogy a

takarmányárak mérséklődése 140 Ft/kg körüli értékre jelentősen megnövelné az esélyt a sertéstartó virtuális üzemünknek a jövedelmezőség elérésére. Viszont a takarmányárak 180-190 Ft/kg értékre való emelkedése pedig gyakorlatilag veszteségesé teszi a jó színvonalon működő virtuális üzemünket, így azt mondhatjuk, hogy a modell a takarmányköltségekre a legérzékenyebb. A sertéstelepi takarmányozási költségek csökkentése összetett feladat, de mint a legnagyobb tétel a sertéstartás során, mindenképpen jelentősen befolyásolja annak jövedelemtermelő képességét. Hatékonyan, gazdaságosan termelni csak egészséges állat képes, szüksége van jó minőségű ivóvízre, megfelelő mennyiségű és minőségű levegőre, a komfortzónájának megfelelő hőmérsékletre és természetesen megfelelő minőségű takarmányra.

KÖVETKEZTETÉSEK

A virtuális modellkalkulációnkban öszszegyűjtöttük, hogyan alakulnak az ágazatban a természetes ráfordítások egy jó színvonalon termelő, sertéstartással foglalkozó vállalkozás esetében. A modellkalkulációban azt feltételezve alkottuk meg a természetes

9. táblázat
A fajlagos nettó jövedelem (Ft/kg) alakulása az FCR és a hizótakarmány-költség függvényében
(Specific net income (HUF/kg) depending on the fattening FCR and feed cost)

NJ (Ft/kg) (1) 2,2	Takarmányegytűthető (FCR) (kg/kg) (2)							
	2,4	2,6	2,8	3	3,2	3,4	3,6	
Takarmányköltség (Ft/kg) (3)	140	150	160	170	180	190	200	210
	199,9	177,9	155,9	133,9	111,9	89,9	67,9	45,9
	171,9	147,9	123,9	99,9	75,9	51,9	27,9	3,9
	143,9	117,9	91,9	65,9	39,9	13,9	-12,1	-38,1
	115,9	87,9	59,9	31,9	3,9	-24,1	-52,1	-80,1
	87,9	57,9	27,9	-2,1	-32,1	-62,1	-92,1	-122,1
	59,9	27,9	-4,1	-36,1	-68,1	-100,1	-132,1	-164,1
	31,9	-2,1	-36,1	-70,1	-104,1	-138,1	-172,1	-206,1
	3,9	-32,1	-68,1	-104,1	-140,1	-176,1	-212,1	-248,1

(1) profit (HUF/kg); (2) FCR (kg/kg); (3) feed cost (HUF/kg)

Forrás: Saját kalkuláció, 2023

hatékonysági mutatókat, hogy már léteznek olyan magyarországi sertéstartó gazdaságok is, ahol magasabb a hatékonyság, mint a nyugat-európai átlag. A 2023 I. negyedévében aktuális piaci árakat vettük alapul, majd ebből készítettük el a költségkalkulációt. Az egyes költségtételek részletezése után megállapítottuk, hogy a sertéstartás során a legjelentősebb költség még mindig a takarmányozási költség, a modellben 68%-ot tesz ki az összes költségen belül. A költségek számbavétele után bemutatásra került, hogyan alakul a virtuális üzem árbevétele a jelenlegi piaci árak mellett (710 Ft/kg-os hízóértékesítési ár), és megállapítottuk, hogy támogatás igénybevétele nélkül nem lehet az ágazatban jövedelmet realizálni. A keresztábra-elemzésekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a jelenlegi takarmányárak mellett az értékesítési ár kismértékű csökkenésével is már veszte-

séget realizálhat a virtuális üzem. Továbbá megállapítottuk, hogy a jövedelmezőséget a takarmány beszerzési ára és annak hasznosulása jelentősen befolyásolja, amelyet nemcsak a sertéstartás költségszerkezete támaszt alá, hanem az az eredmény is, hogy a modellezett virtuális üzem esetében a jövedelmezőséget ez a két tényező rendkívül érzékenyen érinti. Ezen tényezők kismértékű ingadozása gyakorlatilag eldöntheti, hogy adott feltételek mellett a sertéstartás gazdaságos vagy veszteséges lesz.

A sertéságazat esetén ez a megállapítás kiemelten kezelhető, mivel a költséghatékonyság javításában fontos szerepet játszik az, hogy az egyes korcsoportok takarmányozását hogyan állítjuk össze és milyen receptúrát alkalmazunk. Jelen tanulmányban nem tértünk ki rá, de a jövőben megoldás lehet a költséghatékony takarmányozásban a precíziós etetés megvalósítása.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Ábel, I., és Hegedűsné Baranyai, N. (2015). Sertéstartó gazdaságok eszközellátottságának vizsgálata, különös tekintettel a beruházásokra. *Gazdálkodás* 59(6), 582-592. http://www.gazdalkodas.hu/index.php?l=hu&p=cikk&cikk_id=1141
- Ábel, I., és Hegedűsné Baranyai, N. (2017). Szőlőtermelő gazdaságok jövedelmezőségének vizsgálata a Tesztüzemi Rendszer 2005–2014-es adatainak tükrében. *Gazdálkodás* 61(5), 410-422. http://www.gazdalkodas.hu/index.php?l=hu&p=cikk&cikk_id=1214
- AHDB (2018). 2017 Pig cost of production in selected countries. Agriculture and Horticulture Development Board. (AHDB). https://pork.ahdb.org.uk/media/276369/costofpigproduction2017_181122_web.pdf
- AKI (2021). Sertésinformációs Rendszer <https://sertesinfo.aki.gov.hu/>
- AKI (2023). A hazai termelésből származó vágósertés termelői ára hasított meleg súly. https://pair.aki.gov.hu/web_public/general/showresult.do?id=5031885140&resultId=5048396512&back=2&lang=hu
- Apáti, F. és Szöllősi L. (2018). Főbb mezőgazdasági ágazatok gazdasági jelentősége és üzemgazdasági kérdései. In I. Szűcs (Eds.): *Üzemtan* (pp. 214–291). Debreceni Egyetem
- Balogh, V. (2010). Sertésfogyasztással kapcsolatos fogyasztói preferenciák, attitűdök elemzése az Észak-alföldi régióban. *Élelmiszer, Táplálkozás, Marketing*. 7(1), 27-31. <https://journal.uni-mate.hu/index.php/etm/article/view/110>
- Balogh, P. (2017). Global and national economic importance of pig meat production. *Acta Agraria Debreceniensis*, (73), 13–20. <https://doi.org/10.34101/actaagrar/73/1620>
- Bene, A., Darvasné Ördög, E., Dudás, Gy., Felkai, B. O., Garay, R., Györe, D., Kürthy, Gy., Radócné Kocsis, T. és Székelyhidi, K. (2016). *A magyarországi élelmiszeripar helyzete és jövőképe*. Agrárgazdasági Kutató Intézet.
- Bittner, B., Kerékvártóné Mislovics, A., Orosz T. és Borsos, J. (2009). Difficulties of diversification and alternative crops to tobacco in European Union. 4th Aspects and Visions of Applied Economics and Informatics Vols. 1-2.
- Bittner, B., Madai, H., Nagy, A. és Nábrádi, A. (2018). *A stratégiai tervezés gyakorlata*. Debreceni Egyetem.
- Borbély, Cs., Heinrich, I. és Széles, Gy. (1998). Az eredményes tejtermelés kritériumai. *Gazdálkodás* 42(6), 33-38.

- Borbély, Cs., Pupos, C. és Szabari, M. (2022). Fedezeti pont alkalmazási lehetőségei a tejtermelésben. *Gazdálkodás* 66(2), 117-12. https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.66.2.t.pp_117-128
- Bowman, A., Froud, J., Johal, S., Leaver, A. és Williams, K. (2013). Opportunist dealing in the UK pig meat supply chain: Trader mentalities and alternatives. *Accounting Forum*, 37(4), 300-314, <https://doi.org/10.1016/j.accfor.2013.07.001>
- Cehla, B., Kovács, S. és Nábrádi, A. (2011). Exploitation of relations among the players of the mutton product cycle. *APSTRACT*, 5(1-2), 129-134. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.104652>
- Chatellier, V. (2021). Review: International trade in animal products and the place of the European Union: main trends over the last 20 years. *Animal*, 15(1). <https://doi.org/10.1016/j.animal.2021.100289>
- Csonka, A. és Borbély, Cs. (2008). Beszerzés, integráció és versenyképesség a vágósertések piacán. In Kemény G. (szerk.): Versenyképesség - Változó Menedzsment: Marketing Konferencia (pp. 1-6). Kodolányi János Főiskola
- Éder, T. (2021). Hússzövetség: tavaly 5,8 százalékkal csökkent a húságazat teljesítménye.- In: NAK Piaci és Ár-információk – Állattenyésztés. 2021/12. hét. <http://www.nak.hu/szakmai-infok/praktikus-informaciok/piaci-es-arinformaciok/3700-piaci-informaciok-allat-2021-12/file>
- FAO (2021). Meat Market Review: Overview of global meat market developments in 2020. Letöltve 2022. december 2. <http://www.fao.org/3/cb3700en/cb3700en.pdf>
- Felföldi, J. és Apáti, F. (2014). Operation efficiency in the fruit production chain - a study based on real cases. *Annals Of The Polish Association Of Agricultural And Agribusiness Economists* 16(4), 85-90. <http://ageconsearch.umn.edu/record/205156>
- Fekete, G. (2020). Statisztikai Jelentések, Vágóhidak Élőállat-Vágása. 2019. I–XII. XIII. évf. 1. szám 2020. Letöltve 2021 november 10. http://repo.aki.gov.hu/3536/1/Va%CC%81go%CC%81hidak_e%CC%81lo%CC%8Ba%CC%81llat_va%CC%81ga%CC%81sa_2019_Jan_Dec.pdf
- Feketéné Ferenczi, A., Szűcs, I., Vida, V. (2021). Családi gazdasági keretek között működő méhészeti vállalkozás üzemtani vizsgálata. *Gazdálkodás* 65(3), 237-255. DOI: 10.22004/ag.econ.312085
- Fogarasi, J. és Tóth, J. (2004). A magyar gabonatermelő gazdaságok működési versenyképessége. *Gazdálkodás*, 48(6), 11–20. DOI: 10.22004/ag.econ.206401
- Hegedűsné Baranyai, N., és Ábel, I. (2017): A magyar sertéstartó gazdaságok jövedelmezőségének elemzése. *Gazdálkodás* 61(2), 103-118. http://www.gazdalkodas.hu/index.php?l=hu&p=cikk&cikk_id=1191
- Hegyí, J., Kacz, K. és Kettinger, A. (2008). Különböző ökonomiai méretű gazdasági szervezetek működésének jellemzői a Nyugat-Dunántúlon. *Acta Agronomica Óváriensis*, 50(2), 79–90. DOI: 10.22004/ag.econ.53970
- Horn, P., Schmidt, J., Kovács, F., Dohy, J., Baltay, M., Manninger, S. és Demeter, J. (2008): Az állattenyésztés és takarmánygazdálkodás fejlesztési lehetőségei. *Állattenyésztés és Takarmányozás* 48(1), 1-21.
- Kacz, K., Koltai, J. P. és Salamon, I. (2008). A földbirtok- és üzemszerkezetet befolyásoló tényezők hatásvizsgálata Nyugat-Dunántúl gazdaságainak körében. *Acta Agronomica Óváriensis*, 50(2), 91–99. DOI: 10.22004/ag.econ.53971
- Kapronczai, I. (2016). A magyar agrárgazdaság helyzete napjainkban –kockázatok és lehetőségek. *Gazdálkodás* 60(5), 369–426. DOI: 10.22004/ag.econ.258589
- Kovács, K., Vida, V., Madai, H., és Szűcs, I. (2021). Jó színvonalú hazai tejtermelő üzem gazdasági elemzése. *Tejgazdaság* 78(1-2), 43-64. <https://doi.org/10.34100/TEJGAZDASAGvol78iss1-2pp43-64>
- KSH (2019): Letöltve 2020. október 16. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mgszlak/mgszlake219/index.html>
- KSH (2023a): Szarvasmarha-, sertés-, ló-, juh-, bivaly-, szamár-, öszvér- és kecskeállomány [ezer darab]. Letöltve 2023. február 18. https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mezo027.html
- KSH (2023b): Állatállomány gazdálkodási formák szerint. Letöltve 2023. február 18. <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp?query=kshquery&lang=hu>
- KSH (2023c): Sertésállomány vármegye és régió szerint, december 1. [ezer db]. Letöltve 2023. február 18. https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mezo088.html

- KSH (2023d): A vágósertés felvásárlási átlagára: Letöltve 2023. február 18. https://www.ksh.hu/stadat_files/ara/hu/ara0021.html
- Kulin, S. és Széles, Gy. (1978). A gazdálkodás gyakorlatából. A magyar tarka és a Holstein-fríz tehenészetek jövedelmezőségének összehasonlítása. *Gazdálkodás*, 22(12), 44-47.
- Laczka É. (2001). A „gazdaság” fogalma a statisztikában. *Gazdálkodás*, 45(6), 67–68.
- Leat, P. és Revoredo-Giha, C. (2013). Risk and resilience in agri-food supply chains: the case of the ASDA PorkLink supply chain in Scotland. *Supply Chain Management*, 18(2), 219-231. <https://doi.org/10.1108/13598541311318845>
- Marczin T., Balogh P. és Nagy L. (2020a). Egy magyar sertéságazati integráció pénzügyi modellezése. *Gazdálkodás*, 64(4), 265-273. DOI: 10.22004/ag.econ.305194
- Marczin, T., Nagy, L., Szenderák, J. és Balogh, P. (2020b). Árelemzés a magyarországi sertésintegrációban. *Gazdálkodás*, 64(2), 117–132. DOI: 10.22004/ag.econ.303791
- Máhr, A. (2020). Sötét felhők gyülekeznek: nehéz idők jöhetnek a magyar sertéstartókra. Letöltve 2020. december 16. <https://www.agrarszektor.hu/agrarpenzek/sotet-felhok-gyulekeznek-nehez-idok-johetnek-a-magyar-sertestartokra.25170.html>
- Nábrádi, A., Pető, K., Balogh, V., és Szabó, E. (2008). A hatékonyság mérésének módszertana. Különböző szintű hatékonysági mutatók (parciális, komplex, társadalmi, vállalati, regionális, és makrogazdasági). In: Szűcs István, Farkasné Fekete Mária (Eds.), *Hatékonyság a mezőgazdaságban: elmélet és gyakorlat*. pp. 23-51. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft.
- NAIK AKI (2021). Hazai termelésből származó vágósertés heti termelői ára. <https://sertesinfo.aki.gov.hu/publikaciok/publikacio/a:1145/Hazai+termel%C3%A9sb%C5%91+sz%C3%A1rmaz%C3%B3+v%C3%A1g%C3%B3sert%C3%A9s+heti+termel%C5%91+%C3%A1ra>
- Novotniné Dankó, G. és Komlósi, I. (2013). A fajtaválasztás/genetika mint technológiai elem a kocartásban és a malacnevelésben. In: Balogh P. –Novotniné Dankó G. (Eds.) *Versenyképes kocartás és malacnevelés*. pp. 63-95. Szaktudás Kiadó Zrt.
- Nyárs, K. (2023). Élőállat és Hús. *Piaci jelentés*. 26(3). Agrárközgazdasági Intézet. http://repo.aki.gov.hu/4034/1/AKI_Elo_allat_es_hus_jelentes_2_szam.pdf
- Perez, C., de Castro, R., Simons, D. és Gimenez, G. (2010). Development of lean supply chains: a case study of the Catalan pork sector. *Supply Chain Management*, 15(1), 55-68. <https://doi.org/10.1108/13598541011018120>
- Popovics, P. (2005). A tejtermelés jelene és jövője az Európai Unió csatlakozását követően. In: Nábrádi, A., Borsos, J., Lazányi, J. (Eds.), *Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén AVA II. nemzetközi konferencia Debrecen*, pp. 1-8.
- Popovics, P. (2007). Producer organizations to cure vulnerability of the hungarian dairy farmers. In: *Agrarian Prospects XVI., European Trends in the Development of Agriculture and Rural Areas*. Prague, Csehország. pp. 743-751., 9 p.
- Popp, J., Szakály, Z., Pető, K. és Harangi-Rákos, M. (2015). A sertésintézés helyzete a globális kihívások tükrében. *Állattenyésztés és Takarmányozás*, 64(3), 207–225. http://real-j.mtak.hu/2049/8/%C3%81TT%202015_3_Teljes.pdf
- Pupos, T., Poór, J., Fitos, G. és Spilákné Kertész, M. (2015). A stratégia, hatékonyság, termelékenység, versenyképesség – és a foglalkoztatottság főbb összefüggései a mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 59(2), 153–174. http://www.gazdalkodas.hu/index.php?l=hu&p=cikk&cikk_id=1109
- Pupos, T., Bacsí, Zs., Poór, J., és Száltelegi, P. (2020). A hatékonyságot befolyásoló tényezők kapcsolata versenyképességgel. *Gazdálkodás*, 64(6), 465–483. DOI: 10.22004/ag.econ.308449
- Pupos, T., Bacsí, Zs., Poór, J., és Száltelegi, P. (2021). A hatékonyságot befolyásoló tényezők kapcsolata versenyképességgel. *Gazdálkodás*, 65(1), 3–22. DOI: 10.22004/ag.econ.309540
- Radnóczy, L., Kövér, Gy., Farkas, J. és Nagy, I. (2009). A hazai sertésállományok genetikai potenciáljának értékelése, teljesítményvizsgálati eredményeik alapján. *Állattenyésztés és Takarmányozás*, 58(5), 397-410. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=50073

- Rodríguez, S. V., Plà, L. M. és Faulin, J. (2014). New opportunities in operations research to improve pork supply chain efficiency. *Ann Oper Res* 219, 5-23. <https://doi.org/10.1007/s10479-013-1465-6>
- Szabó G., G. és Popovics, P. (2008). Theoretical and practical approaches towards coordination and integration mechanisms: the case of the Hungarian dairy sector. *Seminar on „Pathways to Rural Economic Development in Transition Countries: The Role of Agricultural Cooperatives” ICA-ICARE, 05-06 September 2008, Yerevan, Armenia*
- Szabó G., G. és Popovics, P. (2009). Possible ways of market coordination and integration in the Hungarian dairy sector. *Journal of Rural Cooperation*, 37(1), 32-51. DOI 10.22004/ag.econ.163776
- Szakály, Z., Horváth-Kovács, B., Polereczki, Zs. és Nábrádi, A. (2009). Consumption patterns in the market of pork and pork products. *Studies in Agricultural Economics*. 110(1), 59-73. DOI: 10.22004/ag.econ.52197
- Szántó, L., Szűcs, I. és Szöllősi, L. (2020). Hízóalapanyag-előállításra specializálódott magyarországi sertéslelep létesítésének és üzemeltetésének költség-jövedelem és megtérülési viszonyai. *Gazdálkodás*. 64(6), 484-496. DOI: 10.22004/ag.econ.308450
- Székely, Cs., Györök, B., Kovács A., Pethő,, I. és Szalay, Zs. G. (2008). Az információ szerepe a hatékonyság növelésében, In: Szűcs István, Farkasné Fekete Mária (Eds.), *Hatékonyság a mezőgazdaságban: elmélet és gyakorlat*. pp. 257-278. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft.
- Takácsné György, K. és Takács I. (2003). Az üzemméret és tőkehatékonyság összefüggései, a hatékonyságnövelés néhány alternatívája. In Szűcs I. (Eds.) *Birtokviszonyok és a mérhető hatékonyság: a magyar mezőgazdaság nemzetközi versenyképessége* (pp. 99-169.). Agroinform Kiadó
- Takácsné György, K. (2020). A fenntartható gazdálkodás és a méretgazdaságosság kölcsönhatásai. *Gazdálkodás*. 64(5), 365 - 386. DOI: 10.22004/ag.econ.305809
- Tumiwa, J. R., Tuegeh, O., Bittner, B. és Nagy, A. Sz. (2022). The challenges to developing smart agricultural village in the industrial revolution 4.0. *Torun International Studies*, 1(15), 25–45. <https://doi.org/10.12775/TIS.2022.002>
- Vida, V. (2013). Consumer attitudes and preferences about the pork meat in Hungary. *APSTRACT: Applied Studies in Agribusiness and Commerce* 7(4-5) 151 - 158. DOI: 10.22004/ag.econ.187522
- Vida, V., és Szűcs, I. (2016a). Társadalmi-kulturális kérdések és a tradíciók szerepe a sertés húsfogyasztásban. *Táplálkozásmarketing*. 3(2), 79–89. <https://doi.org/10.20494/TM/3/2/6>
- Vida, V. és Szűcs, I. (2016b). A sertés húsfogyasztási szokások vizsgálata a 4P alapján - a termékkel kapcsolatos kérdések bemutatása. *Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing*, 12(2) 47-54. <http://journal.ke.hu/index.php/etm/article/view/177>
- Vida, V., és Popovics, P. A. (2021). A COVID-19 járvány hatása Magyarországon az élet különböző területeire (munka, magánélet, egészségi és mentális állapot). *Régió kutatás Szemle*, 4(1), 25-36. DOI: 10.30716/RSZ/21/1/2

////////////////////// VITA * ////////////////////////

Az EU vidékfejlesztési politikájának aktuális irányai és ezek megjelenése a magyar KAP Stratégiai Tervben

MAÁ CZ MIKLÓS

Kulcsszavak: kutatás, vidékfejlesztés, vidékpolitika, Közös Agrárpolitika, helyi fejlesztés

JEL-kód: Q18, R11, R58

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A Gazdálkodás 66. évfolyamának 6. számában megjelent vitaindító tanulmányra „A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában” (Goda-Hamza-Mezei-Rácz, 2022) reflektálva a cikk összefoglalja, hogy a szerző szerint merre tart az Európai Unió vidékfejlesztési politikája napjainkban, elsősorban az EU vidéki területeinek a tanulmányban is említett, hosszú távú jövőképét felvázoló dokumentumban foglaltakra támaszkodva (Európai Bizottság, 2021). Ezután bemutatja, hogy az új irányok hogyan jelennek meg a 2023–27. évekre szóló magyar Közös Agrárpolitika (KAP) Stratégiai Tervben. Áttekinti, hogy milyen új irányvonalakat jelenít meg az Európai Bizottság Hosszú távú jövőkép az EU vidéki területei számára (*Long-term vision for rural areas: for stronger, connected, resilient, prosperous EU rural areas*) című közleménye, illetve az ez alapján megszületett Vidékfejlesztési Paktum (*Rural Pact*) és a vidékfejlesztési cselekvési terv. A dokumentumokból az szűrhető le, hogy a vidéki területek céljaként meghatározott erős, összekapcsolt, reziliens és virágzó vidéki területek finanszírozásában a KAP mellett egyre növekvő mértékben kell szerepet vállalnia az egyéb uniós és nemzeti forrásoknak. Ezzel egyidőben a tagországok KAP stratégiai tervei már alig tartalmaznak forrást a mezőgazdasághoz nem köthető, vidéki területen megvalósuló fejlesztésekre. Ennek következtében a vidék fejlesztésének ügye szükségessé teszi a szakpolitikákon és az azokért felelős uniós és nemzeti szerveken átívelő mechanizmusok alkalmazását, amely az eddigi végrehajtási tapasztalatok alapján minden szereplő részére jelentős kihívás. A Hosszú távú jövőkép, illetve az arra építő beavatkozások következetesen a helyi kormányzás, a részvételen alapuló megközelítés, a társadalmi innováció és a hálózatosodás fontosságát hangsúlyozzák, ezeket elengedhetetlennek tartják a hatékony vidékfejlesztés végrehajtása kapcsán. A vidékfejlesztési cselekvési terv talán legfontosabb feladata lenne, hogy a vidék fejlesztését egységes politikaként jelenítse meg, és ehhez biztosítson forrásokat is, akár különböző EU-s és EU-n kívüli alapokból, de mindenképpen koordinált módon. Az EU-s alapok együttműködésének, a projektek több forrásból való finanszírozása lehetőségének egyelőre kevés jelét láthatjuk. A probléma uniós szintű, mivel nincsenek összehangolva az alapokat szabályozó jogszabályok sem, a végrehajtás során pedig mindig a kifizető ügynökségek papíron biztos eljárásrendjei kerülnek előtérbe, szemben a kisléptékű közösségi fejlesztéseknél különösen

* A „VITA” rovatban megjelent közlemények a szerzők véleményét tükrözik, mellyel a Szerkesztőség nem feltétlenül ért egyet.

fontos rugalmassággal. Beszédés az is, hogy a város-vidék együttműködés, valamint az uniós alapok kombinált felhasználásának eszközeként az előző (2014–2020) költségvetési időszakban megalkotott, és hazánkban is alkalmazott CLLD (*Community-led local development*) intézkedést 2021-től már egyetlen hazai Operatív Program (OP) sem tartalmazza, a helyi közösségi fejlesztés egyedüli eszköze így a LEADER (*Liaison Entre Actions pour le Développement de l'Economie Rurale*) és az azt finanszírozó Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA) maradt. Ennek megfelelően a Vidékfejlesztési Paktum rendezvényein vagy az azokat megalapozó műhelymunkákon és projektekben szinte kizárólag a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatóság (DG AGRI) és az agrártárcák, agrárkutatók vesznek részt. Helyi szinten ugyanakkor több biztató példa is van rá, hogy pl. a LEADER helyi akciócsoportok sikeresen kombinálják a különböző EU-s és hazai forrásokból finanszírozott projekteket. Ennek tudatában a Hosszú távú jövőképhez kapcsolódó akciótervben szereplő eszköztár, amely helyi szinten megmutatja, hogy adott időszakban milyen források pályázhatók, jó alapot jelenthet a vidéki támogatási lehetőségek bővítésére. A Hosszú távú jövőkép céljainak megjelenését a magyar KAP Stratégiai Tervben két beavatkozáson keresztül mutatja be a cikk, amelyek a társadalmi innováció előmozdításának lehetőségét hordozzák magukban, ezek az Okos falu, illetve a Társadalmi vállalkozás intézkedések. A cikk legfontosabb következtetése, hogy a vidékfejlesztés elmélete és gyakorlata elszakadt egymástól, a kívánt általános célokat tartalmazó Vidékfejlesztési Paktum, illetve az azokat elérhetővé tevő KAP stratégiai tervek céljai csak kismértékű átfedésben vannak, és a multifund megoldások egyelőre nem képesek áthidalni a távolságot.

EREDMÉNYEK

A 2019-ben hivatalba lépett Bizottság elnökének politikai iránymutatásai (Európai Bizottság, 2019) már tartalmazták, hogy a vidéki területek központi szerepet töltenek be az európai identitásban és a gazdasági fejlődésben, ezért szükséges egy 2040-ig tartó jövőkép felvázolása számukra. A feladatot a demográfiaért és demokráciáért felelős elnökhelyettes, továbbá az agrárpolitikáért, valamint a kohéziós politikáért felelős biztosok kapták. Munkájuk eredménye lett a Bizottság a témában megjelent közleménye 2021-ben, amelynek címe *Hosszú távú jövőkép az EU vidéki területei számára* (a továbbiakban Hosszú távú jövőkép).

A Hosszú távú jövőkép javaslatot tesz az úgynevezett *Vidékfejlesztési Paktum* létrehozására, továbbá a Paktumhoz kapcsolódó uniós *vidékfejlesztési cselekvési terv* kidolgozására, ez utóbbi fő pontjait már maga a jövőkép is tartalmazza. A Paktum 2021 végén

jött létre a vidéki területek fejlődésében érintett uniós, kormányzati, helyi szervezetek, vállalkozások részvételével.

A Hosszú távú jövőkép által azonosított kihívások

A kihívások nem szolgálnak meglepetésekkel, mivel ezek már évtizedek óta jellemzőek.

Megállapíthatjuk, hogy a vidékfejlesztés eddig rendelkezésre álló eszközei (KAP II. pillér) nem tudták megváltoztatni ezeket a negatív trendeket, legfeljebb a mértéküket csökkenteni:

- A vidéki területek lakossága átlagosan idősebb, mint a városok lakossága.
- A vidéki régiókban az elmúlt években átlagosan csökkent a népesség.
- A fiatal nők nagyobb valószínűséggel hagyják el a vidéki régiókat, mint a fiatal férfiak.
- A vidéki területek sokszor a demográfiai trendek miatt sem eléggé vonzóak letelepedés szempontjából.

- A vidéki régiókban az egy főre eső GDP még mindig jóval (mintegy 25%-kal) alacsonyabb az uniós átlagnál.
 - A foglalkoztatási ráta nőtt, a munkanélküliség csökkent a vidéki területeken, így mindkét mutató már jobb, mint a városok átlaga, de ez tagállamonként rendkívül változó, a fiatal munkanélküliek száma pedig magasabb, mint a városokban.
 - A szegénységnek vagy a társadalmi kirekesztődés kockázatának kitett népesség aránya magasabb a vidéki területeken, a szegénységi küszöb alatt élők száma pedig tíz tagállamban nőtt 2012 óta.
 - A férfiak és a nők foglalkoztatási rátájában nagyobb a különbség, mint a városokban (13%, szemben a 10%-kal).
 - A vidéki térségekben a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya alacsony, bár 2019-re 22%-ra nőtt, a városok előnye növekszik.
 - Sok térségben nagy a különbség a városok javára az alapkészségek és az alapvető digitális készségek terén, az oktatásból lemorzsolódók aránya szintén magasabb vidéken. Ez korlátozza az e-szolgáltatások terjedését is, ami pedig a minőségi munkahelyek számát csökkenti.
 - A minőségi közszolgáltatásokhoz és infrastruktúrához való hozzáférés a vidéki területeken korlátozott, a városoktól való távolságtól és a településmérettől függően.
 - A vidéki lakosság egyharmada határmenti régiókban él, ahol a szükséges utazások időtartama még más vidéki régiókhoz képest is hosszabb.
 - Mindezek következtében nagy jelentősége van a digitális technológiai kapacitásoknak, de az EU vidéki háztartásainak még csak 59%-a rendelkezik új generációs széles sávú hozzáféréssel (szemben az EU átlag 87%-kal).
 - A vidéki területek jobban ki vannak téve az éghajlatváltozás következményeinek (viharok, áradások, aszályok).
- Ugyanakkor a vidéki területek lehetőségekkel és előnyökkel is rendelkeznek:

- A biomassza-alapú gazdaság az Unió egyik legnagyobb ágazata, a mezőgazdaság, erdészet, halászat, akvakultúra révén a fenntartható bio- és körforgásos gazdaság központi szereplője.
- Az egészségesebb vagy a biotermékek iránti kereslet növekedése új lehetőséget teremt a gazdálkodók számára.
- A rövid ellátási láncok kialakítása, a helyi feldolgozás hozzájárul a termelők szerepének megerősítéséhez.
- Az idegenforgalom lehetőségei a helyi turisztikai kínálat és a helyi termékek összekötésére továbbra is szélesek.

A cselekvési területek 2040-ig

A Hosszú távú jövőkép kialakítására meghatározó jelentőséggel bírt az érintett vidéki szereplőkkel folytatott széles körű konzultáció, melynek eredményeként négy, egymást kiegészítő cselekvési terület körvonalazódott, ezek – ahogyan azt a vitaindító tanulmány is tartalmazza – az *erősebb, összekapcsolt, reziliens és virágzó vidéki területek* elnevezést kapták.

A fenti cselekvési területek által lefedett tevékenységek:

Erősebb vidéki területek: a vidéki közösségek megerősítése, a szolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása és a társadalmi innováció elősegítése

Példák a megvalósításra:

- Népeségfogyás által leginkább érintett vidéki területek fellendítése
- Erősebb innovációs ökoszisztéma létrehozása a vidéki térségekben
- Megerősített hálózatosodás a LEADER és az okos falvak tekintetében
- Vidéki szolgáltatások javítása
- Fialatok támogatása

Összekapcsolt vidéki területek: az összeköttetés javítása mind a közlekedés, mind a digitális hozzáférés tekintetében

Példák a megvalósításra:

- Fenntartható multimodális mobilitás és digitális mobilitási szolgáltatások fejlesztése

- A városi és a vidéki területek összekapcsolása az EU városi mobilitási keretrendszere révén
- Digitális kapacitások fejlesztése (közlekedés, sürgősségi segítségnyújtás, hulladékgazdálkodás, közvilágítás stb.)
- A mezőgazdaság digitalizációjának további előmozdítása
- A vidéki területek megközelíthetőségének javítása

Reziliens vidéki területek: a természeti erőforrások megőrzése és a mezőgazdasági tevékenységek környezetbaráttá tétele az éghajlatváltozás elleni küzdelem érdekében, ugyanakkor a képzésekhez való hozzáférés és a változatos minőségi munkalehetőségek biztosítása révén a társadalmi ellenálló képesség biztosítása

Példák a megvalósításra:

- Az éghajlatváltozás kezelése a szén-dioxid-gazdálkodás révén
- Európai Talaj Misszió (Horizont Európa) végrehajtása
- A társadalmi alkalmazkodóképesség és a nők támogatása a vidéki térségekben
- A területi mobilitás és a demográfiailag hanyatló területek elemzése Európában
- A mezőgazdasági dolgozók munkakörülményeinek értékelése
- A vidéki gyermekek esélyegyenlőségének biztosítása
- A fogyatékkal élők igényeinek kezelése

Virágzó vidéki területek: a gazdasági tevékenységek diverzifikálása, a mezőgazdasági és élelmiszeripari tevékenységek, valamint az agrárturizmus hozzáadott értékének növelése

Példák a megvalósításra:

- A vállalkozói szellem és a szociális gazdaság támogatása a vidéki térségekben
- A vidéki területeken élő fiatalok oktatási, továbbképzési és foglalkoztatási lehetőségeinek előmozdítása
- A fenntartható biomassza-alapú gazdaság fejlesztésének ösztönzése a vidéki területeken
- A termelői szervezetek és termelői cso-

portok szerepének támogatása a vidékfejlesztésben

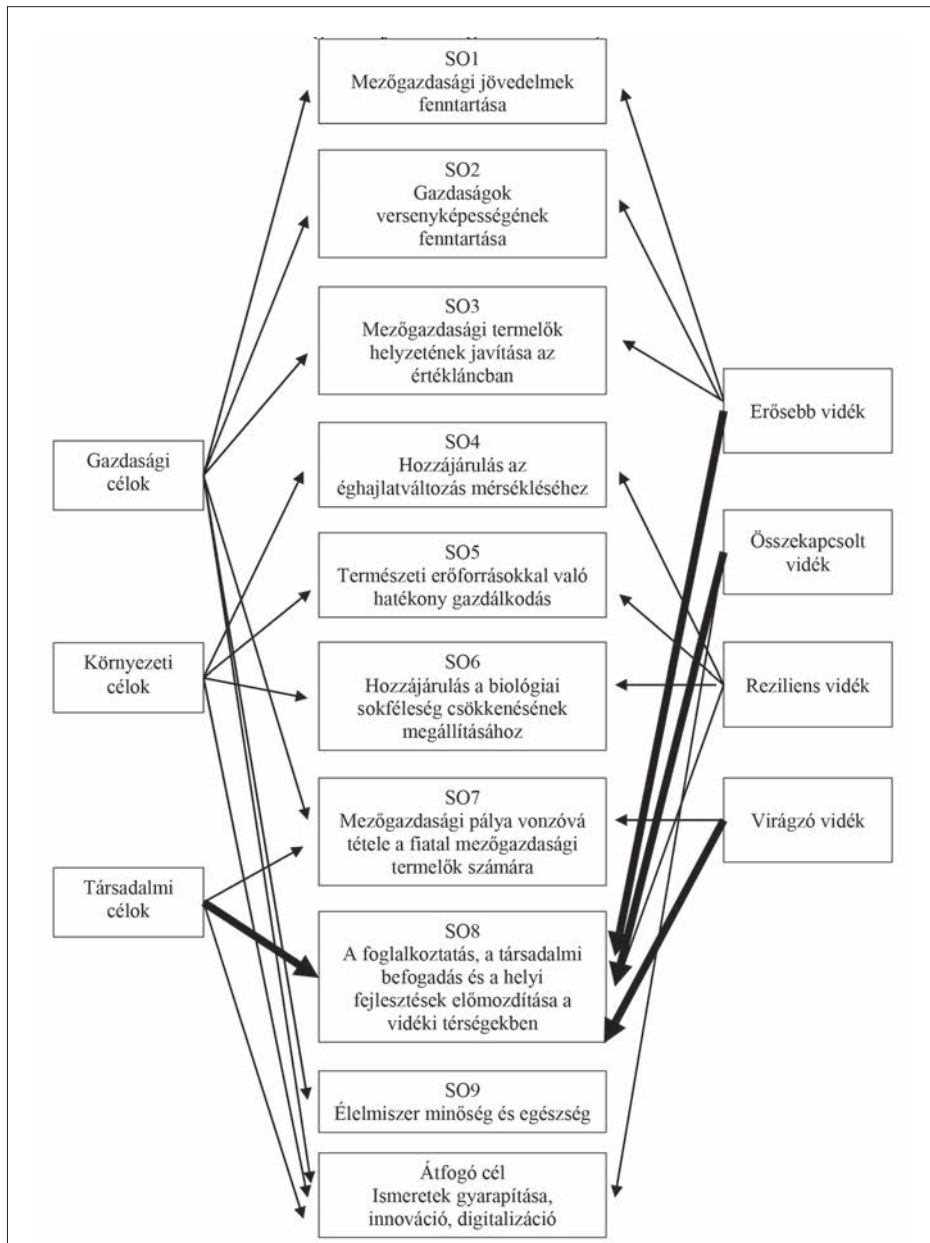
Változások a vidéki térségek fejlesztési irányában

A klasszikus felosztás alapján a vidéki területek fejlesztése egyaránt igényli a gazdasági, környezeti és társadalmi intézkedéseket. A jövőképből is felfedezhetjük ezt a hármas célrendszert, a cselekvési területek mindegyike tartalmaz mindhárom célhoz tartozó elemeket.

Ha összehasonlítjuk a 2023–27 közötti KAP céljait (ún. speciális célkitűzések, SO-k, l. 2021/2115 rendelet 6. cikk) és a Hosszú távú jövőkép cselekvési területeit, megfigyelhetjük, hogy a cselekvési területekben felfedezhető az egyensúlyra törekvő gazdasági, környezeti és társadalmi célok között, a tíz SO közül azonban a társadalmi célokkal valójában csak egy foglalkozik (SO8), és még annak is egy része az agráriumhoz és az erdészethez kötődik (1. ábra), így a térségi és szociális (mezőgazdasághoz nem vagy csak részben kötődő) vidékfejlesztési elemek, mint a település- (infrastruktúra) és a közösségfejlesztés (LEADER) súlya a KAP finanszírozásban szükségszerűen kisebb, mint a jövőképből. A társadalmi célok a legerősebben az SO8-hoz kötődnek, a cselekvési területek közül azonban három is az SO8-hoz kötődik leginkább. A Hosszú távú jövőképből fajsúlyos elemek így a KAP finanszírozásban háttérbe szorulnak, a Bizottság az „erősebb” és „összekapcsolt” vidék, de még a „virágzó” vidék bizonyos összetevőinek (pl. mezőgazdaságon kívüli vállalkozásfejlesztés, idegenforgalom) finanszírozását is leginkább más források bevonásával látja megvalósíthatónak.

Hozzátehetjük, hogy a források kombinált felhasználásához az alapfeltétel a strukturális és kohéziós alapok (Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA), Európai Szociális Alap (ESZA), Kohéziós Alap (KA)), illetve az azokhoz kapcsolódó operatív prog-

I. ábra
A KAP vidékfejlesztési céljai, a speciális célkitűzések és a Hosszú távú jövőkép cselekvési területei közötti összefüggések
(Correlation between the CAP's rural development goals, the special objectives and the goals of the long-term vision)

Forrás: Saját szerkesztés az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/2115 számú rendelete alapján

ramok, valamint a közvetlen bizottsági programok, mint pl. LIFE (*L'Instrument Financier pour l'Environnement*), és a nemzeti programok, vagy a hazai Magyar Falu Program és a KAP Stratégiai Terv együttműködése, koordinációja, amely elvi szinten minden dokumentumban szerepel, de gyakorlati megvalósulása az elmúlt évekhez hasonlóan továbbra sem megoldott.

Kétségtelen előrehaladás, hogy megszűnt az ERFA, ESZA és a KAP közötti területi demarkációs kényszer, így minden alap felhasználható vidéki területeken is, de ebből csak még bonyolultabb lehatárolási szabályok keletkeztek. A projektek párhuzamos finanszírozásának minden áron való elkerülése az alapok, illetve az általuk finanszírozott programok együttműködését nehezessé teszi, a programok egymástól független tervezése sok szempontból egyszerűbb.

A jövőképben használt fogalmak

A jövőkép új, vagy eddig ebben a körben még keveset használt kifejezéseket honosít meg, amelyeket egyre szélesebb körben használ a szakmai közvélemény a vidékfejlesztéssel foglalkozó nagyszámú uniós projekt rendezvényein és publikációiban.

Az EU-s politikáknak, intézkedéseknek a vidék szemszögéből történő vizsgálata – Rural proofing

A szakpolitikák olyan szemszögből történő felülvizsgálata, hogy azok megfeleljenek a vidéki területeken élők és dolgozók céljainak. A Bizottság minden kialakítandó új szabályozás esetén megvizsgálja azok vidéki munkahelyekre, fejlődési kilátásokra, társadalmi jólétre, esélyegyenlőségre vagy a környezeti minőségre gyakorolt hatását. Ebben többek között a területi hatásvizsgálatokra és a vidéki területek helyzetének hatékonyabb nyomon követésére támaszkodik. Nyomon követik, hogy a vidéki területek hogyan integrálódnak az uniós szakpolitikákba, különösen a vonatkozó szakpolitikák

végrehajtásáról szóló rendszeres jelentések révén.

Helyi kormányzás – Local governance

A kormányzás a kormányzati és a nem kormányzati szereplők több területi szinten folytatott folyamatos tárgyalási rendszereként értelmezhető (Finta, 2014).

A kormányzás két fő dimenziója:

- A horizontális dimenzió a helyi tartományt jelenti. Ezt nevezzük helyi kormányzásnak (*local governance*). Tipikus jellemzői a részvétel, a helyi kezdeményezések és az innováció, az önkéntesség (nem kötelező jellegű, a szereplőknek szabad kilépési lehetőségük van) és a partnerek közötti egyenlőségen alapuló interakciók.
- A vertikális dimenzió, vagy többszintű kormányzás (*multi-level governance*) a különböző igazgatási szinteken működő intézmények, illetve az azonos szinten, de a programmegvalósítás különböző területein működő szervezetek közötti kapcsolatrendszer (Finta, 2014).

A helyi kormányzás, vagyis az „ügyek helyben történő intézése” azért vált fontos feladattá, mert sokan felismerték, hogy a globalizálódó világban a helyi kisközösségek tudják megadni azt a kötődést, amelyre az embereknek legtöbbször szükségük van. A „helyi” sok mindent jelenthet, vidékfejlesztés esetében leginkább egy települést vagy közeleli települések szövetségét. A *governance*-t magyarra jobb híján kormányzásnak fordítjuk, de nemcsak a helyi önkormányzatot jelenti, hanem fedi az összes érintettet, tehát az önkormányzaton túl a lakosságot, a civil szervezeteket, a LEADER helyi akciócsoportokat, minden esetben átlátható, részvételen alapuló, befogadó és felelős módon. A fogalom magában foglalja azt is, hogy a közügyekben minden érintett szereplő a maga szintjén valóban vegyen részt, ehhez kapja meg a kellő motivációt, lássa az eredményét. Ez teremti meg a többszintű

kormányzást. A többszintű kormányzás az EU működésének kitűzött és ideális formája, amelyben folyamatos interakcióban állnak az EU intézmények, testületek, ügynökségek, a nemzeti minisztériumok, a különböző területi szinteken működő hatóságok és helyi közösségek. Ennek kiindulópontja, hogy a kezdeményezések és döntések helyi szinten, *helyhez kötöten (place based)* szülessenek, a fejlesztéseket a helyi sajátosságok, területi adottságok messzemenő figyelembevételével hajtsák végre, az összes érintett fél bevonásával (Pámer, 2021). Mindez voltaképpen a *szubszidiaritás* (döntések meghozatala a lehető legalacsonyabb szinten) már régóta létező uniós célkitűzésének továbbgondolása.

Részvételen alapuló megközelítés – participatory approach

Olyan tervezési és működési modell, amely az érintettek – vagyis a vidékfejlesztés esetében a település lakosainak, civil szervezeteinek, vállalkozásainak, önkormányzatának – közvetlen bevonásával alkotja és valósítja meg az adott település fejlesztési koncepcióját, jövőképét. Feltételezi az *egyenrangú felek közötti (peer-to-peer) tanulást, és a társadalmi befogadást (social inclusion)*, vagyis a valamilyen okból hátrányos helyzetben lévő érintettek bevonását is.

Társadalmi innováció – Social innovation

A társadalmi innováció szorosan kapcsolódik az *alulról jövő kezdeményezések (bottom up approach)*, a helyben meghozott döntések témaköréhez, általánosan elfogadott definíciója nincsen. Az ún. technikai innovációk mellett a társadalmi problémák megoldása társadalmi eszközökkel, új szervezetek létrejöttével valósítható meg (Varga, 2017).

A társadalmi innováció a társadalmi gyakorlatok újrakonfigurálása válaszul a

társadalmi kihívásokra, amely a társadalmi jólét eredményeinek javítására törekszik, és szükségszerűen magában foglalja a civil társadalom szereplőinek bevonását (Polman et al., 2017).

A FARMWELL projekt megfogalmazásában¹ a társadalmi innovációk olyan új gyakorlatok, amelyek célja a gazdálkodók társadalmi jólétének javítása, aminek eredménye (1) a gazdálkodók és családtagjaik jobb felismerési képessége és fellépése a társadalmi kihívásokra, és/vagy (2) jobb társadalmi környezet és szolgáltatások a gazdálkodók és gazdálkodó családok és/vagy (3) jobb kapcsolatok a gazdálkodók és más (helyi) társadalmi szereplők között.

A társadalmi innováció olyan összetett tevékenység, amely egy társadalmi probléma (pl. szegénység, munkanélküliség, kirekesztettség, idősellátás, megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása, környezeti pusztulás, de lehet akár hiányzó alpinfrastruktúra, vagy kulturális lehetőség hiánya is stb.) innovatív megoldására irányul. Ahhoz, hogy egy kezdeményezést vagy eredményt társadalmi innovációnak nevezhessünk, fontos, hogy újszerű legyen. Nem kell teljesen eredeti ötletnek lennie, de mindenképpen újszerűnek kell lennie az adott kontextusban a felhasználók vagy az érintettek számára. A társadalmi innováció másik fontos kritériuma a *fejlődés*: hatékonyabbnak, eredményesebbnek kell lennie, mint a már létező alternatívák.

Hálózatosság – networking

A kisléptékű, helyalapú fejlesztések akkor lehetnek hatékonyak, ha egymással és egy koordináló központtal is kapcsolatban vannak, ezáltal segítve az egymástól való tanulást, a problémák megosztását, a jó gyakorlatok terjesztését. A KAP-on belül a hálózatoknak már eddig is nagy hagyó-

¹ <https://farmwell-h2020.eu>

mánya volt. A most létrejött KAP-hálózat² európai szinten összefogja az eddig külön működő vidékfejlesztési, innovációs és értékelési hálózatokat, amelyek nemzeti és uniós hálózattá szélesednek.

A jövőkép céljainak elérése – a Vidékfejlesztési Paktum

A Bizottság a célok elérése érdekében 2022-ben létrehozta a Vidékfejlesztési Paktumot. A Paktum újdonsága, hogy szervezetenként is egyesíti a vidékfejlesztésben kétségkívül együttműködni hivatott EU-s, kormányzati, regionális és helyi szereplőket, állami és önkormányzati tisztviselőket, vállalkozókat, civil szervezeteket, oktatókat és kutatókat.

Milyen vidéki térségeket kell elérni 2040-re a Vidékfejlesztési Paktum értelmében?

1. Harmonikus területfejlesztéssel kialakított vonzó térségeket, amelyek kiaknázzák sajátos potenciáljukat, lehetőségeket teremtenek, és helyi megoldásokat kínálnak a globális kihívások helyi hatásainak kezeléséhez.
2. Olyan térségeket, amelyek részt vesznek a többszintű és a helyi kormányzásban, integrált stratégiákat dolgoznak ki, alkalmazva az együttműködésen és részvételen alapuló megközelítéseket, kiaknázza a személyre szabott szakpolitikai lehetőségeket, valamint a városi és vidéki területek közötti kölcsönös függőségeket.
3. Biztosítják az élelmezésbiztonságot, a gazdasági lehetőségeket, áruk és szolgáltatások elérhetőségét a szélesebb társadalom számára, mint például bio-

termékek, energia, valamint a kiváló minőségű helyi termékek és a megújuló energia, megtartva a méltányos elosztás és részesedés elvét.

4. Dinamikus közösségeket, amelyek a jólétre összpontosítanak, beleértve a megélhetést, a méltányosságot és a megfelelő életminőséget, ahol minden ember jól él és dolgozik együtt, lehetőségeihez mérten.
5. Befogadó, a generációk között szolidáris, méltányos és megújuló közösségeket, melyek nyitottak az újonnan érkezők felé, és elősegítik az esélyegyenlőséget mindenki számára.
6. Virágzó természeti forrásokat megőrző és gyarapító közösségeket, melyeket az Európai Zöld Megállapodás (*European Green Deal*) célkitűzései erősítenek meg, és hozzájárulnak azok megvalósításához, beleértve a klímamelegességet, valamint a természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodást.
7. Olyan közösségeket, amelyek teljes mértékben kihasználják a digitális innováció előnyeit, egyenlő hozzáférést biztosítva a feltörekvő technológiákhoz, lehetővé téve a széles körű digitális eszközhasználatot és a fejlettebb készségek elsajátítását.
8. Amelyek vállalkozó szellemű, innovatív és képzett közösséggé válnak, akik együtt teremtik meg a technológiai, ökológiai és társadalmi fejlődést.
9. Hatékony, hozzáférhető és megfizethető köz- és magánszolgáltatásokkal felszerelt, dinamikus közösségeket, beleértve a határokon átnyúló szolgáltatásokat is, amelyek személyre szabott megoldásokat kínálnak (például közlekedés, okta-

² A Bizottság (EU) 2022/1864 végrehajtási határozata (2022. október 5.) az európai KAP-hálózat szervezeti felépítésének és működési szabályainak meghatározásáról, valamint a 2014/825/EU végrehajtási határozat hatályon kívül helyezéséről, valamint 2021/2115 rendelet, 126. cikk: „Minden tagállam a mezőgazdaság és vidékfejlesztés területén működő szervezetek és közigazgatási szervek, tanácsadók, kutatók és az innováció egyéb szereplői, valamint más szereplők hálózatépítését szolgáló, közös agrárpolitikával foglalkozó nemzeti hálózatot (a továbbiakban: nemzeti KAP-hálózat) hoz létre nemzeti szinten.” „A Bizottság a mezőgazdaság és vidékfejlesztés területén működő nemzeti hálózatok, szervezetek, valamint közigazgatási szervek uniós szintű hálózatépítését szolgáló, közös agrárpolitikával foglalkozó európai hálózatot (a továbbiakban: európai KAP-hálózat) hoz létre.”

tás, képzés, egészségügy és gondozás, szociális élet és kiskereskedelem terén).

10. Olyan közösségeket, amelyek a sokszínűség helyszínei, amelyek a lehető legtöbbet hozzák ki az egyedi adottságokból, tehetségéből és potenciálból.

A Vidékfejlesztési Paktum három fő tevékenysége:

1. Felerősíti a vidéki térségek hangját, hogy az eljusson a politikai döntéshozás magasabb szintjeire, segíti a vidéki szereplők részvételét a döntéshozatalban. Széles körben terjeszti az információt a vidéki területek társadalom számára nyújtott előnyeiről.
2. A Paktum tagjai közötti együttműködés és kölcsönös tanulás rendszerének kialakítása és lehetővé tétele: a Paktum szereplői inspirálják egymást és együttműködnek egymással, a különböző ágazatokkal, valamint a szociális partnerekkel a közös célok megvalósítása érdekében.
3. Ösztönzi és nyomon követi a Vidékfejlesztési Paktum közösség tagjainak önkéntes kötelezettségvállalását a cselekvésre: keretet biztosít a tagok számára, hogy a vidéki jövőképhez hozzájáruló kezdeményezéseket tegyenek.

A Vidékfejlesztési Paktum három tevékenységének koordinálására egy Vidékfejlesztési Paktum Támogató Iroda (*Rural Pact Support Office*) jött létre a Bizottság finanszírozásával, publikációs, prezentációs és kapcsolattartás funkciókkal.

Új kezdeményezések a Hosszú távú jövőképben

A vidéki térségek újjáélesztésével foglalkozó platform

A Bizottság létrehoz egy egyablakos ügyintézési pontként szolgáló platformot a vidéki közösségek, a projektgazdák és a helyi hatóságok számára, amely tájékoztatást nyújt egy-egy adott térségben futó és lezárt projektekről és a finanszírozási lehetőségekről.

Elzárta. Ezáltal a helyi stratégiák készítői informálódhatnak a legjobb gyakorlatokról, az előremutató kezdeményezésekről, illetve, hogy saját térségükben mik valósultak már meg, milyen meglévő alapokra lehet a következő stratégiát felépíteni.

A vidéki területek uniós megfigyelőközpontja

A Bizottság létrehozta a vidéki térségekre vonatkozó adatgyűjtés és -elemzés központját. A központ segíti a vidékfejlesztéssel kapcsolatos szakpolitikai döntéshozatalt, miközben támogatja a cselekvési terv végrehajtását. Feladatai a következők:

- az adatok központosítása és elemzése, kapcsolatot biztosítva az adatforrások között a vidéki területek adatportálján keresztül;
- tájékoztatás a vidéki térségekre vonatkozó uniós kezdeményezésekről;
- az uniós vidékfejlesztési cselekvési terv eredményeinek elemzése.

Szinergiában működik az Eurostattal, a Közös Kutatóközpont (JRC) területi szakpolitikákkal foglalkozó tudásközpontjával és a European Observation Network for Territorial Development and Cohesionnal (ESPON). A Horizont Európa keretében finanszírozott, a vidéki térségekre összpontosító kutatási és innovációs tevékenységek megalapozott tényekkel támogatják majd a vidéki területek megfigyelőközpontját is.

Eszköztár a vidéki területek uniós finanszírozási lehetőségeihez

A vidékfejlesztéshez hozzájáruló alapok közötti szinergiák és kiegészítő jelleg javítása érdekében a Bizottság eszköztárat (*toolbox*) dolgoz ki a vidéki területek uniós finanszírozási lehetőségeihez való hozzáférésre és azok optimális kombinációjára vonatkozóan. Célja, hogy bemutassa a különböző finanszírozási lehetőségeket, és az információkat egyetlen dokumentumban gyűjtse össze, amely a helyi hatóságok, az érdekelt felek, a projektgazdák és az irányító hatóságok számára is hozzáférhető. Az eszköztár támogatja

az integrált területi és helyi fejlesztési stratégiákat, inspiráló megoldásokat és példákat kínálva a vidéki területek számára, hogy az uniós költségvetés kínálta új lehetőségeket teljeskörűen ki tudják használni.

A források kombinált felhasználásával kapcsolatos hazai tapasztalatok

A források kombinált és koordinált felhasználásának korlátait jól mutatják a 2014–2020-as hazai CLLD programmal (*Community Led Local Development*, magyarul közösségvezérelt helyi fejlesztés) kapcsolatos tapasztalatok.

A CLLD a 2014–2020-as programozási időszakban új szakpolitikai eszköz volt a tagországok kezelésében, mely integrált módon az alulról építkező helyi szintű fejlesztéseket támogatta helyi közösségek bevonásával, a legalább 10 ezer fő lakosságú városi akcióterületeken³. A CLLD alapvetően a LEADER gyakorlatát ültette át a városi közösségek fejlesztése érdekében. A CLLD, a Bizottság szándékai szerint, a kombinált forrásfelhasználást könnyítette volna, mivel folyamatos probléma volt már a LEADER HACS-ok szintjén, hogy elméletileg több alaptól származó forrásokat használhatnának, de az időbeli és a szabályozásbeli koordinálatlanság miatt gyakorlatilag csak a vidékfejlesztési programra támaszkodhattak. Ezen kívánt segíteni a CLLD, amely városi területeken is lehetővé tette HACS-ok alakítását. Elméletileg lehetőség lett volna város-vidéki HACS-ok alakítására is – nagy lépést téve ezzel a vidékfejlesztés lehetőségeinek szélesítése felé –, amelyek ERFA, ESZA és EMVA forrásokat is használhattak volna, de az OP-k és a Vidékfejlesztési Program kombinálása az adminisztratív korlátok miatt lehetetlennek bizonyult, így maradt a TOP-on belül az önálló intézkedés, két uniós alap felhasználásával.

A hazai gyakorlatban a CLLD a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program

(TOP) 7. prioritását képezte, a helyi közösségek megerősítése, a városok kulturális és közösségi életének megújítása érdekében.

Az értékelések szerint (ME 2021, 2022, HBH 2020) a városok a CLLD eszközt a közösségi és kulturális infrastruktúrák más forrásból nem támogatott fejlesztési forrásaik pótlására, valamint különböző célú közösségi identitás és szemléletformálást célzó programok megvalósítására használták. A célok megvalósításához ugyanakkor nem állt rendelkezésre elegendő forrás, főként, hogy minden projektet támogattak, ezzel viszont a városok az általuk szükségesnek ítélt forrásnak csak a felét kapták meg.

A CLLD lehetőséget teremthetett volna a kreatív fiatal startupok megtartására, a vállalkozói szemlélet terjesztésére, a kulturális fogyasztás helyi szokásainak alakítására, végül összességében a helyi gazdaságszerkezet modernizációjára a hazai közép- és kisvárosokban (ME, 2021). A lecsökkentett forrás, párosulva a LEADER-nél már tapasztalt adminisztratív nehézségekkel: a lassú döntéshozattal (ami a helyi döntéselőkészítés miatt érdemben nem is rövidíthető), a túlzott adminisztratív terhekkel mind a HACS-ok, mind az irányító hatóságok, mind a kifizető ügynökség szintjén, valamint az elszámolás bonyolultságával végül oda vezettek, hogy a jelenlegi programozási időszakban (2021–2027) egyetlen hazai OP sem tervezett CLLD eszközt, leszámítva természetesen a KAP Stratégiai Tervet, ahol a LEADER eszközt kötelezően tervezni kell az EMVA forrás 5%-a erejéig.

Míndez annak ellenére történt, hogy a CLLD eszköz eredményességét az eszköz kedvezményezettjei jónak tartották. Képes volt új pályázókat bevonni, a helyi szereplőket aktivizálni és alulról jövő kezdeményezéseket generálni, továbbá a program pályázati lehetőséget nyújtott olyan szervezetek számára is, amelyek más EU-s programokból kimaradtak (HBH, 2020).

³ <https://progressmentor.hu/clld/>

A vidékfejlesztés és a Hosszú távú jövőkép a magyar KAP Stratégiai Tervben

Ahhoz, hogy megállapíthassuk, mennyiben vette figyelembe a magyar tervezés a Hosszú távú jövőkép céljait, mennyiben volt lehetséges egyáltalán e célokat követni, át kell tekinteni a tervben szereplő beavatkozásokat, illetve a beavatkozásokhoz tartozó tervezett forrásokat.

A jövőkép, mint láttuk, a vidéki *társadalmi innováció, a helyi kormányzás, a részvételen alapuló megközelítés* megvalósítását tekinti az egyik fő célnak, a többi cél elérése alapjának.

A magyar terven belül az EMVA által társfinanszírozott források (II. pillér) alapján 53% a gazdasági fejlődéshez, 37% a környezethez és 10% a megújuló vidékhez (települések és közösségek) köthető célok aránya, ezt egészíti ki az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMGA) forrásból (I. pillér) 85% a gazdasági fejlődésre, 15% a zöld jövőre. A II. pillér 54%-ot, az I. pillér 46%-ot tesz ki a forrásokból. A település- és közösségi fókuszú vidékfejlesztési intézkedések (RD42, 43, 49, 50, 51, 52, 56, 57, 61, 08 és 11) 637,52 millió eurót tesznek ki, jelentősebb forrása az infrastruktúra beavatkozásoknak, a LEADER-nek és a diverzifikációnak van (2. táblázat), de még az említett vidékfejlesztési intézkedések együtt is csak a KAP ST 4,34%-át, a II. pillér 8,04%-át teszik ki (1. táblázat), ami így a Hosszú távú jövőkép céljait csak kismértékben tükrözi, és ez általános jelenség a tagországok körében.

A magyar KAP Stratégiai Terv a Hosszú távú jövőkép céljait külön nem hangsúlyozza, de természetesen az együttműködésre alapuló beavatkozásokban megjelennek. A jövőkép céljait erősítő beavatkozás a tervben a Vidékfejlesztési együttműködés a Rövid Ellátási Láncok (REL) fejlesztéséért, a Vidékfejlesztési együttműködés a társadalmi vállalkozások fejlesztéséért, a Vidékfejlesztési együttműködés a térségi ak-

tív- és ökoturisztikai fejlesztésért, a Vidékfejlesztési együttműködés a biomassza-alapú gazdaság fejlesztéséért, a Vidékfejlesztési együttműködések a kistelepülések digitális átállásának támogatásáért (okos falu), az Európai Innovációs Partnerség (EIP) és a LEADER. Természetesen elképzelhető, hogy a többi együttműködési beavatkozás, mint pl. a termelői csoportok, az öntözési közösségek vagy a minőségrendszerek is valósítanak meg társadalmi célokat, de ezeket alapvetően mezőgazdasági jogcímekeknek tekintjük.

Ezeket a beavatkozásokat azért kellett az alaprendeletnek megfelelően együttműködésként tervezni, hogy ez is ösztönözze az új, közösségi megoldások elterjedését. Ezt a célt sikerült elérni, bár megjegyezzük, hogy a hasznos társadalmi hozadék mértékét csökkentti, hogy az együttműködéssel több kockázat is jár: a több szereplő, az együttes pályázás, a közös felelősség, adott esetben a közös beruházás, ennek elszámolása, tulajdonjoga, fenntartása, szabályozása mind az irányító hatóság (IH), mind a Kifizető Ügynökség (KÜ) számára nagy kihívást jelent, és a pályázói kedvet negatívan is befolyásolhatja.

A KAP ST 8. célkitűzéséhez (SO8), mint a mezőgazdaságnál tágabban értelmezett, a vidékfejlesztésen belül a településfejlesztéshez kapcsolható, de a társadalmi innovációban szerepet nem játszó beavatkozások még a Vidéki infrastruktúra fejlesztés tanyákon, a Vidéki infrastruktúra fejlesztés kistelepüléseken, továbbá a Generációs megújulás induló vidéki és fiatal erdőgazdálkodó vállalkozók támogatásával és a Mezőgazdasági termelők tevékenységének diverzifikációja, épp a relatíve legnagyobb forrással rendelkező vidékfejlesztési intézkedések.

A többi tagország KAP stratégiai terveit nem tudjuk ilyen mélységig elemezni (nem lehetséges megállapítani, hogy mely beavatkozásokat tekintik települési és közösségi vidékfejlesztésnek), de azt tudjuk, hogy az EMVA források 7 százalékánál egyik tagor-

I. táblázat

A magyar KAP ST forrásai, ezeken belül a fenti, szorosan vett vidékfejlesztési beavatkozások forrásainak aránya
(The resources of the Hungarian CAP SP, including the proportion of the resources of the settlement and community-focused rural development interventions mentioned above)

	Millió EUR	Ebből a település és közösségi központú vidékfejlesztési intézkedések
KAP Terv összesen	14 687,860	4,34%
KAP Terv II. pillér	7 921,829	8,04%

Forrás: Magyar KAP Stratégiai Terv 2023-27, saját leválogatás

2. táblázat

A település- és közösségi fókuszú vidékfejlesztési intézkedések tervezett forrása a magyar KAP ST-ben
(The planned sources of settlement and community-focused rural development measures in the Hungarian CAP SP)

Beavatkozás kódja	Beavatkozás	Forrás (millió EUR)	%
RD42	Vidéki infrastruktúra fejlesztés tanyákon	41,10	6,4
RD43	Vidéki infrastrukturális fejlesztés kistelepüléseken	232,87	36,1
RD 49	Rövid Ellátási Láncok	4,38	0,6
RD50	Társadalmi vállalkozások	4,38	0,6
RD51	Térségi aktív- és ökoturisztika	4,38	0,6
RD52	Biomassza-alapú gazdaság	4,38	0,6
RD56	Okos falu	4,38	0,6
RD57	LEADER	174,00	27,3
RD61	Európai Innovációs Partnerség	36,16	5,6
RD08	Generációs megújulás induló vidéki és fiatal erdőgazdálkodó vállalkozók támogatásával	19,17	3,1
RD11	Mezőgazdasági termelők tevékenységének diverzifikációja	112,32	17,6
Összesen		637,52	100

Megjegyzés: forrás euróban, amely tartalmazza az uniós forrást, a magyar társfinanszírozást, és az ún. top up-ot, vagyis a kiegészítő nemzeti finanszírozást is.

Forrás: Magyar KAP Stratégiai Terv 2023-27, saját leválogatás

szág sem szán többet LEADER-re, továbbá az együttműködési beavatkozások részaránya minden tagországban kisebb, mint Magyarországon, így elmondható, hogy a település-központú vidékfejlesztés mintegy 10%-ot tesz ki az egyes KAP tervekből.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a Hosszú távú jövőképben szereplő erősebb, összekapcsolt és virágzó vidéki területeken folyta-

tott fejlesztések finanszírozását legnagyobb részben nem a KAP fogja végezni, nem elfelejtve persze, hogy ugyanakkor a KAP II. pilléren túl az agrárpolitikai intézkedések (tehát a KAP I. pillér) is hozzájárulnak ezen célok megvalósulásához. A reziliencia esetében ugyanakkor a KAP mezőgazdasági és erdészeti beavatkozásai nagymértékben hozzájárulnak a jövőkép céljaihoz.

Új, a társadalmi innovációt szolgáló beavatkozások a 2023–27-es magyar KAP Stratégiai Tervben

A magyar KAP tervben két olyan együttműködési beavatkozás található, az Okos falu és a Társadalmi vállalkozások, amelyek már a Hosszú távú jövőkép szellemében fogalmazódtak meg, és teret adnak a társadalmi innovációnak, inkluzív, helyalapú fejlesztést tesznek lehetővé, valamint hozzájárulnak az összekapcsolt, illetve a virágzó vidéki területek fejlődéséhez.

Vidékfejlesztési együttműködések a kistelepülések digitális átállásának támogatásáért (Okos falu)

Ahhoz, hogy az Okos falu beavatkozás hátterét megértsük, először is definiálni szükséges, hogy mit értünk okos falu alatt. Ez azért is fontos, mert az „okos” jelzőhöz az utóbbi években sokaknál a „digitális” tartalom társul, az Okos falu elnevezés alatt tehát sokan leegyszerűsítve annyit értenek, hogy a falu rendelkezik vezetékes internethálózattal, esetleg ingyenes wifi lefedettséggel a falu teljes területén.

Ehhez képest a jelenleg elfogadott definíció szerint az okos falvak olyan vidéki közösségek, amelyek a helyi szinten felmerülő kihívásokra válaszul innovatív megoldásokat dolgoznak ki. A meglévő helyi erősségekre és lehetőségekre építve, részt vesznek a területeik fenntartható fejlődését elősegítő folyamatban. *Részvételen alapuló megközelítéssel* keresztül dolgozzák ki és hajtják végre a gazdasági, társadalmi és környezeti feltételek javítására irányuló stratégiájukat, különösen az innováció előmozdítása, valamint a digitális technológiák által lehetővé tett megoldások használata révén. Az okos falvak számára hasznos a *vidéki és városi területek más közösségeivel és szereplőivel*

való együttműködés és szövetség. Az okos falu stratégiák kezdeményezése és megvalósítása során a falvak építhetnek a már meglévő kezdeményezésekre, és *különböző köz- és magánforrásokból juthatnak finanszírozáshoz* (Ocskó, 2022).

A definíció nem megfelelő módon rímeli a Hosszú távú jövőkép négy cselekvési területére is: az okos falvaktól is az erősebb, összekapcsolt, reziliens és virágzó települések megteremtését várjuk el.

Az okos falu stratégiák legfontosabb kritériumai:

- innovatív kezdeményezésből indulnak, amely lehet digitális innováció, de minden egyéb is
- adott helyzet megváltoztatására irányulnak
- kihívásra kívánnak választ adni
- a helyi közösség részvételére építenek
- társadalmi innovációt valósítanak meg, tehát új társadalmi/közösségi gyakorlatokat hoznak létre.

A digitalizáció tehát önmagában nem célja az okos falu stratégiáknak, főleg, ha nincsen hatással a közösség életére. Mivel ma már nehezen képzelhetők el innovatív megoldások a digitális technológiák alkalmazása nélkül, a technológiák többnyire részei a koncepciónak, de nem ezek kiépítése a cél, hanem az adott problémák megoldása.

Minden esetben alapvető eleme az okos falu stratégiáknak a *lakosság digitális készségeinek és képességeinek javítása* képzés és ismeretterjesztés révén, hiszen bármilyen új technológia vagy innovatív megoldás csak akkor lehet eredményes, ha azt használni is tudják az érintettek.

A Smart Rural 21 projekt⁴ alapján a vidéki közösségek legfontosabb problémái, amelyekre az okos falu stratégia koncentrálnak:

- elnéptelenedés, előregedés
- fiatalok elvándorlása
- korlátozott szolgáltatások

⁴ A Smart Rural 21 projekt az Európai Bizottság (DG AGRI) által támogatott két és fél éves projekt volt, amelynek általános célja a falvak előmozdítása és ösztönzése az intelligens falusi megközelítések és stratégiák kidolgozására és végrehajtására Európa-szerte, valamint következtetések levonása és a jövő támogatása, politikai beavatkozások az okos falvakra.

- közlekedési összeköttetések, helyi közlekedés javítása
- oktatási létesítmények fejlesztése
- egészségügyi létesítmények fejlesztése
- a természeti környezethez kapcsolódó kihívások
- hulladékfelhasználás, körkörös gazdaság
- a víz/talaj/levegő(minőség)hez kapcsolódó kihívások
- vállalkozásfejlesztés, munkahelyteremtés
- rövid ellátási láncok, mezőgazdasági technológiák fejlesztése
- megújuló energia használata
- természeti erőforrások jobb kihasználása
- alkalmazkodás a klímaváltozáshoz
- a környezeti állapot és a biodiverzitás megőrzése
- kulturális örökség gondozása, turizmusfejlesztés stb.

A magyar KAP Stratégiai Tervben szereplő Okos falu beavatkozásra az együttműködések szabályai vonatkoznak, amely legalább két szereplő közös pályázatát feltételezi, a két szereplőből legalább az egyiknek települési önkormányzatnak kell lennie.

Egy jó okos falu stratégiával vagy koncepcióval szemben az elvárások szintén kiolvashatóak a Hosszú távú jövőképből: a megalkotásba és a végrehajtásba be kell vonni minden érintettet, támaszkodni kell az EU-s és a hazai források teljes kínálatára, létező problémára kell reagálni, amelynek megoldása valószínűsíthető a stratégia végrehajtása által.

Felmerülhet a kérdés, hogy mi a különbség egy okos falu stratégia és egy LEADER helyi fejlesztési stratégia között. A válasz a léptékben van: a LEADER-ben több falunak kell együttműködnie, a helyi akciósoportnak külön infrastruktúrát kell fenntartania, dedikált forrást kell láthatóan elköltenie. Az okos falunál *elég egy-egy problémát kiválasztani, a lényeg*

a végrehajtható stratégia, de még formális stratégia sem szükséges, csak legyen leírt, következetes, eredményorientált koncepció. A stratégiának alapvetően egy településre kell vonatkoznia, de vonatkozhat pár szomszédos településre is, és nincsen kötött formája, mint a LEADER helyi fejlesztési stratégiának. A végrehajtáshoz nem csak, vagy akár nem is elsősorban a KAP források felhasználását kell tervezni. Elmondható, hogy ideális esetben jól ki tudja egészíteni a helyi fejlesztési stratégiát, de jobban tud reagálni az adott település egyedi igényeire. Nem véletlen, hogy a legtöbb tagország nem is tervezett külön Okos falu beavatkozást, hanem a helyi akciósoportokra bízta, hogy ismertessék meg a hozzájuk tartozó településekkel a koncepciót és ösztönözzék őket okos falu stratégia létrehozására.

A magyar KAP Stratégiai Terv ilyen szempontból kifejezetten előremutató, mivel önálló beavatkozást és költségvetési sort tartalmaz az okos falu stratégiák megvalósítására, így biztosítja ezeknek az együttműködéseknek a pénzügyi forrását. Az együttműködési forma elősegíti *a részvételen alapuló tervezést, a társadalmi befogadást.* A sikeres megvalósítás szűk keresztmetszete várhatóan nem a stratégiák megalkotása, hanem a korábban említett elszámolási nehézségek miatt az együttműködések megvalósítása lesz. Ezért várhatóan az egy vállalkozó által megvalósítható, közös érdekeket szolgáló megoldások lesznek a legegyszerűbben végrehajthatók.

Jó megoldás lehet a stratégiák megvalósítására *a források diverzifikálása:* az Okos falu együttműködésből főként a stratégia elkészítését és a hozzá kapcsolódó költségeket (műhelymunkák, szakértői díjak, elemzések készítése, felmérés, képzés stb.) lehet fedezni egyes szolgáltatások és kisebb beruházások⁵ társaságában, a többi beru-

⁵ A beruházások esetében a 2021/2115 rendelet 73. cikkét mindig figyelembe kell venni, melynek értelmében termelő beruházások csak max. 65% intenzitással támogathatók, infrastruktúra és nem termelő beruházások esetén ez 100% lehet.

házás megvalósítására pedig a KAP másik intézkedéséből – pl. a „Vidéki infrastrukturális fejlesztés kistélepüléseken” vagy a biomassza együttműködés, REL stb. –, vagy más operatív programok (OP-ok) intézkedéseiből lehet pályázni, illetve a Magyar Falu Program is biztosíthat forrást, amelyeket egy önkormányzat vagy egy cég együttműködés nélkül, önállóan is megpályázhat. A sokszínű forrásszerkezetnek ugyanakkor megvan az a hatalmas kockázata, hogy a forrásokat ugyan elméletileg össze lehet gyűjteni, azonban a kiírások, a feltételek különbözősége és főleg a kiírások időpontjainak koordinálatlansága, a bírálatok elhúzóda miatt az egymásra épülő beruházások/képzések sokszor nem valósíthatók meg.

Vidékfejlesztési együttműködés a társadalmi vállalkozások fejlesztéséért

A társadalmi vállalkozások támogatását megalapozó beavatkozás indokoltságának vizsgálatához is szükséges a *fogalom definiálása*, mivel a közvéleményben a lehető legkülönbözőbb jelentéstartalmak kötődnek hozzá. A „social” eredeti jelentésrelációja (társadalmi, szociális) a magyar nyelvben felülíródott: a „társadalmi” helyett/mellett erőteljesebbé vált a „szociális” (rászoruló, segítségre, támogatásra váró) jelentéstartalom, amely kevéssé fejezi ki az eredeti „társadalmi” jelentés tartalmát. Ennek csak egy szegmensét jelenti a magyar nyelvben szinte kizárólagossá vált „szociális” értelmezés. Mások az egyértelműség érdekében a szociális helyett a szolidáris gazdaság kifejezést használják, de ez csak még messzebb vezet, hiszen a szolidáris gazdaság leginkább egy társadalmi modellt fed, nem egy vállalkozási formát⁶.

Az említett értelmezések erősen szűkítik a társadalmi vállalkozás fogalmát, amely

a nyugat-európai és a magyar szóhasználatban is sok változáson ment keresztül az utóbbi harminc évben (Csoba, 2020).

Az Európai Bizottság definíciója szerint⁷, a társadalmi vállalkozás *a gazdaság olyan szereplője, amelynek fő célja a társadalmi hatás kifejítése, nem pedig a tulajdonosok vagy részvényesek profitszerzése. Működése során vállalkozói és innovatív módon árukat és szolgáltatásokat kínál a piac számára, nyereségét pedig elsősorban társadalmi célok megvalósítására fordítja.*

A jelenleg is használatos hazai társadalmi vállalkozás fogalmat egy 2015-ös Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) kiírás fogalmazta meg: „társadalmi vállalkozásnak tekinthetőek azon nonprofit és civil szervezetek, amelyek társadalmi célkitűzéseik mellett üzleti területen megvalósítható célkitűzésekkel is rendelkeznek, gazdálkodásuk eredményét a társadalmi cél érdekében visszaforgatják, költségvetésükben és szervezeti működésükben érvényesítik a *részvételen alapuló döntéshozatal elvét*” (NGM 2015, 6.). Itt rögtön meg kell jegyezni, hogy a 2021–2027-es programozási időszakban már *egyetlen OP-nak sincs specifikus kiírása a társadalmi vállalkozások számára*, részben éppen azért, mert már nem csak nonprofit tevékenységet végző vállalkozásokról van szó, így elindulhatnak bármely más pályázaton is. Más kérdés, hogy a kötelező önrészt egy társadalmi célokot követő vagy felvállaló, tehát sokszorosan nehezebb feltételekkel induló vállalkozás egyáltalán nem biztos, hogy ki tudja állítani, így számukra a 100%-os finanszírozás a legtöbb esetben alapfeltétel lenne. Ilyen mértékű megkülönböztetéshez ugyanakkor a „társadalmi vállalkozás” minősítést egyértelmű kritériumokhoz kellene kötni,

⁶ Sokak számára, főleg a mezőgazdaság terén, a társadalmi vállalkozás kizárólag a szociális szervezeteket fed, még úgy is, hogy a jelző nélküli szervezeteket és a szociális szervezeteket közötti különbség sem világos sokaknak. Valószínű a leírt „hátrányos helyzetű” jelentéstartalom a döntő, a társadalmi vállalkozás tehát hátrányos helyzetűek valamiféle foglalkoztatását végző szervezeteket lenne. Mindezekon felül sokan a nonprofit formát is a társadalmi vállalkozások ismérveként azonosítják.

⁷ https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en

ami még nem történt meg, és a minősítő szervezet léte is kérdéses.

A társadalmi vállalkozások a társadalmi célokat a vállalkozói szellemmel ötvözik. Ezek a szervezetek szélesebb társadalmi, környezeti vagy közösségi célok elérésére összpontosítanak. Az Európai Bizottság célja, hogy kedvező pénzügyi, adminisztratív és jogi környezetet teremtsen ezeknek a vállalkozásoknak, hogy az azonos szektorban működő más típusú vállalkozásokkal egyenrangúan működhessenek. A 2011-ben elindított Kezdeményezés a társadalmi vállalkozásért (Social Business Initiative) olyan intézkedéseket határozott meg, amelyek valódi változást hoznak és javítják a társadalmi vállalkozások helyzetét.

Az Európai Bizottság a következő vállalkozásokat sorolja a társadalmi vállalkozások alá:

- Amelyek számára a közjó társadalmi célja a kereskedelmi tevékenység oka, gyakran magas szintű társadalmi innováció formájában
- Azok, amelyek a nyereségüket főként e társadalmi cél elérése érdekében fektetik be újra
- Olyanok, ahol a szervezési mód vagy a tulajdonosi rendszer a vállalkozás küldetését tükrözi, demokratikus vagy részvételi elveket alkalmazva, vagy a társadalmi igazságosságra összpontosítva

Szintén a Bizottság állapítja meg, hogy a társadalmi vállalkozásoknak *nincs egységes jogi formája*. Sok társadalmi vállalkozás szociális szövetkezet formájában működik, néhányuk garanciális magáncéggént van bejegyezve, van, amelyik kölcsönös, sok pedig nonprofit elosztó szervezet, mint például a segélyszervezetek, egyesületek, önkéntes szervezetek, jótékonyossági szervezetek, vagy az alapítványok.

Sokszínűségük ellenére a társadalmi vállalkozások elsősorban az alábbi 4 területen működnek:

- Munkapiaci integráció – fogyatékkal élők és munkanélküliek képzése és integrációja

- Személyes szociális szolgáltatások – egészségügy, jólét és orvosi ellátás, szakmai képzés, oktatás, egészségügyi szolgáltatások, gyermekgondozási szolgáltatások, idősek számára nyújtott szolgáltatások vagy hátrányos helyzetűek segélyezése
- Hátrányos helyzetű térségek helyi fejlesztése – társadalmi vállalkozások távoli vidéki területeken, városrészek fejlesztési/rehabilitációs programok, fejlesztési támogatások és fejlesztési együttműködés harmadik országokkal
- Egyéb – beleértve az újrahasznosítást, a környezetvédelmet, a sportot, a művészetet, a kultúrát vagy a történelmi megőrzést, a tudományt, a kutatást és az innovációt, a fogyasztóvédelmet és az amatőr sportot.

Céljaik és tevékenységük pedig a következőképpen foglalható össze:

I. A társadalmi vállalkozások olyan *kritikus társadalmi problémákra adnak vállalkozó szemléletű, hatékony és hatásos megoldást*, amelyekre az állami ellátórendszerek és a piaci szereplők nem vagy nehezen tudnak megoldást nyújtani. Jól ismerik az érintett csoportot (pl. értelmi fogyatékos emberek, tartós munkanélküliek, romák, idősek stb.), közvetlen elérésük van (általában helyben), képesek társadalmi tőkét mozgósítani, rugalmasak, és innovatív modelleket vezetnek be a különleges igények kezelésére. Céljuk az árbevételen alapuló fenntarthatóság, ami kiegészülhet állami támogatással (pl. fogyatékos munkavállalók bértámogatása, támogatott hitelek, pályázatok stb.).

II. A társadalmi vállalkozások számos szinten *a társadalmi innováció mozgatórugói*:

1. ügyfeleik és vevőik változó szükségleteire gyorsan és megfelelően tudnak reagálni az üzleti modelljük elemeinek innovatív kombinációja révén
2. olyan modelleket tudnak kikísérletezni és tesztelni, amelyek siker esetén terjeszthe-

tők, illetve amelyeket a *mainstream* vállalkozások is át tudnak venni, pl. hogyan lehet kis- és őstermelőkből jól működő beszállítói láncot építeni.

A Hosszú távú jövőképből szereplő elvárás, a társadalmi innováció így éppen a társadalmi vállalkozások keretében való-sítható meg leginkább.

Társadalmi vállalkozások az agráriumban Magyarországon

Magyarországon az 1990-es évek vége óta léteznek társadalmi vállalkozások; számuk és sokszínűségük egyre növekszik. Sokféle társadalmi és környezeti problémára adnak választ, sokféle iparágban jelen vannak, sokféle üzleti modellt követnek, és számos jogi formában léteznek. Jellemzően mikro- és kisvállalkozások – kft.-k, nonprofit kft.-k –, vagy szociális szövetkezetek, amelyeknél kifejezett cél a foglalkoztatás is.

A mezőgazdaság és az élelmiszer-feldolgozás gyakori tevékenységeik, mivel vidéken, helyben végezhető, és helyi vagy a munkaerőpiacra nehezen integrálható embereknek (pl. fogyatékkal élőknek, tartós álláskeresőknél, pályakezdőknek, időseknek) biztosítanak munkalehetőséget. Ilyen ma is működő vállalkozások foglalkoznak például falusi turizmussal, helyi élelmiszer-termeléssel és -értékesítéssel, kistermelők hálózatba szervezésével, környezetbarát technológiák bevezetésével, közétkeztetéssel, biogazdálkodással vagy közösségi mezőgazdálkodással. A társadalmi vállalkozások így nagy számban és sokféle működési formában jöhetnek szóba agrár/vidékfejlesztési támogatás szempontból.

A hazai élelmiszer-gazdaság területén működő társadalmi vállalkozások jelentős hatást gyakorolnak a helyi munkaerőpiacra, a helyi gazdaságra és társadalomra. A foglalkoztatási hatáson túl, jelentős szerepük van a helyi termékinálat bővítésében, közszolgáltatások nyújtásában (pl. szociális bolt üzemeltetése vagy piacszervezés), és sok helyen fontos piacot teremtenek a helyi

őstermelők, kistermelők számára akár saját boltban vagy közösségi mezőgazdálkodás keretei között, lehetővé téve a helyben megtermelt, jó minőségű, egészséges élelmiszerekhez való hozzáférést.

Az agráriumban működő társadalmi vállalkozások egyes speciális típusai

Szociális/szolidáris farmok

A szociális farm a mezőgazdasági, vidéki és társadalmi hatás aspektusokat ötvözi egy vállalkozás formájában. A szociális farm mentális és fizikális jóllétet, gyógyulást, illetve ismeretátadást elősegítő szolgáltatásokat nyújt a mezőgazdasági munkába történő bevonással. Három altípusát különböztetik meg: a *rehabilitációs farm* fő jellemzője a hátrányos helyzetű személyek bevonása a szociális intézmény keretei között folytatott foglalkoztatás keretében. A *gondoskodó farm* hátrányos helyzetű személyeket von be a mezőgazdasági tevékenység végzésének helyén. A *társadalmi farm* fő jellemzője a szemléletformálás és/vagy a foglalkoztatás (Kajner és Jakubinyi, 2016). A Szimbiozisz Alapítvány Baráthegyi Majorsága pl. megfelel mindhárom kategóriának. Az 5 hektáros majorságban többek között kertészet, állattenyésztés és sajt manufaktúra működik, fogyatékos és megváltozott munkaképességű emberek képzése és foglalkoztatása mellett.

Szociális szövetkezetek

A szociális szövetkezetek a *társadalmi vállalkozások egy lehetséges jogi formája, de korántsem az egyetlen*, és sok esetben nem is a legmegfelelőbb. A szociális szövetkezet legfontosabb célja a hátrányos helyzetű emberek foglalkoztatása, nem feltétlenül az agrár- vagy élelmiszeripari ágazatban. A statisztikai besorolás alapján a szövetkezetek többsége a szolgáltató szektorban működik. Ugyanakkor ha csupán az egyes fő tevékenységek tartalmát vizsgáljuk, megállapítható, hogy az egyes tevékenységek igen szorosan kötődnek az agráriumhoz (zöld-

ségkereskedelem, erdészeti szolgáltatás), illetve általában a vidékhez, vidéki jelleghez (falusi turizmus, borturizmus). Ahol például a munkaerő-kölcsönzés jelenik meg szolgáltatásként, ott a munkaerőt gyakran a szőlő- és gyümölcsstermesztésben alkalmazták, az ipari tevékenység pedig sokszor a mezőgazdasági termékek feldolgozását takarja (pl. gyümölcslegyártás). A társadalomban mindig létezik egy olyan réteg, amely az elsődleges munkaerőpiacon különböző okok miatt nem képes elhelyezkedni, az alacsonyabb szintű foglalkoztatása (pl. közmunkaprogram) viszont a humán erőforrás pazarlását jelentené. Az ilyen típusú foglalkoztatás jelenleg optimális szervezeti kereteit a szociális szövetkezetek jelentik.

Nonprofit gazdasági társaságok (például nonprofit kft.)

A nonprofit gazdasági társaság létrehozásának nem feltétele, hogy feltétlenül a társadalmi közös szükséglet kielégítésére törekedjen. A nonprofit gazdasági társaság sajátos működéssel létrehozott olyan társaság, amely nem tagjai jövedelemszerzésére irányul. A társaság üzletszerű gazdasági tevékenységet csak kiegészítő jelleggel folytathat. A társaság nyeresége a tagok között nem osztható fel. Ilyen pl. Magyarországon a kormány által alapított Digitális Jólét Nonprofit Kft..

Az agrártevékenységet végző társadalmi vállalkozások támogatásával kapcsolatos speciális problémák

A társadalmi vállalkozások támogatásával kapcsolatban a legfőbb gondot a KAP Stratégiai Terven belül azok az általános szabályok jelentik, amelyek szerint a KAP-ból támogatott vállalkozások árbevételének 40%-a mezőgazdasági tevékenységből kell származzon, továbbá a vállalkozásnak vidéki területen kell működnie. A tipikus magyarországi modellben (mint amilyen pl. a már említett Szimbíózis Alapítvány) a társadalmi vállalkozások városi területen működnek

(ide könnyebb eljuttatni a csökkent munkaképességű dolgozókat, sok esetben városi rehabilitációs/ápolási intézményekből vagy az otthonukból, akik a munkaerő legnagyobb részét adják). Tevékenységében pedig a legszélesebb spektrumon mozog a turizmustól a kisléptékű élelmiszer-feldolgozásig és a szolgáltatásokig, amelyen belül a 40% agrárárbevétel nem biztos, hogy sikerül elérni.

A pályázati felhívás elkészítésekor ezért figyelmet kell fordítani arra, hogy ezek a megszorítások ne zárjanak ki a beavatkozás céljának megfelelő fejlesztéseket és kedvezményezetteket.

ÖSSZEGZÉS

Az EU hosszú távú vidéki jövőképében a vidéki területek fejlesztése kapcsán a KAP csak egy a finanszírozást lehetővé tevő források közül, a négy cselekvési területnek pedig csak részben vannak agrárvonatkozásai. A vidéki területeken jellemzően az agrártevékenységet végzők aránya már jóval a szolgáltatások és az ipari vállalkozások aránya alatt van. *A fejlesztéspolitika (területfejlesztés) és a vidékfejlesztés elválasztása így már meghaladott, az együttműködés viszont nehezen megvalósítható gyakorlat.* Fontos kérdés, hogy a finanszírozási szerkezet, az EU-s és a hazai intézményrendszer, és a programok végrehajtásának mechanizmusai mikor lesznek képesek a vidéki területek változásait követni. A vidékfejlesztési cselekvési terv tartalmaz megoldási javaslatot a mozaikos finanszírozás áthidalására (eszköztár, toolbox). Várhatóan a gyakorlat mutatja majd meg, hogy ez a megoldás működik-e. Az előzmények nem túl biztatóak: a legutóbbi kezdeményezést, a CLLD-t, amely a 2014–2020-as programozási időszakban a források kombinálását tűzte ki célul, sok tagországban, így nálunk sem folytatják 2021–27-ben, alapvetően a végrehajtás túl bonyolult és nehézkes volta miatt, amely egy bizonyos ponton túl már nem is egyszerűsíthető.

A vidéki térségekre jutó erőforrásokat pe-

dig szükség lenne egységesíteni, különösen a leszakadó térségek hanyatlásának megállítására koncentrálni. Ezekben a térségekben az agrárpolitika igen keveset tud tenni: szociálpolitikai eszközökre és más típusú finanszírozásra van szükség. Az EU-s források elhúzódo kiírása, pályázatátása, elbírálása, kifizetése, az előfinanszírozás követelménye nem teszik lehetővé a gyors reagálást a szociális problémákra, a szükséghelyzetekre. Általánosítva is kimondhatjuk, hogy az EU-s források és az intézményrendszer a lecsúszó vidéki térségek életszínvonalának javításában csak kismértékben tud részt venni, a KAP-ból származó jövedelmek nem a vidéki közösségek lehetőségeit bővítik.

Ami valóban kiteljesíthetné a vidékfejlesztési eszközöket, az a koordinált forrásfelhasználás lehetősége lenne, ami jelenti EU-s és hazai szinten az alapok és költségvetési források szabályozásának összehangolását, vagy nemzeti szinten pl. a vidéki térségekre vonatkozó kiírások időbeli és térbeli összehangolását. Erre mindig megvan a szándék,

de a végrehajtás annál több buktatóval terhelt. A vidékfejlesztési cselekvési terv talán legfontosabb feladata lenne, hogy a vidék fejlesztését egységes politikaként jelenítse meg, és ehhez biztosítson forrásokat is, akár különböző EU-s és EU-n kívüli alapokból, de mindenképpen koordinált módon. A koordináció hiánya uniós szintű probléma, mivel nincsenek összehangolva az alapokat szabályozó jogszabályok sem, a végrehajtás során pedig mindig a kifizető ügynökségek papíron biztos eljárásrendjei kerülnek előtérbe, szemben a közösségi fejlesztéseknél különösen fontos rugalmassággal. Helyi szinten ugyanakkor több biztató példa is van rá, hogy pl. LEADER helyi akciócsoportok sikeresen kombinálják a különböző EU-s és hazai forrásokból finanszírozott projekteket. Ennek tudatában a Hosszú távú jövőképhez kapcsolódó akciótervben szereplő eszköztár, amely helyi szinten megmutatja, hogy adott időszakban milyen források pályázhatók, jó alapot jelenthet a vidéki támogatási lehetőségek bővítésére.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/2115 rendelete (2021. december 2.) a közös agrárpolitika keretében a tagállamok által elkészítendő stratégiai tervhez (KAP stratégiai terv) nyújtott, az Európai Mezőgazdasági Garanciaalap (EMGA) és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) által finanszírozott támogatásra vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint az 1305/2013/EU és az 1307/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről
- A Bizottság (EU) 2022/1864 végrehajtási határozata (2022. október 5.) az európai KAP-hálózat szervezeti felépítésének és működési szabályainak meghatározásáról, valamint a 2014/825/EU végrehajtási határozat hatályon kívül helyezéséről
- A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Hosszú távú jövőkép az EU vidéki területei számára – Az erősebb, összekapcsolt, reziliens és virágzó vidéki területek 2040-ig történő megvalósítása felé. Brüsszel, 2021.06.30.
- Csoba, J. (2020). A szociális gazdaságtól a szolidáris gazdaságig – a helyi gazdaságfejlesztési modell átalakulása. *Tér és Társadalom* 34. évf., 4. szám. <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3301>
- Goda et al. (2022). A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában. *Gazdálkodás* 66. évfolyam 6. szám. https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.66.6.t.pp_532-558
- European Commission, Directorate-General for Communication, Leyen, U., Political guidelines for the next European Commission 2019-2024; Opening statement in the European Parliament plenary session 16 July 2019; Speech in the European Parliament plenary session 27 November 2019, Publications Office of the European Union, 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2775/101756>
- Moodie, J., Salle, E., Zomer, B., Vilcu, R., Laurent, I. (2023). Empowering rural areas in multi-level governance processes. SHERPA Discussion Paper. DOI: 10.5281/zenodo.7504192

- Varga, K. (2017). A regionális társadalmi innováció kérdései. *International Journal of Engineering and Management Sciences (IJEMS)* Vol. 2. No. 4. DOI: 10.21791/IJEMS.2017.4.49. 602
- 1470/2019. (VIII. 1.) Korm. határozat a magyar agrárium digitalizációjának előmozdításáról és összehangolásáról: Magyarország Digitális Agrár Stratégiája
- Ocskó, E. (2022) Útmutató: hogyan váljunk Okos Faluvá - Smart Rural 21: Első előkészítő intézkedés a 21. századi okos vidéki térségekért: https://www.smartrural21.eu/wp-content/uploads/Guide_HU.pdf
- European Network for Rural Development (2018): EU Rural Review No. 26: Smart Villages - Revitalising Rural Services, ISSN 1831-5321. https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/enrd_publications/publi-enrd-rr-26-2018-en.pdf
- NGM - Nemzetgazdasági Minisztérium (2016): Felhívás - társadalmi vállalkozások ösztönzése - kiemelt projekt GINOP-5.1.2. <https://www.palyazat.gov.hu/ginop-517-17>
- Az Európai Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: kezdeményezés a szociális vállalkozásért – a szociális vállalkozásokat, mint a szociális gazdaság és az innováció kulcsszereplőit előmozdító szabályozási légkör kialakítása. https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/social-enterprises_en
- Kajner-Jakubinyi (szerk.) (2016). Szociális farmok létrehozása Magyarországon. ISBN: 978-963-12-3567-8
- Pámer, Z. (2021). A területi kormányzás és a területi integráció vizsgálata Baranya megye fejlesztési dokumentumaiban az uniós csatlakozástól napjainkig. *Tér és Társadalom* 35. évf., 3. szám. <https://doi.org/10.17649/TET.35.3.3337>
- Finta, I. (szerk.) (2014): VIDÉKKUTATÁS 2012–2013, LEADER 2014–2020, Javaslatok a felkészüléshez, ISBN 978 963 9899 88 9. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete
- Magócs, K., Szerépi, A., Nemes, G. (2021), Záró értékelési jelentés a Vidékfejlesztési Program 2014-2020 tematikus értékelésére vonatkozóan, 20a. A CLLD (közösség által irányított helyi fejlesztések) megközelítés hozzáadott értékének értékelése. 20b. Helyi Akciócsoport szintű értékelés
- N.B.P. Polman, Bill Slee, Tatiana Klavankova, M.W.C. Dijkshoorn-Dekker, M. Nijnik, V. Gežik, K. Soma (2017) Classification of Social Innovations for Marginalized Rural Areas WASS Green Economy and Landuse
- HBH Stratégia és Fejlesztés Kft. (2020) CLLD eszköz alkalmazásának lehetőségei a következő programozási időszakban. Készült a Pénzügyminisztérium megbízásából (2019/02. megrendelő)
- Miniszterelnökség (2021), Az EU Kohéziós Politikáját szolgáló EU Alapok társfinanszírozásával megvalósuló fejlesztéspolitikai programok értékelése, A helyi gazdaság fejlődésének területi szempontú értékelése Értékelési jelentés teljes változat Vs.2.0
- Miniszterelnökség (2022) Záró jelentés, A közösségi szerepvállalást erősítő intézkedések értékelése „Vállalkozási keretszerződés az EU Kohéziós Politikáját szolgáló EU Alapok társfinanszírozásával megvalósuló fejlesztéspolitikai programok értékeléseinek készítésére, 9 részben – 9. rész: Értékelések tartalmi és javaslati szintézisei.” című projekt kapcsán

Merre tart az európai és a hazai vidékfejlesztés?

VULCZ LÁSZLÓ

Kulcsszavak: kutatás, vidékfejlesztés, vidékpolitika, Közös Agrárpolitika, helyi fejlesztés

JEL-kód: Q18, R11

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) végrehajtása a 2021–2027¹-es programozási időszakban megtartotta önállóságát, különállóságát az egyre erősödő agrár- és környezeti fókusz mellett. A vidéki térségek fejlesztési szükségletei egyre kevésbé elégíthetők ki a jelenlegi vidékfejlesztési beavatkozásokkal. A fejlesztési forrásoknak ugyan tágabb, több ágazatra vonatkozó kihatása van a foglalkoztatásra, különösen az építőiparra, de ha ezektől eltekintünk és csak az ágazati foglalkoztatási adatokat² vizsgáljuk, akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy az agrárágazatnak juttatott magas támogatási források ellenére az agráriumnak csökken a jelentősége a foglalkoztatásban, így a vidék népességmegtartásában is. Az Európai Bizottság egyes főigazgatóságai sajátjuknak tekintik a hozzájuk rendelt forrásokat és ez az attitűd tetten érhető a hazai programalkotásban és végrehajtásban is. A szaktárcák szintén sajátjukként kezelik a hozzájuk rendelt forrásokat. A programok közötti horizontális koordináció és szabályozás az egyes uniós költségvetési időszakokban eltérő szinten valósult meg, de véleményem szerint soha nem érte el azt a szintet, hogy a térségi tervezés teljes mértékben integrálódjon a stratégiaalkotásba.

A hazai vidék fejlődésének egyik legfontosabb eszközének, lehetőségének tartom, hogy kormányzati szinten (top-down) a befektetések ösztönzésével olyan növekedési pólusok jöjjenek létre, amelyek a lehető legteljesebb mértékben lefedik az ország területét. Ezzel párhuzamosan, a városi és vidéki térségek alulról jövő (bottom-up) kezdeményezéseit is támogatni kell, annak érdekében, hogy a helyben megfogalmazott fejlesztési igények meg tudjanak valósulni. Ennek megvalósítására a közösségvezérelt helyi fejlesztések (Community-Led Local Development; továbbiakban: CLLD) és a LEADER megfelelő eszközt biztosítanak, de a centrum és periféria területet tervezés szempontjából komplexen kell kezelni. Szakmai tapasztalataim alapján egy térség fejlesztésében nem lehet mereven leválasztani a nagyobb városokat és a környező vidékfejlesztés hatálya alá tartozó 10 ezer fő alatti településeket, azok összehangolt fejlesztésére van szükség.

¹ Az Európai Bizottság 2022. november 7-én elfogadta Magyarország KAP Stratégiai Tervét, a Terv a 2023–2027 közötti időszakra vonatkozik, a 2021–2022-es évek pedig az „átmeneti időszak”. Az egyszerűsítés érdekében az átmeneti időszakot és az új KAP Stratégiai Terv időszakát a szerző a 2021–2027 programozási időszaknak nevezi.

² Az alkalmazásban állók száma nemzetgazdasági áganként (2022) (KSH)

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány célja, hogy a Gazdálkodás folyóirat 66. évfolyamának 6. számában megjelent „A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában” (Goda et al, 2022) című tanulmányban feltett négy vitaindító kérdésre válaszoljon:

- *„Lehet-e a vidékfejlesztést csak agrármegközelítésből szemlélni, vagy érdemes tágítani a fejlesztéspolitika perspektíváját?”*
- *Az EU-s és a hazai intézményrendszer mennyire alkalmas a vidéken élők élet-színvonalának növelésére?*
- *A KAP megújítását szolgáló reformok mennyire segítették a vidékfejlesztési szakpolitikák kiteljesülését?*
- *Milyen fejlődési lehetőségei vannak a vidéki területeknek Magyarországon?”*

A válaszok egy, a támogatáspolitikában végrehajtási tapasztalattal rendelkező szakember véleményét tükrözik.

Lehet-e a vidékfejlesztést csak agrármegközelítésből szemlélni, vagy érdemes tágítani a fejlesztéspolitika perspektíváját?

Az EU-s pénzügyi támogatási források tekintetében, amelyek a magyar gazdaság fejlesztésére szánt legnagyobb tőkeinjekciót jelentik, megállapítható, hogy a vidékfejlesztés a Közös Agrárpolitika (KAP) keretein belül kapott helyet. Ugyanakkor az is tény, hogy a Strukturális Alapok esetében is számos támogatási cél és konstrukció irányul a vidéki térségek fejlesztésére. A vidékfejlesztés a korábbi programozási időszakokban a Strukturális Alapok rendszerében és az Európai Unió kohéziós politikájának központi célterületi struktúráján belül kapott helyet.

A hazai támogatási rendszerben a vidékfejlesztés mezőgazdasági fókuszának

erősödése már a 2007–2013-as programozási időszakban is megfigyelhető volt. A mikroállalkozások támogatására az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) III. tengelyéből volt lehetőség. Az intézkedésnek³ komplex célrendszere volt: a vidéki térségekben új mikroállalkozások létrehozása, illetve működő mikroállalkozások beruházásainak, műszaki-technológiai fejlesztésének támogatása által a vállalkozói aktivitás, a versenyképesség, az innovációs képesség ösztönzése, munkahelyek megtartása és újak létrehozása, valamint a gazdasági szerkezet fejlesztése. Ezen támogatási lehetőség esetén jogosultsági feltétel volt az 50% alatti mezőgazdasági tevékenységből származó árbevétel, amely kizárta a mezőgazdasági vállalkozásokat. Ez a támogatási jogcím még a programozási időszak alatt átkerült az ÚMVP-ből a Gazdaságfejlesztési Operatív Programba (GOP) és az ezt követő költségvetési időszakokban már meg sem jelent a vidékfejlesztési programokban, teljesen beépült a gazdaságfejlesztési programokba. Kijelenthető, hogy a KAP vidékfejlesztési forrása, a kedvezményezett kör tekintetében, egyre inkább az élelmiszer-gazdaság szereplőire koncentrált.

A vidékfejlesztést, megítélésem szerint, fejlesztéspolitikai szempontból nem szabad, sőt hiba kizárólag agrármegközelítésből szemlélni. Az Európai Bizottság álláspontja szerint ösztönözni szükséges a mezőgazdaságon túlmutató, partnerségen alapuló, multiszektoralis, térségi alapú megközelítéseket (Halmai et al., 2008). Az agráriumban zajló tőkekoncentrációnak köszönhető birtokméret-növekedés, amelyhez párosul az alkalmazott technológiák korszerűsödése, azt eredményezi, hogy az agrárium szerepe foglalkoztatás szempontjából a rurális térségben csökken. A gazdálkodók ma már

³ 33/2011. (IV.28.) VM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a mikroállalkozások létrehozására és fejlesztésére 2011-től nyújtandó támogatások részletes feltételeiről

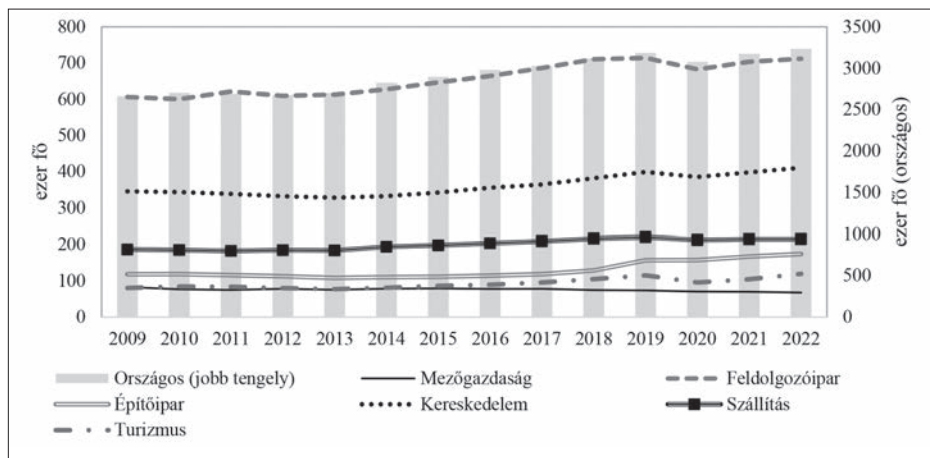
önvezető traktorokkal dolgoznak, a betakarítást speciális betakarítógépekkel végzik, fejőrobotokat alkalmaznak és még lehetne sorolni. Az elsődlegesen az agráriummal szemben megfogalmazott azon elvárást, hogy a vidéki népességet helyben tartsa, valamint a nem kívánatos térbeli koncentrációk kialakulását megakadályozza, már egyre kevésbé tudja teljesíteni.

Az elmúlt közel másfél évtizedet az országos foglalkoztatotti létszám érdemi bővülése jellemezte (lásd az alábbi 1. ábrát): míg 2009-ben 2,6 millió fő munkavállaló állt alkalmazásban⁴, addig 2022-ben már 3,2 millió fő. Megjegyzem, hogy a bázisként szolgáló 2009-es évben közel 3 százalékos gazdasági visszaesést szenvedett el az ország 2008-hoz képest (PPP alapon, KSH⁵), köszönhetően, többek között, a 2008-

ban kirobbant gazdasági világválságnak. A válság érdemi negatív hatással volt a foglalkoztatottságra; mindenesetre az azóta tapasztalt 573 ezer fős növekedés jelentős. Az országos trenddel szöges ellentétben alakult a mezőgazdaság (mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat) foglalkoztatotti létszáma⁶: míg 2009-ben 83 ezer főnek a megélhetése származott a tágan értelmezett mezőgazdaságból, addig 2022-ben már csupán 68 ezer főnek, ami 18 százalékos csökkenéssel egyenértékű (országosan 21,5 százalékos volt a növekedés). Amennyiben más nemzetgazdasági ágakkal hasonlítjuk össze a mezőgazdaságot, megállapítható, hogy az összes többi ágazatban szignifikáns foglalkoztatottságnövekedés következett be. Különösen kiugró értékeket mutat az építőipar (+47 százalékos 2009-hez képest) és

1. ábra

Az alkalmazásban állók száma nemzetgazdasági áganként (ezer fő)⁷
(Number of employees by economic branches (thousand persons))

Forrás: KSH 20.8.1.4. Az alkalmazásban állók száma nemzetgazdasági áganként (2022) adatai alapján saját szerkesztés

⁴ Alkalmazásban állónak tekintendő az a munkavállaló, aki a munkáltatóval munkavégzésre irányuló jogviszonyban áll, s munkaszerződése, munkavégzésre irányuló megállapodása alapján, havi átlagban (tört havi munkaszerződés esetén havi teljesítésre átszámítva) legalább 60 munkaóraban (továbbiakban „legalább 60 munkaóraban”), munkadíj ellenében munkavégzésre kötelezett (KSH)

⁵ A bruttó hazai termék (GDP) értéke forintban, euróban, dollárban, vásárlóerő-paritáson 2022 (KSH)

⁶ Az alkalmazásban állók száma nemzetgazdasági áganként 2022 (KSH)

⁷ A legalább 5 főt foglalkoztató vállalkozások, a teljes körű költségvetés, valamint a foglalkoztatás szempontjából jelentős nonprofit szervezetek adatai. Az adatok forrása: 2018-ig az évközi intézményi munkaügyi adatgyűjtési rendszer, 2019-től adminisztratív forrásokból történő adatátvitel (KSH).

a turizmus (+48 százalék). Az agrárágazat mellett a bányászatban (–10 százalék 2009-hez képest), a víz-szennyvíz-hulladék ágazatban (–12 százalék), a pénzügyi szektorban (–9 százalék), illetve a közigazgatásban (–8 százalék) csökkent a foglalkoztatotti létszám. Mindenesetre egyik ágazat sem „szenvedett el” akkora csökkenést, mint a mezőgazdaság.

A fejlesztési forrásoknak ugyan tágabb, több ágazatra vonatkozó kihatása van a foglalkoztatásra, különösen az építőiparra, de ha ezektől eltekintünk, és csak az ágazati foglalkoztatási adatokat vizsgáljuk, akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy az agrárágazatnak juttatott magas támogatási források ellenére az agráriumnak csökken a jelentősége a foglalkoztatásban, így a vidék népességmegtartásában is.

A 2014–2020 közötti Vidékfejlesztési Program (VP) egyes intézkedéseinek kötelezettségvállalásai (*commitments*) közé bekerült egy olyan követelmény, hogy a vállalkozáson belüli foglalkoztatotti létszámot fenn kell tartani. Ez azt jelenti, hogy a pályázat benyújtását megelőző lezárt gazdasági év (bázisév) átlagos statisztikai átlagléttségét tartani kell a nyertes pályázónak a megvalósított beruházás 5 éves üzemeltetési ideje alatt. Ez az előírás azt a célt szolgálta, hogy a VP forrásai a lehető legnagyobb mértékben a vidéki népesség helyben tartását segítsék elő. Ehhez hasonló jogosultsági kritériumot más tagállam nem tett a vidékfejlesztési programjába. A tervezők nem vették figyelembe, hogy a 2 éves megvalósítási időszak és az 5 éves kötelező üzemeltetési időszak alatt bármikor történhet olyan nem várt gazdasági esemény, amely lehetetlenné teszi ennek a jogosultsági feltételnek való megfelelést. Amennyiben a jogosultsági feltétel nem teljesült, úgy a teljes támogatási összeget vissza kellett követelni a kedvezményezettektől. A Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) kötelezettségvállalásai között ilyen elvárás nem volt. Ez azt jelentette, hogy míg ugyan-

azon vidéki településen működő, feldolgozóiparral foglalkozó vállalkozás megtarthatta a támogatást, ha csökkent a foglalkoztatotti létszáma, addig egy agrárvállalkozásnak visszafizetési kötelezettsége keletkezett. A fenti példa is rámutat a fejlesztéspolitika koherenciájának hiányára.

Az agrárium foglalkoztatotti létszámának folyamatos csökkenését kiemelve, szeretném azt hangsúlyozni, hogy a vidékfejlesztést nem szabad csak agrármegközelítésből szemlélni, mert annak szerepe a vidék gazdaságában csökkenő tendenciát mutat. Az agrárium szereplői ugyan fontos és meghatározó szereplői a vidéknek, de szükséges a vidéki térségekben működő vagy működtethető összes gazdasági tevékenység figyelembevételével olyan komplex fejlesztési stratégiákat kialakítani, amelyek segítik a leszakadó területek felzárkóztatását, valamint a fejlettebb térségek versenyképességének fokozását.

A KAP megújítását szolgáló reformok mennyire segítették a vidékfejlesztési szakpolitikák kiterjesztését?

Az EU vidékfejlesztési politikája jelenlegi formájában a Közös Agrárpolitika (KAP) fejlődésével jött létre, annak agrár-strukturápolitikai elemeiből, amelyek az agrárszektor szerkezeti problémáira keresték a megoldást. Ma már vidékfejlesztésen az agrárgazdaság sokszínű társadalmi szerepét, valamint a mezőgazdaság és a széles értelemben vett vidéki gazdaság összefüggéseit feltáró, az egyenlőtlenségeket kezelő, valamint a környezeti kérdéseket is magában foglaló politikát értjük, amelynek végső célja, hogy a vidéki térségek a társadalomban betöltött gazdasági, ökológiai és szociális funkcióik ellátására tartósan képesek legyenek (Maácz, 2020).

Az egyes uniós költségvetési időszakok szabályozásában megfigyelhető, hogy néha közeledik a strukturális és kohéziós források végrehajtási szabályozása a KAP forrása-

inak végrehajtási szabályozásához, néha pedig távolodik. A 2004–2006 közötti tört programozási időszakban, a strukturális alapok felhasználásának általános szabályait meghatározó 1260/1999/EK Tanácsi Rendelet értelmében, a 2004-ben csatlakozott tagállamoknak Nemzeti Fejlesztési Tervet (NFT) kellett készítenie. Az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalap (EMOGA) „orientációs” részlege a strukturális alapok egyike volt, és a mezőgazdasági üzemszerkezet átalakításához és a vidéki térségek fejlesztéséhez nyújtott támogatást.

Magyarország európai uniós csatlakozási tárgyalásai 2003 végére lezárultak. Az Európai Bizottság iránymutatásai alapján a magyar kormány elkészítette a Közösségi Támogatási Keretet (KTK). A KTK jelentette a pénzügyi támogatás jogi keretét és magába foglalta az EU és a tagállam pénzügyi kötelezettségvállalásait az adott EU költségvetési időszakban a tagállam számára indított fejlesztési programokra vonatkozóan. A 2004–2006 közötti időszakban a KTK öt operatív programon keresztül valósult meg. Ezek egyike volt az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP), amely a többi operatív programmal együtt biztosította a stratégiai célkitűzések megvalósítását. Az AVOP a mezőgazdaság és a vidéki térségek fejlesztési irányait meghatározó stratégiát, valamint az intézkedések céljának és tartalmának rövid összefoglalását foglalta magába.

Ebben az időszakban a programok hazai végrehajtási szabályozása, akár csak az uniós szabályozás, közös alapokra lett helyezve és egy informatikai rendszerben kerültek lebonyolításra. A programok végrehajtásának koordinációját a Miniszterelnöki Hivatal keretein belül létrehozott Nemzeti Fejlesztési Hivatal végezte. A tervezés és a végrehajtás irányításának koherenciája ezen időszakban erős volt a programok között.

A 2007–2013-as programozási időszakban a Tanács 1290/2005/EK rendelete alapján, amely a Közös Agrárpolitika finanszírozásának alapjait fektette le, a KAP számos

intézkedést foglalt magába, beleértve a vidékfejlesztési intézkedéseket is. A KAP célkitűzéseinek megvalósítása érdekében fontos volt ezen intézkedések finanszírozásának biztosítása. Tekintettel arra, hogy ezek az intézkedések számos közös elemmel rendelkeztek, ugyanakkor több tekintetben eltértek egymástól, finanszírozásukat olyan jogszabályi keretek közé kellett helyezni, amely szükség szerint eltérő eljárást is engedélyez. Az említett eltérések figyelembevétele érdekében két európai mezőgazdasági alapot hozott létre, mégpedig az Európai Mezőgazdasági Garanciaalapot (EMGA) a piaci intézkedések és a terület- és állatlétszám-alapú intézkedések finanszírozására, valamint az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapot (EMVA) a vidékfejlesztési programok finanszírozására.

Ezzel a szabályozással kikerült a strukturális alapok közül az EMVA, melynek önállóságát a végrehajtási eljárási jogszabályok is lekövezték. Ez a különválás a magyar stratégia- és programalkotásban is megjelent és a korábbi központi kormányzati koordinációból is kiszakadt. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) megalkotását, valamint a hazai jogszabályi hátterének megteremtését, illetve a program végrehajtását az agrártárca látta el. Közigazgatási eljárás alapú végrehajtást és ehhez teljesen különálló informatikai rendszert alakítottak ki.

Az egyre erősödő agrár- és környezeti fókusz mellett, az EMVA végrehajtása, mint a KAP II. pillére, az ezt követő uniós költségvetési ciklusokban is megtartotta önállóságát, különállóságát. A II. pilléren belül ugyan tagállami hatáskörbe tartozott a „klasszikus vidékfejlesztés”, valamint az agrártámogatási célok, és ezek forrásmegosztásainak meghatározása, de a tagállamok többsége a II. pilléren belül is az agrárium fejlesztését tekintette fő prioritásnak (Finta, 2015). Ennek az agrárorientáltságnak köszönhető az, hogy a vidékfejlesztési beavatkozások száma csökkent az uniós szabá-

lyozásban, ezáltal, ahogy Goda et al. (2022) is rávilágít, a rurális terek fejlesztési szükségletei egyre kevésbé elégíthetők ki ebből a forrásból. A vidéki térség fejlesztésében ezzel párhuzamosan egyre nagyobb szerepet kapnak a KAP-on kívüli szakpolitikák, így az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) és az Európai Szociális Alap (ESZA). Az uniós források szegmentáltsága sajnos korlátot jelent a komplex területfejlesztés, ezen belül a vidékfejlesztés céljainak elérésében. A kettős finanszírozás lehetőségének elkerülése érdekében kötelezően le kell határolni a programok által finanszírozott jogosultak körét, de ez nem szabadott volna, hogy azt jelentse, hogy ugyanazon térségben a fejlesztési célok összehangolása ne történjen meg.

Az Európai Unió LEADER Programja közösségi kezdeményezésként indult 1991-ben. A program keretében nyílik lehetőség az alulról jövő, a helyi érintettek igényeit is figyelembe vevő széles körű és integrált vidékfejlesztésre. A program elgondolása szerint, az európai vidéki területek sokszínűségéből adódóan, a vidékfejlesztési stratégiák eredményesebbek, ha helyi szereplők helyi szintű döntésein alapulnak és kerülnek megvalósításra (Varga, 2010).

A 2014–2020-as időszakban a közösségi szabályozásban megjelent horizontális támogatási eszközként a közösségvezérelt helyi fejlesztés (*Community Led Local Development, CLLD*), amely a LEADER alapelvekre épült. Ezzel a stratégiaalkotási és végrehajtási módszerrel lehet csökkenteni az eljárási szabályok és a programlehatárolások miatti különbségeket, mivel az EMVA-n kívül három további uniós alapra is kiterjesztették: az Európai Tengerügyi és Halászati Alap (ETHA); az ERFA; és az ESZA. A CLLD a 7 LEADER-elven alapul, amelyek mind egyformán fontosak a megközelítés sikerének biztosításában, és különösen a helyi igényekre való olyan célzott reagálásban, amelyre a társadalmi-gazdasági fejlődés felülről lefelé irányuló megkö-

zelítései nem képesek (FARNET Fisheries Areas Network).

Bár a LEADER csak az EMVA keretében kötelező, a több finanszírozású CLLD koncepciója révén a négy EU-alap között vagy több egyszerre is támogató lehet egyetlen akcióban. Ahol ezt alkalmazzák, lehetővé teszi a helyi akciócsoportok (HACS) számára, hogy átfogóan integrálják a helyi igényeket és megoldásokat, és elősegítik a vidéki, városi és halászati területek közötti kapcsolatok megerősítését.

Amennyiben ezt a tervezési és végrehajtási elvet központi szintre emeljük és az iparági, valamint szakpolitikai igények mellett figyelembe vesszük a térségi igényeket is, akkor lehet országos komplex programokat készíteni. Magyarország méretéből fakadóan nem készültek regionális vidékfejlesztési tervek vagy programok. A 2007–2013-as programozási időszakban a strukturális alapokból finanszírozott Regionális Fejlesztési Programok keretében 7 regionális operatív program került kialakításra, melyek végrehajtását a szubszidiaritás elve mentén regionális szinten a Regionális Fejlesztési Ügynökségek végezték (Új Magyarország Fejlesztési Terv). Ezen programok esetében valósult meg először az, hogy a regionális fejlesztési igényeket programba foglalták és ezek végrehajtása is ezen a szinten történt, természetesen központi koordináció mellett.

A 2014–2020-as programozási időszakban egy országos integrált program készült, a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP). 2021–2027-es időszakban, az előző program folytatásaként, a TOP Plusz a megyei és fővárosi integrált területi programjain (ITP) keresztül a megyei, fővárosi és kiemelt térségi területfejlesztési koncepciókra és programokra alapozott, integrált területfejlesztési megközelítésre építő decentralizált területi fejlesztéseket tesz lehetővé. A fejlesztések a megyei önkormányzatok és Budapest, mint területi szereplők bevonásával, a területi kiválasztási rendszer (TKR) eljárásrend keretében

valósulnak meg. Ezen programok végrehajtásában megjelennek a közösségi szinten irányított városi helyi fejlesztések, tehát a városi szintű CLLD. A helyi fejlesztési igények figyelembevétele a tervezés és programalkotás, valamint a végrehajtás során ezen programok esetében valósult meg legnagyobb mértékben. Ugyanakkor más országos szintű fejlesztési programok, melyek közül kiemelem a GINOP-ot, amely a legnagyobb fejlesztési forrással rendelkező operatív program, nem alapoz a helyi fejlesztési igényekre. A VP esetében az EMVA források 5%-a került a LEADER végrehajtásra, allokálásra, amely egyben a kötelező minimum szint. Kijelenthető, hogy a VP esetében a helyi vidékfejlesztési kezdeményezések megvalósulása a HACS-ok számára rendelkezésre álló forrás alacsony szintje miatt korlátozott volt.

Az EU-s és a hazai intézményrendszer mennyire alkalmas a vidéken élők életszínvonalának növelésére?

Megítélésem szerint hiányosság, hogy bár a leszakadt régiók felzárkóztatása szinte mindegyik uniós szakpolitikában, valamint hazai viszonylatban az egyes programokban is megjelenik célként, viszont az uniós horizontális szabályozás nem kellően következetes ahhoz, hogy helyi szintű, regionális komplex tervezés, programalkotás történjen.

Az Európai Bizottság egyes főigazgatóságai sajátjuknak tekintik a hozzájuk rendelt forrásokat és ez az attitűd tetten érhető a hazai programalkotásban és végrehajtásban is. A szaktárcák szintén sajátjukként kezelik a hozzájuk rendelt forrásokat. A programok közötti horizontális koordináció és szabályozás az egyes uniós költségvetési időszakokban eltérő szinten valósult meg, de véleményem szerint soha nem érte el azt a szintet, hogy a térségi tervezés teljes mértékben integrálódjon a stratégiaalkotásba. A CLLD, mint szabályozási eszköz

lehetőséget biztosít az egyes uniós alapok forrásai felhasználásának összehangolására térségi szinten, de a hazai gyakorlat azt mutatja, hogy a TOP egyes prioritásainak forrásain kívül más program forrásaira nem terjesztették ki ezt a végrehajtási szabályozást. A TOP esetében a legalább 10 ezer fő lakosságú városi akcióterületeken alkalmazták a CLLD-t, de a tervezés fázisában nem vonták be a városok mellett működő vidéki LEADER akciócsoportokat, 2021-től pedig már semelyik hazai OP-ban nincs CLLD. Egy térség fejlesztésében, megítélésem szerint, nem lehet mereven leválasztani a nagyobb városokat és a környező vidékfejlesztés hatálya alá tartozó 10 ezer fő alatti településeket, azok összehangolt fejlesztésére van szükség.

A beruházási támogatások intenzitásának mértékét vizsgálva megállapítható, hogy a regionális állami támogatási szabályozás szerinti regionális támogatási térkép és a vidékfejlesztési beruházások esetében egyenlőtlenség mutatkozik. A KAP vidékfejlesztési forrásai tekintetében csak egyes beavatkozások vonatkozásában teszi kötelezővé a regionális támogatási térkép által meghatározott támogatási intenzitások alkalmazását, viszont a legtöbb beavatkozás esetében a mindenkor hatályos vidékfejlesztési rendeletben meghatározott támogatási intenzitásokat kell alkalmazni. Ez azt jelenti, hogy ugyanazon vidéki település esetében egy feldolgozóiparral foglalkozó vállalkozás magasabb támogatási intenzitással kaphat támogatást, mint egy agrárvállalkozás, de ez fordítva is előfordulhat.

A VP keretein belül megvalósuló élelmiszeripari beruházások vonatkozásában előfordulhat az a paradox helyzet, hogy egy vállalkozás Annex I. és nem Annex I. termék-előállítását is végez, és egy pályázaton belül a két beruházási részre eltérő támogatási intenzitás kerül meghatározásra, mert az egyik esetében a vidékfejlesztési támogatási szabályok, a másik esetében a regionális támogatási szabályok vonatkoznak.

I. táblázat

A regionális támogatási térkép változásai 2022-től
(Changes to the regional aid map from 2022)

Régió neve (NUTS2)	Egy főre jutó GDP az EU 27 átlag %-ában az új iránymutatás alapján	Alap támogatási intenzitás 2022-2027 között	Alap támogatási intenzitás 2014-2021 között
Pest	55	50%	(nem a régió)
Közép-Dunántúl	65,33	30%	35%
Nyugat-Dunántúl	72,67	30%	25%
Dél-Dunántúl	47,33	50%	50%
Észak-Magyarország	47,67	50%	50%
Észak-Alföld	44,33	50%	50%
Dél-Alföld	50	50%	50%

Forrás: <https://tvi.kormany.hu/>

A vidékfejlesztés keretén belül megvalósuló beruházások támogatási intenzitása alapvetően 50 százalék, amíg a regionális állami támogatási szabályozás szerint a magyarországi régiók GDP-adatait és az azokon alapuló, nagyvállalatokra vonatkozó maximális támogatási intenzitásokat az 1-es számú táblázatban mutatom be.

Az 1. táblázatban szereplő régiókban a maximális támogatási intenzitások 10 százalékkal növelhetők a középvállalkozások, 20 százalékkal pedig a kisvállalkozások beruházásai esetében, ha az érintett vállalkozások induló beruházásainak elszámolható költsége nem haladja meg az 50 millió eurót.

Véleményem szerint, az egyenlő elbánás elvét követve, meg kellene szüntetni ezt a megkülönböztetést az agrárium és más ágazatok szereplői között, mert a vidéki területek számára a helyben működő bármely ágazat szereplői egyformán fontosak.

Milyen fejlődési lehetőségei vannak a vidéki területeknek Magyarországon?

A regionális gazdaságtanban széles körben elfogadott telephelyválasztás elmélet alapján, a vállalkozások helyben tartása mellett, a vidéki területek fejlődésének kulcsa, hogy vonzóvá tudjanak válni a telephelyet kereső vállalkozások számára.

A telephelyválasztást az adott ország településszerkezete is meghatározza, egyrészt a lakosság térbeli eloszlása és sűrűsödése (mint munkaerő és fogyasztó), másrészt a szolgáltatási funkciók köre és színvonala (Enyedi, 2000). A letelepedő vállalkozások új munkahelyeket teremtenek, kihatással vannak a helyi kereskedelemre, szolgáltató szektorra, közigazgatásra, és vonzzák a beszállító vállalkozásokat, amelyek szintén új munkahelyeket hoznak létre. A gazdasági fejlődés nélkülözhetetlen eleme a tudás, a település lakosságának a képzettsége, az innovativitása, valamint a fenntartható fejlődésre való képessége. A vidékgazdaság a vidéki térségekben zajló, ott végzett gazdasági tevékenységek összességét jelenti. A helyi erőforrásoknak kitüntetett szerepe van a vidékgazdaságok teljesítményének, a vidéki térségek prosperitásának meghatározásában (Gerencsér, 2022).

A növekedési pólusok elmélete szerint, a régiók belső fejlődését alapvetően kétféle tényező befolyásolja: 1. külső (exogén) tényezők, pl. egy nagy (multinacionális) cég megjelenése vagy külső döntés alapján jelentős infrastruktúrák építése. 2. belső (endogén) tényezők: vállalkozási kedv, rendelkezésre álló tényezők (munkaerő, infrastruktúra, tőke), tanulási és innovációs képesség, helyi irányítás. Ezek alkotják

a „növekedési pólus elmélet” feltételeit. A modellt először François Perroux francia professzor publikálta 1955-ben, aki azt írta: „A fejlődés nem mindenhol egyszerre jelenik meg. Az először pontokban és/vagy pólusokban jelenik meg, különböző erővel; azután terjedni kezd különböző csatornákon és a gazdaság egészére nagyon különböző hatásokat gyakorol.” Azaz a növekedési pólusok elméletével egyszerre és együtt született meg a helyi gazdaság elmélete.

A domináns cég növekedése különböző hatásokat vált ki. A cég bedolgozóit, valamint a növekvő alkalmazott létszám fogyasztást generálnak, ágazatközi kapcsolatokat alakítanak ki a továbbgyűrűző beruházási tevékenységen keresztül, valamint azon keresztül, hogy új üzemek jönnek létre, vagy költöznek át a pólus környezetébe. Az is előfordulhat, hogy egy település fejlődésére nagyobb hatást fejt ki a szomszéd település fejlesztése, mint a helyi, mert a szomszéd településnek nagyobb a regionális multiplikatóra. Ezért a pólusok megválasztása igen fontos. Azok a térségek (regionális központok, nagyvárosok) használják fel a fejlesztési források jelentős részét, ahol helyi szinten magas a társadalmi aktivitás és megtalálhatók az alapvető erőforrások (Goda és Kassai, 2011).

Egyes hazai régiókban találhatóak erős gazdasági pólusok, melyek közül Budapest mellett kiemelem a nyugat-dunántúli régi-

ót, ahol Győr központtal egy nagyon erős centrum alakult ki. Ez a központ nagyságrendileg 100 kilométeres körzetből szívja fel a munkavállalókat a vidéki településekről. Több vállalkozás külön buszjáratokat üzemeltet a vidéki munkavállalók szállítására. A munkavállalók, a centrumokban generálódott magas ingatlanárak és megélhetési költségek miatt, inkább maradnak a periféria területeken és választják az utazást. A beszállítói kör egy jelentős része is, a logisztikai költségek csökkentése okán, a környező településekre helyezte telephelyét. Ez a két hatás egyértelműen növelte a periféria népességmegtartását, sőt számos esetben a fejlődését. A fejlett gazdasági pólusok sorában lehet említeni még Kecskemétet és Debrecent is.

A hazai vidék fejlődésének egyik legfontosabb eszközének, lehetőségének tartom, hogy kormányzati szinten (*top-down*) a befektetések ösztönzésével olyan növekedési pólusok jöjjenek létre, amelyek a lehető legteljesebb mértékben lefedik az ország területét. Ezzel párhuzamosan a városi és vidéki térségek alulról jövő (*bottom-up*) kezdeményezéseit is támogatni kell, annak érdekében, hogy a helyben megfogalmazott fejlesztési igények meg tudjanak valósulni. Ennek megvalósítására a CLLD és a LEADER megfelelő eszközt biztosítanak, de a centrum és periféria területeket tervezés szempontjából komplexen kell kezelni.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- 1257/1999/EK (V. 17.) rendelet az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalapból (EMOGA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról, valamint egyes rendeletek módosításáról, illetve hatályon kívül helyezéséről.
- 1260/1999. (VII. 21.) EK. Tanácsi rendelet a Strukturális Alapok általános szabályairól 4. cikk 6. és 9. pontjai a vidéki területekről és az egyéb támogatott területekről.
- 1290/2005/EK rendelet (VI. 21) A Tanács rendelete a Közös Agrárpolitika finanszírozásáról. 1305/2013/EU rendelet (XII. 17.): Az Európai Parlament és a Tanács közös rendelete az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról és az 1698/2005/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről.
- 1698/2005/EK rendelet (IX. 20.) A Tanács rendelete az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról.
- 33/2011. (IV. 28.) VM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a mikrovállalkozások létrehozására és fejlesztésére 2011-től nyújtandó támogatások részletes feltételeiről

2020/2220 EU rendelet (XII. 23.) Az Európai Parlament és a Tanács (EU) közös rendelete az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) és az Európai Mezőgazdasági Garanciaalapból (EMGA) 2021-ben és 2022-ben nyújtandó támogatásokra vonatkozó egyes átmeneti rendelkezések megállapításáról és az 1305/2013/EU, az 1306/2013/EU és az 1307/2013/EU rendeletnek a források és a 2021-ben és 2022-ben való alkalmazás tekintetében, valamint az 1308/2013/EU rendeletnek a források és az ilyen támogatások 2021-re és 2022-re vonatkozó elosztása tekintetében történő módosításáról.

2021/2115/EU rendelet (XII. 2.) Az Európai Parlament és a Tanács közös rendelete a közös agrárpolitika keretében a tagállamok által elkészítendő stratégiai tervhez (KAP stratégiai terv) nyújtott, az Európai Mezőgazdasági Garanciaalap (EMGA) és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) által finanszírozott támogatásra vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint az 1305/2013/EU és az 1307/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről.

https://www.palyazat.gov.hu/uj_magyarorszag_fejlesztési_terv

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/cms/farnet2/about/at-a-glance/clld_en.html

https://www.palyazat.gov.hu/az_europai_bizottsag_altal_elfogadott_operativ_programok_2014_20

https://www.palyazat.gov.hu/terulet_es_telepulesfejlesztési_operativ_program_plusz

Enyedi Gy. (2000). Globalizáció és a magyar területi fejlődés. Tér és Társadalom.

Finta, I. (2015). A vidékfejlesztés lehetséges szerepe és átalakításának várható következményei a magyar fejlesztéspolitika 2014-2020-as időszakában. *Comitatus*, 25(219), 112–126.

Gerencsér, I. (2022). 10 000 fő alatti önkormányzatok fejlesztési lehetőségeinek és forrásadszorpciójának összefüggései Magyarországon. 41. p. (PhD tézisek.)

Goda, P. et-al (2022). A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában. *GAZDÁLKODÁS* 66: 6 pp. 532-558., 27 p.

Goda P. - Kassai Zs. (2011): A 2004-2010 közötti gazdaság- és regionális fejlesztő operatív programok összehasonlító kistérségi vizsgálata, *Gazdaság & Társadalom*, [Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron], 3. évf., 2011/2. pp. 93-110

Halmi P. - Csatári B. - Tóth E. (2008): A vidék jövője–az agrárpolitikától a vidékpolitikáig. Szent István Egyetem, MTA Regionális Kutató Központ, Agrárgazdasági Kutatóintézet pp. 1-23.

Maác, M. (2020). A vidékfejlesztés fogalma az Európai Unióban. In Halmi, P. (szerk.), *A közös agrárpolitika rendszere* (pp. 215–217., 264–268.). *Dialóg Campus*.

Perroux, F. (1955): Note sur la notion de pôle de croissance. *Economie Appliquée*, 8., 307–320

Támogatásokat Vizsgáló Iroda (2021) <https://tvi.kormany.hu/a-bizottsag-jovahagyta-magyarorszag-uj-regionalis-tamogatasi-terkepet>

Terület- és Településfejlesztési Operatív Program Plusz (TOP Plusz) <https://www.palyazat.gov.hu/terulet-s-telepulesfejlesztési-operatív-program-plusz-top-plusz>

Varga E. (2010): A LEADER Program hazai gyakorlatáról. *Gazdálkodás: Scientific Journal on Agricultural Economics*, 54(80-2016-715), pp. 609-619.

Néhány gondolat a magyarországi vidéki térségekről

LIPTÁK KATALIN

Kulcsszavak: vidékfejlesztés, helyi fejlesztés, népességmegtartó képesség
JEL-kód: P25, R11

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Magyarországon a vidéki térségek fejlesztése kulcsfontosságú, hiszen a lakosság közel 30%-a nem városi övezetben él. A vidék valódi értékeket őriz, ezeket a marketing segítségével még ismertebbé kell tenni és a vidéki turizmusban rejlő lehetőségeket is támogatni kell. A vidéki társadalom tagjainak fokozottan szüksége van a fennálló, kedvezőtlen gazdasági és társadalmi folyamatokat csillapító újszerű megoldások alkalmazására. Azokat a helyi fejlesztéseket, amelyek helyben születnek, helyi lakosok bevonásával, helyi kontroll alatt valósulnak meg és a fennálló szükségleteket igyekeznek kielégíteni, segíteni és támogatni kell. Ezeket a helyi fejlesztéseket a szolidáris gazdaság keretei között, a civil szervezetek együttműködésével vagy kezdeményezőképességével célszerű megvalósítani.

BEVEZETÉS

Magyarországon a vidéki térségek fejlesztése kulcsfontosságú, hiszen a lakosság közel 30%-a nem városi övezetben él. A népszámlálási adatok szerint 1980-ban a lakosság 30,5%-a élt vidéken, 1990-ben 28,8%, 2001-ben 29,8%, 2011-ben 29,6% és 2022-ben 29,9%. Az utóbbi évtizedben a vidéki népesség arányának enyhe növekedése volt megfigyelhető. Ha a magyarországi településszerkezetet vizsgáljuk, akkor több mint 1100 település 500 fő alatti aprófalú, amely egyértelműen alacsony, 150 fő/km² alatti népsűrűségű vidéki térség. Az Európai Unióban még mindig nincs egységes lehatárolás a vidék fogalmára vonatkozóan. Elfogadom Kulcsár (2017) megállapításait, miszerint a vidékfejlesztés az endogén erőforrások bázisán létrejövő fejlesztést jelenti, valamint a vidékfejlesztést, komplex jellegéből adódóan, több diszciplína is magához kötheti.

A HAZAI VIDÉKI TÉRSÉGEK JELLEMZŐI

A Gazdálkodás folyóirat 66. évfolyamának 6. számában megjelent Goda Pál és szerzőtársai tollából „A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában” (Goda et al., 2022) című tanulmányban megfogalmazott vitaindító kérdések közül az alábbiakkal kívánok foglalkozni:

Lehet-e a vidékfejlesztést csak agrár-megközelítésből szemlélni, vagy érdemes tágítani a fejlesztéspolitika perspektíváját?

A 2021–2027-es programozási időszakban Magyarországon a vidékfejlesztési szakpolitika hazai felértékelődését mutatja, hogy ez az egyetlen olyan fejlesztéspolitikai terület, ahol az európai uniós támogatásokhoz előírt hazai társfinanszírozás mértéke a korábbihoz képest jelentősen, 17%-ról 80%-ra növekszik (Goda et al., 2022). Ez nagy felelősség és reményekre is okot adhat, hogy ezáltal a felzárkózás nagyobb ütemben valósulhat meg.

A vidéki területeknek a gazdasági, az ökológiai és a társadalmi-kulturális funkcióknak is meg kell felelnie. A gazdasági funkciókhoz nemcsak a mezőgazdaság, hanem a kézművesipar, a rekreáció és a turizmus is hozzá tartozik. Nagyon fontos a még meglévő mezőgazdasági szaktudás felelevenítése azokban a térségekben, ahol még megvan a szakismeret, újjá kell éleszteni a korábbi nagy múltú mezőgazdasági tevékenységet, de ez sajnos nem mindenütt lehetséges. Számos településen igyekeznek a mezőgazdasági tevékenységet a korábbi közfoglalkoztatási jó gyakorlatokból kinőtt szociális szövetkezeti formában, a társadalmi vállalkozásokhoz kapcsolódva megvalósítani (pl. Hernádszentandrás településen a BioSzentandrás program vagy Trizs településen a Trizs Ízek Szociális Szövetkezet). Egyetértek Goda (2012) gondolataival, miszerint a vidék már nem csak mezőgazdaságra alkalmas terület. A vidék fenntarthatóságához hozzájárul, hogy helyben értéket teremtve kell vonzóvá tenni a vidéket és nem az erőforrásait elszívni. Ez egy társadalmi szemléletváltással kell, hogy együtt járjon.

A vidék valódi értékeket őriz, ezeket a marketing segítségével még ismertebbé kell tenni és a vidéki turizmusban rejlő lehetőségeket is támogatni kell. Az elmúlt két évtizedben sok falusi vendégfogadót létesítettek, amely igyekszik a hazai és a külföldi turisták egyre magasabb igényeit kielégíteni. Úgy vélem, hogy a falusi turizmusban még sok kiaknázatlan lehetőség rejlik, amely egy átgondoltabb, turisztikai desztináció menedzsmenttel hatékonyabbá tehető.

A vidéki térségben élők számára a társadalmi innovációk megoldást jelenthetnek a fennálló társadalmi problémák megoldására. A társadalmi innováció definiálása a szakirodalomban még nem egységes (Benedek et al., 2015; Benedek et al., 2016; G.Fekete, 2015; Kocziszky et al., 2015; Kocziszky et al., 2017), ugyanakkor

minden, a fennálló társadalmi problémák leküzdését szolgáló újszerű, innovatív ötlet társadalmi innovációnak tekinthető. Egyre több társadalmi innováció jelenik meg a vidéki terekben is, amely segíti az alulról szerveződő folyamatokat is.

A VIDÉKI TEREK FEJLŐDÉSI LEHETŐSÉGEI

Milyen fejlődési lehetőségei vannak a vidéki területeknek Magyarországon?

A vidék problémáinak azonosítása összetett, ahogy G. Fekete Éva (2006) fogalmazott, a területi elmaradottság ötszöge az alábbi tényezőkből áll: az alacsony térségi jövedelemtermelő képesség, a környezeti erőforrások alul- vagy túlhasznosítása, az elszigeteltség, a demográfiai egyensúly megbomlása, a szükségletek kielégítésének akadályai és mindennek a következménye az alacsony foglalkoztatottság. Ha mindent szűkebb lakókörnyezetünkre, az Északmagyarországi régióra nézzük, akkor itt fokozottan érzékelhetőek a gazdasági és társadalmi problémák is. A halmozottan hátrányos helyzetű településeken a roma lakosság aránya kiemelkedően magas. A hazai kutatók körében G. Fekete Éva elsők között írta le, hogy a vidéki terekben a romák kirekesztettségének az elmélyülése térségi szintű gettósodáshoz vezet (Timár, 2020). A gettósodott területek fejlesztése pedig igazi kihívás, ahol a közösségfejlesztőknek is kiemelt szerepe van.

A vidéki társadalom tagjainak fokozottan szüksége van a fennálló kedvezőtlen gazdasági és társadalmi folyamatokat csillapító, újszerű megoldások alkalmazására. A legfőbb probléma a vidéki társadalom jelentős népességcsökkenése, amely az Európai Unió egészére jellemző fogyó és elöregedő társadalom kihívásaival, valamint a migrációs folyamatokkal azonosítható (Magyarország esetében az erős belső migráció is fokozza a kedvezőtlen helyzetet).

A vidék népességmegtartó képességének vizsgálata nem új keletű, már 1982-ben

célul tűzték ki az ötéves tervekben. Ennek ellenére a hazai szakirodalomban kevésbé kutatott témakör (Tóth, 1982; Sántha, 1983; Csatári, 1986; Konkolyiné Gyuró, 1991; G. Fekete, 1997; Magda et al., 2000; Hamza és Tóth, 2006; Tikász, 2007). Csatári (1986) szerint a népességmegtartó képesség többféle képességek együtteseként értelmezhető, így a település gazdasági eltartó képessége, az ellátóképesség különböző tényezői, a biológiai reprodukciós képesség, továbbá a településközösségnek és a településen élők ragaszkodásának a mértéke.

A vidék népességmegtartó erejének a növelésére az elmúlt években is voltak kísérletek, így a 2014–2020 programozási időszakban a Vidékfejlesztési Stratégia egyik célja szintén ez volt (Székely és Krajcsovicz, 2017). Nagy kihívás ez az elnéptelenedő, nagyon alacsony népességszámú, halmozottan hátrányos helyzetű vidéki térségek számára. Sajnos az eredmények a legtöbb esetben elmaradtak.

Az alacsony koncentráció eredményeképpen a szolgáltatásokat kell elérhetővé tenni, a hozzá rendelhető feladatok körét, az alternatív szolgáltatások bevezetését. A természetközelség előnnyé formálható a periférikus térségekben, ha az egészséges lakókörnyezetet és a megélhetést biztosítani tudják a jövő generációjának, a környezeti

fenntarthatóság és a helyi erőforrásokra épített helyi gazdaság erősítése is megoldás lehet. A lassabb kulturális változások szintén tovább erősítik a helyi közösséget a társadalmi innovációk könnyebb befogadására, amit a helyi tudás és a régi értékek, hagyományok megőrzése eredményez.

Azokat a helyi fejlesztéseket, amelyek helyben születnek, helyi lakosok bevonásával, helyi kontroll alatt valósulnak meg és a fennálló szükségleteket igyekeznek kielégíteni, segíteni és támogatni kell. Ezeket a helyi fejlesztéseket a szolidáris gazdaság keretei között, a civil szervezetek együttműködésével vagy kezdeményező képességével célszerű megvalósítani. A fejlődésben elmaradott és a versenyképességben alacsony szinten lévő hazai vidéki térségek sajátos fejlődési útja, véleményem szerint, közelebb van a Polányi Károly-féle szubsztantív gazdasági modellhez, mint a formális gazdasághoz. A szubsztantív gazdaságban a szükségletek kielégítése a cél és nem a mindenáron való gazdasági növekedés, a munka természetes létezési mód, a munka társadalmi tartalmának elsődlegessége fontos és a termelő egyben fogyasztó is, a közösség felelősségvállalása pedig előrevalóbb, mint az egyéni célok (Polányi, 1976).

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Benedek, J., Kocziszky, Gy. és Veresné Somosi, M. (2015). Új innovációs paradigma? Regionális társadalmi innovációs potenciál javításának lehetősége szakértői rendszer segítségével, lehetőségek és korlátok. In: Veresné Somosi Mariann: „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Konferencia kiadvány, Miskolc, pp. 100–118.
- Benedek, J., Kocziszky, Gy., Veresné Somosi, M. és Balaton, K. (2016). Generating and Measuring Regional Social Innovation. *Theory Methodology Practice*, 12(különszám), 14–25.
- Csatári, B. (1986). A községek népességmegtartó képességének fő tényezői az Alföldön. In: Novák, L., Selmeczi, L. (szerk). *Falvak, mezővárosok az Alföldön*. Arany János Múzeum, Nagykőrös, pp. 779–784.
- G. Fekete, É. (1997). Fenntartható közösségek. In: Rakonczai, J., Timár, J. (szerk). *Alföldi tanulmányok*. MTA Regionális Kutatások Központja, Alföldi Tudományos Intézet. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. pp. 93–103.
- G. Fekete, É. (2006). Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 3(1), 54–68.
- G. Fekete, É. (2015). *Társadalmi innovációk a felzárkóztatás szolgálatában: Dél-Cserehat - Nyitás a jövőre*. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 211 p.

- Goda, P., Hamza, E., Mezei, K. és Rácz, K. (2022). A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában. *Gazdálkodás*, 66(6), 532–558.
https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.66.6.t.pp_532-558
- Hamza, E. és Tóth, E. (2006): *Az egyéni gazdaságok eltartóképessége, megélhetésben betöltött szerepe*. Agrárgazdasági Tanulmányok 2. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest. pp. 5–84.
- Kociszky, Gy., Benedek, J., Veresné Somosi, M. és Balaton, K. (2015). Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12(2), 4–22.
- Kociszky, Gy. – Veresné Somosi, M. – Balaton, K. (2017). A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48(6–7), 15–19.
- Konkolyné Gyuró, É. (1991): A tájhasználat és a népesség alakulása a Zempléni-hegység térségében. *Gazdálkodás*, 35(4), 26–31.
- Kulcsár, L. (2017). *A vidékfejlesztés elméleti megközelítése: regionális és kulturális összefüggések*. Pro Ruris Egyesület: Mezőmadaras.
- Magda, S., Marselek, S. és Miller, Gy. (2000). A változó agrárgazdasági feltételek hatása a vidékfejlesztésre és népességmegtartásra. *Gazdálkodás*, 44(különszám), 1–10.
- Polányi, K. (1976). *Az archaikus társadalom és gazdaság szemlélet*. Társadalomtudományi Könyvtár. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Sántha, J. (1983). Vizsgálatok a községek népességmegtartó képességéről. *Területi Statisztika*, 33(1), pp. 78–91.
- Székely, A. és Karjcsovicz, Á. (2017). A népességmegtartó képesség kérdésköre, valamint kísérlet annak számitására. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 12(1–2), 63–76. <https://doi.org/10.14232/jtgf.2017.1-2.63-76>
- Tikász, I. (2007). A népességmegtartó és népességtartó képesség vizsgálata a Püspökladányi kistérségben. *Agrártudományi Közlemények*, 26(különszám), 210–219.
- Timár, J. (2020). Vidékről és vidékfejlesztésről Gadócziné Fekete Évára emlékezve. *Tér és Társadalom*, 34(4), 3–17. <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3336>
- Tóth K. (1982): Tények és érvek a Békés megyei községek népességmegtartó képességéről. *Területi Statisztika*, 32(1–2), 40–59.

WISFUL THINKING VS EVIDENCE-BASES PLANNING: OPINIONS AND ARGUMENTS ON THE FUTURE OF THE EUROPEAN AGRICULTURE

By: Lakner, Zoltán

Keywords: organic farming, EASAC, food safety, environmental protection, organic farming, competitiveness

JEL: Q10, Q18, Q19

There has been a decades-long debate in the European Union: which way to follow in agricultural development and agricultural policy: the economic or the ecologic path? The study of the Scientific Advisory Board of the European Academies published a study in April 2022 on desirable ways of agricultural transition into the direction of regenerative agriculture. This document can be considered as a manifesto of organic and green lobbies. Its central idea is to give priority to the putative ecological considerations. Based on our analysis in the era of climate change, global increase of food demand, natural (e.g., pandemics) or human caused (e.g. wars) instability of food supply chains, during transition to bioeconomy the purposeful decreasing of the existing production capacities cannot be considered as a rational alternative, serving the achievement of sustainable development goals. Instead of echoing well-sounding, popular phrases, which are often based on wishful thinking, unproven beliefs and bias-burdened documents, there is a need for responsible, long-range strategy. The rational soil-fertility management, optimisation of the ratio between plant and animal production, application of agricultural cybernetics and precision farming, usage of modern biotechnology, based on genetic edition, support of formation of economically and ecologically optimal size agricultural farms should be the basic pillars of sustainable European agricultural development trajectory, satisfying simultaneously the social, economic and environmental considerations.

THE STRATEGIC DIMENSIONS OF THE DOMESTIC WINE MARKETING

By: Tessényi, Judit – Katona, Norbert

Keywords: wine consumption, strategy, branding, wine tourism

JEL: Q11, Q13, R 21

The increasing role of the wine market is an important economic and cultural domestic goal, although, during domestic and international market changes, increasing global competition and environmental challenges, the development of a stable and flexible strategy for this sector could be a huge challenge. Basic objective of the study is to identify factors along which the defining strategic pillars of wine marketing can be further strengthened. Primary research was adapted to the literature overview of current international and domestic studies along the defining strategic dimensions, the prominent role of wine tourism, and the changed consumer habits. The study summarizes the main conclusions of four semi-structured expert interviews with domestic experts of significant experience in the field of wine. The interviews were conducted in person and over the phone, and after the content analysis, we synthesized the factors in a comprehensive SWOT analysis. The results pointed to the need for a regional cooperation that goes beyond individual producers and the implementation of a well-coordinated national wine marketing strategy that effectively builds on the social and cultural dimensions of wine, while being able to

respond sustainably to the ever-changing consumer habits. Based on the possibilities outlined, the basic condition supporting the entry into the domestic, but even more so the international market, can be the maintenance of the research and breeding infrastructure, and the construction and communication of a strategy based on its results. The role of the central coordination in line with the direction of ethical marketing is extremely important because business and marketing activities serving the needs of each generation must be approached in a differentiated way, and all of this must be implemented in cooperation with the integrated management of other strategically important sectors, such as tourism.

OVERVIEW OF THE SITUATION OF THE PIG SECTOR (PROFITABILITY, EFFICIENCY)

By: Marczin, Tamás – Kovács, Krisztián – Nagy, Adrián Szilárd – Vida, Viktória

Keywords: pig sector, efficiency, case study

JEL: Q12, Q13, Q14

In this study, we analysed the market situation and the income-generating capacity of the pig sector, the sector was explored in this context. After the sectoral overview, we aimed to model a “good production practice” to illustrate the income generating capacity of pig farming. The results show the characteristics of the natural inputs, the production costs and their structure and composition. It was found that feed costs account for approximately two thirds of the total cost of pork production, hence the improvement of cost efficiency is a key economic objective. The main difficulty in production is the constantly changing purchase price, which essentially determine whether a company can make a profit or a loss. Based on the data, it was calculated how the turnover of a virtual farm would develop under current conditions and it was concluded that at current market prices, without subsidies cannot be generated revenue in the pig sector, the virtual farm has only been able to make a profit thanks to the support from the sector. Finally, cross-tabulation analyses have been used to illustrate how feed price and selling price, and feed price and feed conversion ratio influence the efficiency and profitability of production. We can conclude that our virtual farm is in a difficult situation, because if the specific feed conversion ratio increases minimally (cp) or the feed price increases (cp), in both cases the farm realises losses. At current feed material prices, it is worth considering the compromise between satisfying the full requirements of the genetics, thereby achieving high feed conversion ratios and good meat quality, or use cheaper feed, which reduces the natural indicators, but we may be able to achieve a more cost-effective level.

THE CURRENT DIRECTIONS OF THE EU'S RURAL DEVELOPMENT POLICY AND THEIR APPEARANCE IN THE HUNGARIAN CAP STRATEGIC PLAN

By: Maác, Miklós

Keywords: research, rural development, rural policy, Common Agricultural Policy, local development

JEL: Q18, R11, R58

Reflecting on the keynote study (“The place and role of rural development in development policy” (Goda-Hamza-Mezzei-Rác, 2022)) published in the 66th issue of *Gazdálkodás*, the article summarizes where, according to the author, the European Union’s rural development policy is heading today, primarily based on the contents of the documents outlining the long-term vision of the EU’s rural areas. It then shows how the new directions will appear in 2023-27 in the Hungarian Common Agricultural Policy (CAP) Strategic Plan. It reviews the new directions presented by the European Commission’s announcement Long-term vision for rural areas of the EU (Long-term vision for rural areas: for stronger, connected, resilient, prosperous EU rural areas - Commission Communication, 2021) and the Rural Pact and the rural development action plan based on it. It can be gleaned from the documents that, in addition to the CAP, other EU and national sources must play an increasing role in financing the strong, connected, resilient and prosperous rural areas defined as the goal of rural areas. At the same time, the CAP strategic plans of the member countries hardly contain any resources for developments in rural areas that are not related to agriculture. As a result, the issue of rural development necessitates the use of mechanisms that go beyond the policies and the EU and national bodies responsible for them, which is a significant challenge for all actors based on implementation experience so far. The Long-term vision, as well as the interventions based on it, consistently emphasize the importance of local governance, a participatory approach, social innovation and networking, which are considered essential for the implementation of effective rural development. Perhaps the most important task of the rural development action plan would be to present the development of the countryside as a unified policy and to provide resources for this, even from different EU and non-EU funds, but in any case, in a coordinated manner. So far, we can see few signs of cooperation between EU funds and the possibility of financing projects from multiple sources. The problem is at the EU level, as the legislation governing the funds is not coordinated effectively, and during implementation, the paper-certain procedures of the paying agencies always come to the fore, as opposed to flexibility, which is particularly important for small-scale community developments. The failure of CLLD (Community-led local development) is also telling, which was already created in the previous budget period as a tool for urban-rural cooperation, but no longer is included in any Hungarian Operational Program (OP) from 2021. Consequently, as the only tool for local community development is thus LEADER (Liaison Entre Actions pour le Développement de l’Economie Rurale) and the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD), which finances it, remained. Accordingly, almost exclusively DG AGRI and agricultural ministries and agricultural researchers participate in the events of the Rural Development Pact or in the workshops and projects that establish them. At the local level, however, there are several encouraging examples, e.g. LEADER local action groups successfully combine projects financed from various EU and domestic sources. With this in mind, the toolkit included in the action plan related to the Long-term Vision,

which shows at the local level what funds can be applied for in a given period, can be a good basis for expanding rural support opportunities. The article presents the appearance of the goals of the Long-term Vision in the Hungarian CAP Strategic Plan through two interventions, which carry the possibility of promoting social innovation, these are the Smart Village and the Social Enterprise measures. The most important conclusion of the article is that the theory and practice of rural development are separated from each other, the goals of the Rural Development Pact, which contains the desired general goals, and the CAP strategic plans that make them available overlap only to a small extent and multifid solutions are not yet able to bridge the gap.

WHAT IS THE DIRECTION OF THE EUROPEAN AND NATIONAL RURAL DEVELOPMENT?

By: Vulcz, László

Keywords: research, rural development, rural policy, Common Agricultural Policy, local development

JEL: Q18, R11

In the 2021-2027 programming period, the implementation of the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) retained its independence with increasing agricultural and environmental focus. However, the current rural development interventions meet the development needs of rural areas less and less. In a broader sense, development resources impact employment in several sectors, especially the construction industry. Suppose we disregard these figures and solely examine the agricultural sector employment data. In that case, we can conclude that despite the high funding resources allocated to the farming sector, the importance of agriculture is decreasing both in employment and in maintaining the population of the countryside. Some directorates-general of the European Commission regards the resources assigned to them as their own, and this attitude also exists in the formulation and implementation of domestic programs. The ministries treat the resources allocated to them as their own. Horizontal coordination and regulation between the programs took place at different levels in each EU budget period, but I believe it never reached the level at which regional planning fully integrated into strategy formulation.

In my view, one of the most critical tools and opportunities for developing the countryside is to create growth poles that cover the whole country as fully as possible by promoting investments at the government level (top-down). However, at the same time, bottom-up initiatives in urban and rural areas must also be supported to realise the locally formulated development needs. To achieve this, Community-Led Local Development (CLLD) and LEADER provide a suitable tool, but the central and peripheral areas, from a planning point of view, must be managed complexly. Based on my professional experience, in a region's development, it is impossible to strictly separate larger cities from municipalities with less than 10,000 inhabitants, i.e., their coordinated development is necessary.

SOME THOUGHTS ON RURAL AREAS IN HUNGARY

By: Lipták, Katalin

Keywords: rural development, local development, population retention capacity

JEL: P25, R11

The development of rural areas is key in Hungary, where almost 30% of the population live in non-urban areas. The countryside has real values, which should be promoted through marketing and the potential of rural tourism should be supported. There is an increased need for the rural society to adopt innovative solutions to alleviate the existing negative economic and social trends.

Local developments that are locally generated, involve local people, are locally controlled and seek to meet existing needs should be encouraged and supported. These local developments should be implemented in the framework of the solidarity economy, with the cooperation or initiative of civil society organisations.

CONTENTS

STUDIES

- Lakner, Zoltán*: Wishful Thinking vs Evidence-based Planning: Opinions and Arguments on the Future of the European Agriculture 201
- Tessényi, Judit – Katona, Norbert*: The strategic dimensions of the Domestic Wine Marketing 212
- Marcin, Tamás – Kovács, Krisztián – Nagy, Adrián Szilárd – Vida, Viktória*: Overview of the Situation of the Pig Sector (Profitability, Efficiency) 226

DEBATE

- Maácz, Miklós*: The Current Directions of the EU's Rural Development Policy and their Appearance in the Hungarian CAP Strategic Plan 247
- Vulcz, László*: What is the Direction of the European and National Rural Development? 267
- Lipták, Katalin*: Some Thoughts on the Rural Areas in Hungary..... 277

-
- Summary 281
- Contents..... 286

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Gazdálkodás előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A **Gazdálkodás** több mint 60 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A **Gazdálkodás** szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A **Gazdálkodás** hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A **Gazdálkodás** publikációi gyakran elsődleges forrásai új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, *s az egyes lapszámok könyvszerűen újra elővehetők.*

A **Gazdálkodás** gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A **Gazdálkodás** nemcsak *tudástárház*, hanem *tudásközösség* is! A **Gazdálkodás** – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözöljük előfizetőink körében.

A **Gazdálkodás** rendkívül olcsó, előfizetési díja 5580 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Herman Ottó Intézet, 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarlapok.hu, Bajner Ibolya osztályvezető), továbbá a Magyar Posta alábbi webshoprendelési oldalán: <https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/gazdalkodas/prodB041612.html>.

**A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A megrendelőlap visszaküldhető

Postán: Herman Ottó Intézet, 1223 Budapest, Park u. 2.

A borítékra kérjük írja rá: „Folyóirat-rendelés”

Faxon: +36/1362-8104

E-mailen: info@agrarlapok.hu

Gazdálkodás

MEGRENDELŐLAP

Előfizetési díj 2023. évre: **7.200 Ft.** Példányonkénti ár: **1200 Ft**

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2023. évre ... példányban.

Megrendelő**Kézbesítés helye**

Neve: Név:

Számlázási címe:

..... Cím:

Telefon:

E-mail:

Kiadja a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

1223 Budapest, Park u. 2.

Tel.: +36 1 362 8100

Web: www.agrarlapok.hu

E-mail: info@agrarlapok.hu

Az előfizetési díjat a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

10032000-00286662-00000017 számú számlájára való átutalással egyenlítheti ki.

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:
AGRÁRMINISZTERIUM
HERMAN OTTÓ INTÉZET NONPROFIT KFT.

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:
1093 Budapest, Zsil utca 3–5.
Telefon: +3670-501-1156
E-mail: gazdalkodas@aki.gov.hu
www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére

KIADJA ÉS TERJESZTI:

1223 Budapest, Park utca 2.
Felelős kiadó: Bozzay Péter ügyvezető

LAPTULAJDONOS:

A folyóirat éves előfizetési díja 5580 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.
A folyóirat előfizetése történhet: készpénzátutalási megbízással
Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.
1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Átutalással
(megrendelésre számlát küldünk).

HU ISSN 0046-5518

Nyomtatás:
Zemplén-Vektor Kft.
3900, Szerencs Csalogány köz 5.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Katona Norbert, a Neumann János Egyetem Marketing és Üzleti Kommunikáció Tanszék egyetemi docense, katona.norbert@gtk.uni-neumann.hu, Kecskemét

Kovács Krisztián, a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar adjunktusa, kovacs.krisztian@econ.unideb.hu, Debrecen

Lakner Zoltán, a MATE GTK Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Vállalati Gazdaságtan Tanszék egyetemi tanára, tanszékvezető, doktori iskola vezető, lakner.zoltan.karoly@uni-mate.hu, Gödöllő

Lipták Katalin, a Miskolci Egyetem GTK Munkaerőpiac és Foglalkoztatáspolitikai Intézeti Tanszék egyetemi docense, tanszékvezető, liptak.katalin@uni-miskolc.hu, Miskolc

Maác Miklós, az Agrárminisztérium vezető-kormányfőtanácsosa, miklos.maacz@am.gov.hu, Budapest

Marczin Tamás, a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar PhD-hallgatója, marczin.tamas@econ.unideb.hu, Debrecen

Nagy Adrián Szilárd, a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar egyetemi docense, nagy.adrian@econ.unideb.hu, Debrecen

Tessényi Judit, a Neumann János Egyetem Marketing és Üzleti Kommunikáció Tanszék adjunktusa, tessenyi.judit@gtk.uni-neumann.hu, Kecskemét

Vida Viktória, a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar adjunktusa, vida.viktoria@econ.unideb.hu, Debrecen

Vulcz László, az OTP Hungaro-Projekt Kft. ügyvezető igazgatója, vulcz.laszlo@gmail.com, Budapest